

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

JEAN-LUC NANCY

TANRI, ADALET, AŞK, GÜZELLİK

DÖRT KÜÇÜK KONFERANS

Fransızcadan Çeviren: Murat Erşen

MONOKL

Jean-Luc Nancy
Tanrı, Adalet, Aşk, Güzellik
Dört Küçük Konferans

Çağımızın en önemli düşünürlerinden olan Jean-Luc Nancy, Strasbourg Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde dersler vermiş ve Phillipe Lacoue-Labarthe ile birlikte yapıtlar kaleme almıştır. *Le titre de la lettre* ve *L'Absolu littéraire: Théorie de la littérature du romantisme allemand* birlikte yazdıkları yapıtlardandır. Jean-Luc Nancy'nin Kant, Hegel ve Heidegger konusundaki yenilikçi ve esinlendirici okumalarının yanısıra kendi felsefi açılımlarını gerçekleştirdiği *La communauté désœuvrée*, *Être singulier pluriel*, *Le sens du monde*, *La Création du monde ou la mondialisation*, *Les Fins de l'homme* gibi temel yapıtları bulunmaktadır. Blanchot, Levinas ve Derrida gibi filozof ve yazarlar ile önemli diyaloglar gerçekleştirmiştir. Filozofun yayımlanan son yapıtları arasında *L'Adoration* (Galilée, 2010) ve *Atlan: Les Détrempes* (Hazan, 2010) yer almaktadır.

Jean-Luc Nancy aynı zamanda Monokl Dergisi'nin Onur Kurulu üyesidir. Monokl'un demokrasi, dostluk, ortaklık ve kardeşlik projelerine içtenlikle ve incelikle bizzat katılmıştır.

MonoKL Yayınları

1- Ahmet Soysal

İlke Olarak Yaşam Üstüne Notlar ya da Mini-Etika

2- Jean-Luc Nancy

Demokrasinin Hakikati

3- Jean-François Lyotard

Pagan Eğitimler

4- Ahmet Soysal

Birlikte ve Başka I ve II

5- Thomas De Quincey

Immanuel Kant'ın Son Günleri

6- Jean-Luc Nancy

Tanrı, Adalet, Aşk, Güzellik

Dört Küçük Konferans

MonoKL
“Mono Kurgusuz Labirent”

YAZININ DOSTLUĞU
ile
DOSTLUĞUN YAZISI

MonoKL Yayınları
Uğur Mumcu Mah. Serçe Sok. No:33 D:3
Kartal - İstanbul
e-posta: editor@monokl.net
www.monokl.net

Jean-Luc Nancy
Tanrı, Adalet, Aşk, Güzellik
Dört Küçük Konferans
Yapıtın Özgün Adı: *Dieu, La Justice,*
L'amour, La Beauté
Quatre petites conférences
© Bayard Editions, 2009
© Monokl Yayınları, 2011

Cet ouvrage, publié dans le cadre du programme d'aide à la publication, bénéficie du soutien du Ministère des Affaires Étrangères de l'Ambassade de France en Turquie et de l'Institut Français d'Istanbul.

Çeviriye ve yayına katkı programı çerçevesinde yayımlanan bu yapıt, Fransa Dışişleri Bakanlığı'nın, Türkiye'deki Fransa Büyükelçiliği'nin ve İstanbul Fransız Kültür Merkezi'nin desteğiyle gerçekleştirilmiştir.

İkinci Basım: 2018 Mart
Yayıma Hazırlayan: Volkan Çelebi
ISBN: 978-605-88256-5-9
Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık: Tunalı Copy Center

Baskı: Karist Baskı Çözümleri Ltd. Şti.
Yeşilköy Mah. EGS Business Park,
B2 Blok, No: 8/20 34149
Bakırköy/İSTANBUL
Tel : 0 212 465 92 48
Sertifika No: 22827

JEAN-LUC NANCY

TANRI, ADALET, AŞK, GÜZELLİK
DÖRT KÜÇÜK KONFERANS

Fransızcadan Çeviren: Murat Erşen

MONOKL

İçindekiler

Uyarı	9
Tanrı Üstüne Küçük Konferans	11
<i>Sorular/Yanıtlar</i>	35
Adalet Üstüne Küçük Konferans	53
Adil olan fikri	57
Herkese borçlu olunan	66
Sevgi, olanaksız adalet	72
<i>Sorular/Yanıtlar</i>	77
Aşk Üstüne Küçük Konferans	93
<i>Sorular/Yanıtlar</i>	115
Güzellik Üstüne Küçük Konferans	137
<i>Sorular/Yanıtlar</i>	159

Uyarı

İzleyen metinler, Montreuil Drama Merkezi'nde, Merkez'in yöneticisi Bayan Gilberte Tsai'nin öncülüğünde, "Küçük konferanslar" dizisi kapsamında çocuklara yönelik olarak verilen konferansların çevriyazımlarıdır [transkripsiyon]. Bu çevriyazımlar kesin ve hassas bir biçimde yapılmıştır ve burada şükranlarımı belirtmek isterim. Bununla birlikte ne ritmi, ne tonlamaları ne de bizzat bilginin önemli bir bölümünün aktarıldığı dillendirme pragmatliğini (*pragmatique de l'énonciation*) çevriyazıya dökmek mümkündür. Gayet iyi bilindiği üzere, "iletişim", oluşundan (*evenement*) ayrılabilir değildir. Bu, bu sözün çocuklara seslendiği ve onlarla paylaşıldığı bir durumda daha da doğrudur. Bunlar

kızlı erkekli, altı ila on iki yaşlarında çocuklardı, sunumumu yaptığım tüm zaman boyunca büyük bir dikkat gösterdiler ve, görüleceği gibi, sorular sormaktan geri kalmadılar. Benim için tehlikeli olan bu buluşmaların onlar için ne olmuş ya da ifade etmiş olduğuna dair ne algım ne de yorumum var.

Bildiğim sadece şu ki benim için söz konusu olan, ne bir tür “canbazlık”a sığınma ne de “bayağılaştırma”ydı. Söz konusu olan, kendimi uyanmakta olan düşünce ile temas halinde bulmaktı. Fakat [düşünce] daima, gelişim biçimi ya da derecesi ne olursa olsun, özü itibarıyla bu hal ya da daha ziyade bu devinim içindedir. Burada küçüklerin düzeyine inen daha yaşlı bir düşünür yoktur: bu düşünürde, daha ziyade bu uyanışla bir temas aranmaktadır, ki bu uyanış olmadan düşünme de olmayacaktır (evet, fiilin mastarını –düşünme– yazdım).

TANRI ÜSTÜNE KÜÇÜK KONFERANS

Bu çevriyazımı yayınlarken kaygılarım yok değil. Bana öyle geliyor ki o, ancak gerçek “söyleyiş”inden (diction) bir şeyler duymak adına bir çaba gösterilerek okunmalıdır. Gelgelelim bu söyleyiş de seçmiş olduğum konuya özgü zorluklara bağımlıydı. [Bu söyleyişi], başka bir yerde “Hristiyanlığın Yapısökümü” girişimi diye adlandırmış olduğum şey etrafında işletmeyi denediğim felsefi meşguliyetlerden hareketle belirledim. Ama bu konuyu ya da bu kavramı işin içine sokmak söz konusu olmadığından, çocuklar tarafından edinilmiş yerleşik kanaatlere takılmadan ve herhangi bir basitleştirmeye düşmeden ilerlemem gerekiyordu (özellikle de bana göre, “ateizm” ve “teizm”in yalnızca, varlık konusunda aynı metafizik önvarsayımdan ileri gelen simetrik ve bağıntılı iki koyutlama (postulation) olduğu kabul edildiğinde). Tam da kesinlikle bir metin olmayan ve çok tekil

bir adrese ait olacak şeyin yazılı bir metin üslubuna aktarılması her adımda zorlukları olduğu kadar ihtiyatı da silme tehlikesi taşır. Bu konuda ise uyarmaktan daha fazlasını yapamam.

Size Tanrı'dan bahsedeceğim, evet, ama size önce gökten (*ciel*)¹ bahsedeceğim, nedenini anlayacaksınız. Elbette, eğer Tanrı varsa o, göktedir.

Gök, Fransız dilinde biraz tuhaf bir kelimedir, çünkü, aranızdan bazılarının belki de bildiği iki çoğulu vardır. Çocuklarla konuşuyorum, çocuk olmayanlarla ilgilenmiyorum. “Gök” kelimesinin iki çoğulu vardır, kuşkusuz “gökleri” (*les cieux*) biliyorsunuz ve kuşkusuz, her durumda çocuklar arasında, içinizden çoğu “gökyüzü tasvirleri”ni (*les ciels*) bilmiyor. Gerçekten de “gökyüzü tasvirleri” sadece resim konu-

¹ *Ciel* metinde gök, gökyüzü olarak karşılanmıştır. Öte yandan cennet anlamına da gelmektedir. Dini temsillerde genellikle gökyüzü ile cennet arasında yakın bir ilişki kurulmuştur, İngilizce’de de *heaven* kavramı için benzer bir durum söz konusudur. Biz metnin devamında, cennetle ilişki içindeyse gök, astronomik bir vurgu varsa gökyüzünü kavramını tercih ettik (ç.n.).

sunda kullanılır. Bir resmin “gökyüzü tasvirleri”, Vermeer’in “gökyüzü tasvirleri” deriz. “Gökler” ise salt dini bir kelimedir. “Göklerde” deriz. Bu özellikle Hıristiyan geleneğinden ya da ortamlarından gelenlerin bilebileceği bir kelimedir. “Göklerin en yücesine yalvarıyoruz kurtar”.² “Hosanna” Yahudi dininden gelen İbranice bir kelimedir.

Çoğul olan “gökler”, yani salt dini söz dağarından gelen “gökler”; Antik çağda, pek çok gök olduğunun düşünülmüş olmasından kaynaklanmaktadır. Gökyüzünün bir katman olduğu, bizim gökyüzü olarak gördüğümüz şeyin yeryüzünü çevreleyen bir küre olduğu ve ortak merkezli, yani iç içe geçerek birbirini sarmalayan bir küreler bütünü olduğu düşünülüyordu.

Bunun farklı uyarlamaları vardır, ama en tanınmış yedi gök olduğunu söyleyendir –yedi, her zaman kutsal değere sahip bir sayı olmuştur–, yedinci gök ise en yüce/yüksek olanıdır. Bugün bazen çok sevinip mutlu olduğumuzu ifade etmek için “Başı göğe ermek” [*être au septième ciel*] deyimini kullanırız. Demek ki birçok gök vardır, en yüce bölge olan,

² “*Osana au plus haut des cieux*”: Hosanna, “kurtar bizi/beni” anlamında Tanrı’ya veya Hz. İsa’ya yakarırken kullanılan, bazen de bir övgü ve takdir nidası olan İbranice kelime. Kudüs’e giren Hz. İsa’ya kalabalık “hosanna!” diye bu ikinci anlamında bağırır: “Hosanna, Rabbin adıyla gelene, İsrail’in Kralına övgüler olsun” (Yuhanna, 12/13) (ç.n.).

en yüksek gökyüzünün ya da göğün (*céleste*) zirvesini işaret etmek için olduğu gibi. Ve bu çoğul Fransızca'da vardır, çünkü Fransızca, İncil'in [Kutsal Kitap'ın] İbranice'sinden gelen Yunanca'dan gelen Latince'den gelir. Ve bu çoğul aynı şekilde Kuran Arapça'sında da vardır. Resimdeki göklere gelince, bu bir ressamın gökyüzünü tasvir etme tarzı anlamına gelir. Ama neden resme özgü bir çoğul vardır? Kuşkusuz tam da gökyüzü, bizim görüşümüzün (*vision*), bizim dünya algımızın ve bizim dünyada olma tarzımızın bir boyutu ya da özel bir unsuru olduğu için. Yeryüzü vardır, ufka yerleşmiş gördüğümüz şey vardır ve üstte olan şey vardır. Gökyüzü uzak, mesafeli, yüksek, şeffaf, yarı saydam, neredeyse maddesiz olarak görünür. Deyim yerindeyse, gökyüzü açık olanın tarafıdır. Açıklığın boyutudur. Oysaki önümüzdeki yeryüzüne baktığımızda, her şey hep kapalıdır, her şey hep belli bir mesafede durur. Biraz sonra gökyüzünün bu boyutunun, deneyimimiz içinde gökyüzünün bu yerinin, bunu kullanan dini geleneklere göre, içinde ne barındırdığı konusuna geri döneceğiz. Şimdi, gökyüzünde ne vardır? Bir kere, bunu aslında daha çok dini bir dille ya da en azından, dini alanda Batı'yı paylaşan üç büyük din olan ve tektanrılı denen, yani tek bir Tanrısı olan üç büyük dinin dilinde söylüyorum. Daha sonra tektanrılı olmayan dinler hakkında size

birkaç küçük şey anlatacağım. “Gökte” [*Au ciel*] ifadesi de yine dini dile özgü bir ifadedir. Dinin içinde, sık sık, ölen insanların, ölen insanların ruhlarının “gökte” olduğunu söyleriz. Yine meleklerin de “gökte” olduğu söylenebilir. Size meleklerden bahsetmeyeceğim. Ayrıca Tanrı’nın da “gökte” olduğu söylenir. Size ölülerin ruhlarından da bahsetmeyeceğim, ama isterseniz tartışma bölümünde bundan söz edebiliriz.

Şunu aklımızda tutalım: “gökte”, bu tanrı’dan olandır, Tanrı katından olandır, tanrısal olandır. Aslında tanrısal olan (*divin*), göksel olandır (*céleste*). “Göksel” sıfatı da neredeyse dinsel söz dağarcığına ait bir kelimedir; ya da dinin tam yanında demeyeceğim, ama belli bir şiirsel dağarcığın yanında bir sözcüktür. Céleste (Göksel) bir ön-addır aynı zamanda, bir dişil ön-ad ve onun da bir kısaltması vardır Célestine ve ayrıca onun bir erkek biçimi vardır Célestin. Bilmiyorum belki de beni dinleyenler arasında Céleste, Célestine, Célestin’ler vardır; ama çağdaşlarım arasında böyle adı olan birisini tanımıyorum. Gök; yüksek, yeryüzünün üstünde olan olarak tanrısalın boyutudur ve aynı zamanda öyle yüksek ve öyle madde dışıdır ki sonsuzca uzaktır. Nihayet, Antik Çağ’ın yedinci göğü ve yine Kuran’daki yedinci gök olarak gökyüzü, daima en yüce, en yüksektir.

İncil’de “Yüceler Yücesi” [*le Très Haut*] diye adlandırılanın, mutlak olarak yüce olanın yeridir. Bu, bu büyük üçlü Batılı tektanrıci geleneğe özgü değildir.

Tanrıların ya da tanrının yüceltme isimleri taşıdığı bir sürü din vardır. Sadece bir örnek verelim: Altı uluslar diye adlandırılan Kızılderili kabilelerin (*Indiens Iroquois*), baş tanrısının adı, en azından geleneksel kültürlerinde, “Okı”, yani “Yüksekte Olan”dır [*Celui d’en haut*] ya da idi. Birçok başka kültürde, böyle bir çok başka tanrı vardır. Sanırım henüz sizi şaşırtan hiçbir şey söylemedim. Gökyüzü tanrısaldır ve karşılık olarak, tanrısal olan, dolayısıyla tanrıdan kaynaklanan şey gökseldir.

Peki, bugün, 21. yüzyılda, gökyüzünde ne var? Gökyüzünde ne olduğunu gayet iyi biliyoruz. Hiç de tanrı olmayan bir yığın şey var. Bulutlar, uçaklar, daha uzakta, uydular, füzeler, güneş sisteminin tüm diğer gezegenleri, güneş sistemi dışındaki tüm diğer sistemler, galaksi adını verdiğimiz çok sayıda sistem var, ve elimde hiçbir ölçü yok, ama biliyorum ki –yörüngede olan ve Hubble adı verilen, bir zaman önce güçlükle tamir edilen– bir teleskopla en uzakta ne olduğu gözlemlenebilir; fakat bu en uzak ne kadar uzakta yer alıyor bilmiyorum, ama inanılmaz uzak bir mesafe olsa gerek. Bu ölçümleri, ışık

yılıyla, yani saniyede 300.000 kilometre giden ışığın, bir ışık fotonunun bir yılda kat ettiği yolu hesaplayarak yaptığımızı biliyorsunuz.

Algılayabildiğimiz en uzak yerde, şeyler var, ama tanrı yok, teleskop hiç tanrı görmedi. Elbette bunun normal olduğunu söyleyeceksiniz, zira inançlı olun olmayın, inançlı bir aileden gelin ya da gelmeyin hepinizin tanrının görünmez olduğuna dair biraz fikri var. O halde, onu görmememiz normal. Ama bu aynı zamanda, dinlerin anladığı anlamda göğün, çıplak gözle ya da teleskopla baktığımız yüksekteki gökyüzü olmadığı anlamına da geliyor. Mars'a küçük bir sondaj aracı gönderdiğimizizi, onun Mars'ın yüzeyinde bata çıka ilerlediğinin görüldüğünü biliyorsunuz. Belki de, yakında daha uzakta başka [bir] şey görülecek. Demek ki bu aynı gök değil.

Dinler gökten ve semanın, Yüceler Yücesi'nin, en yücenin yüksekliğinden bahsettiklerinde, üstte olandan bahsetmezler. Hem zaten, bizim gökyüzümüz üst değildir, zira o aynı zamanda alttadır da. Bildiğiniz gibi, iki uçta bulunduklarından Avustralyalıların üstünde, bizim ise altımızda olan gökyüzünü görmek için yeryüzünü kat etmek yeterlidir.

O halde, dinlerin göğü, başka bir şey demektir, gök ya da gökler, sema, en yüksek/yüce. Bu başka bir şey demektir.

Bu onun tüm dünyadan farklı bir yer olduğu anlamına gelir. Bu anlamda, uçakların, füzelerin, galaksilerin, astronomların gökyüzünün dünyanın bir parçası olduğunu söylemek gerekir. Bu dünyadır, ya da bildiğiniz üzere evren diye adlandırılan şeydir.

Göge dair bu dini düşünce, her şeyden yüksek olan, dünyadaki bir şeyi belirtmez, ne de, yine dünyanın üstünde olacak bir başka dünyayı belirtir, çünkü bu aynı şey olurdu. Bu düşünce, bunu şu şekilde söylemeyi deneyelim, tüm dünyadan farklı bir yeri belirtir. Ama tüm dünyadan farklı bir yer demek, tüm yerlerden farklı bir yer demektir. Dolayısıyla bir mekân (*endroit*) olmayan bir mekân demektir. Dilerseniz, bir yer (*lieu*), bir “mahal” (*place*) anlamına gelen “mekân” kelimesiyle oynarsak, bunun bir mekân olmayan, ama [bir] tersi (*ters-yüzü/envers*) de olmayan bir mekân olduğunu söyleyeceğim. Bu dünyada bir mekân değildir, ama sanki dünyanın [bir] öteki tarafına geçmişiz, bakıyormuşuz, sanki dünyanın öteki yüzünü bulmuşuz gibi de değildir. Ve bu yüz, sanki tanrının sureti (*figure*) dünyanın arkasındaymış gibi, tanrının yüzü olmayacaktır. Sanki Ay’ın gizli yüzüymüş gibi.

Bildiğiniz gibi Ay’ın hep aynı yüzünü görürüz, onun Dünya’nın etrafında ve Dünya’nın da kendi etrafında dön-

me tarzı dolayısıyla Ay'ın hep aynı tarafını görürüz. Ve Ay'ın diğer yüzünü fotoğraflayabilmiş olanlar sadece onun etrafında dönen füzelerdir. Ama bu bir diğer yüzdür. Oysaki bütünü içinde dünyanın, bütünü içinde evrenin tamamının, eğer en uca kadar gidebilseydik, evrenin tüm yönleri/anlamları (*sens*) içinde, tanım gereği, başka yüzü yoktur. Uzay orada sona erdiğinden, başka mekânlar, yerler, mahaller yoktur. Dünyanın dışında başka yer yoktur.

Yani, gök demek, ve gökte olan [şey] olarak tanrısal (*divin*) demek, daha ziyade hiçbir yerde, hiçbir mekânda olmayan ve aynı zamanda da her yerde olan bir şey demektir. Bir şey; eğer hiçbir yerde ve her yerde olacak “bir şey” ya da “biri” diyebilirsek.

Ve, hiçbir yerde olmamak ve her yerde olmak, kesinlikle hiçbir anlama gelmediği için; (eğer ben dünyadaki şeyleri kastediyorsam), bu göksel ya da tanrısal olanın hiçbir şey olmayan bir şeyi belirttiği anlamına gelir. Gerçekten de söylememizin başka bir yolu yoktur. Bir şey olmayan; kişinin bir şey olması anlamında, ne bir şey ne de bir kişi olan bir şey.

Bir kişi bardağın orada olması kadar oradadır. Demek ki, tüm şeylerin ve tüm kişilerin varlığından

başka bir varolma kipine, başka bir varolma tarzına ait olan bir şey[dir söz konusu olan].

Bir benzetme ile söylersek, biraz her yerde ve hiçbir yerde olan hava gibi olduğunu söyleyebilirdim, ama bu tamamıyla doğru bile olmazdı, zira havanın olmadığı yerler, maddenin yoğunluğunun bir hava molekülünün dahi sızmasına izin vermediği yerler vardır. Ama eğer bu benzetme size biraz yardım ederse, onu kullanabilirsiniz, ama tabii havanın kendisinin yine de bir şey olduğunu unutmadan.

Dünyanın dışarısı olmadığı için dünyanın dışında olmayacak, ama bütün dünyadan, tüm şeylerden başka olacak olan bu bir şey ya da bu birisi hiçbir yerededir, ne içeride ne başka yerededir; ve aynı zamanda her yerde mevcuttur ama çok özel bir mevcudiyet tarzında, ki bu dinlerin tanrı, tanrı ya da tanrılar diye adlandırdığı şeydir.

Eğer dinden yola çıkmazsak, “tanrının şöyle bir adı vardır, şöyle bir özelliği vardır” diyen bir dine mensup değilsek tanrı ya da tanrılar hakkında ne söylenebilir? Örneğin, o telaffuz etme hakkına sahip olmadığımız bir isimle adlandırılır. Yahudi tanrısı böyledir. Ağza alınmaması gereken dört harf. Ya da daha ziyade Hristiyan tanrısı gibi sadece tanrı diye adlandırılır, bu konuya ise, daha sonra sorabileceğimiz İsa Mesih sorusuyla birlikte

geri döneceğim. Ya da adı Allah'tır, İslam'ın tanrısı. Ya da yine başka dinlerde, aksine birçok tanrının olduğu tüm diğer dinlerde, çoktanrılı diye adlandırdığımız dinlerde her türden ismi alabilir. O zaman tanrılarının özel isimleri vardır. Örneğin, Japonların Şintoist dininde, milyonlarca tanrı vardır. Bu, tanrının ya da tanrısallığın her yerde var olma tarzıdır, her yerde, her köşede ve her mekânda ondan olmasıdır. Japonya sokaklarında neredeyse her yerde tanrılarının ya da tanrısallıklarının heykellerini görebilirsiniz.

Ama çok tanrıçılık, çok tanrıya, birçok tanrıya sahip dinler arasındaki farka ve tektanrıçılığa, tekbir tanrısı olan dine girmeyeceğim, çünkü bu gerçekten çok uzun ve karmaşık olacaktır. Her yerde, belli bir dereceye kadar, her yerde, tanrılarının, tanrının aynı role, aynı işleve sahip olduğu düşünülebilir ve biraz aynı tarzda bunun ne demek olduğunu düşünmek denenebilir.

Şu andan itibaren, ne kadar da olsa bizim Batılı, Akdenizli ve Avrupalı kültürümüzün bağlamı, yani Yahudi dini, Hristiyan dini ve İslam olan tektanrılı, bir tek tanrısı olan üç dinin bağlamı olan şeyin içinde kalacağım. Ve içsel farklarını, bu dinlerin her birinin içinde var olan içsel bölünmeleri bütünüyle bir kenara bırakacağım.

Bütün bu dinler sadece bir tanrı olduğunu söyleme özelliğine sahiptir ve onu “tanrı” diye adlandırırlar. Yine burada da, dikkat edin ki “tanrı” çok tuhaf bir isimdir; “tanrı”, “bir tanrı”, “tanrılar”, Batılı, Yunanlı ve Romalı Antik Çağların dinleri de olmuş olan çok sayıda tanrıya sahip dinlerde, bu ortak bir isimdir. “Tanrılar” deniliyordu, ama hiçbir tanrının adı tanrı değildi. Örneğin, Zeus bir tanrıdır. Hatta Yunandan bile önce, Mısır’da, Osiris bir tanrıdır, İsis bir tanrıçadır. Ama hiçbir tanrıya tanrı denmez.

“Tanrı” adı biricik tanrının ismi olarak alındığında, özel bir şey yapılmış olur, çünkü tüm tanrısal kişiliklerin adıyla çağrılan tanrısal, göksel bir zatın var olduğu söylenmektedir. Bu sanki, bir kavağa “ağaç” denmesi gibidir. Netice itibarıyla, “tanrı” adı belki birini belirtmez, birinin özel adı değildir, sanki bir kişiymiş gibi bir birlik olarak koyulan, ne ise o olarak tanrısalı belirtir. Ve geçerken, elbette tüm Avrupa dillerinde olduğu gibi bizim Fransızca’da da durumun bu olduğuna işaret edeyim ve İslam’ın tanrısının adı olan “Allah”ta da durum yine budur. Ama Allah, Sami kökenli çok eski ortak bir adın dönüşmüş bir halidir, yani çok çok eski zaman önce ortak dillerin hepsinin kaynağında bulunan ve daha sonra İbranice’ye olduğu gibi Arapça’ya ve diğer dillere de geçen, “tanrı” anlamındaki “el” kelimesinin

dönüşmüş halidir. Bir kere, çok eski uygarlıklarda, zaten adı “el”, “tanrı” olan bir en üstün tanrı vardı ve “Allah”, “el”in dönüşmüş halidir.

Şimdi asıl soruya gelelim: Tanrı var mıdır? Umarım ki bu sorunun belki de doğru soru olmadığını herhalde zaten anlamışsınızdır. Kendi kendine tanrı var mıdır diye sormak, sanki kendime Célestin Dupont var mıdır diye sormak gibidir. Adı Célestin Dupont olan biri var mıdır? Minitel’de³ araştırma yapabilirim, mümkün tüm isimleri ararım, Célestin Dupont diye birini belki bulurum belki bulamam. Ama kendine tanrı var mıdır diye sormak, kendi kendine, bir yerlerde, tanrı adına uyacak bir herhangi şey ya bir birisinin var olup olmadığı sorusunu sormaktır.

Din tanrının var olduğunu söylediğinde, belki de asla hakikaten bunu demiyordur. Ama dini yanıtın gerçekte daha çok şundan ibaret olduğunu düşünelim: “Evet, tanrı vardır”.

Ama tüm din adamları arasında –sadece bir ilahiyatçı, yani dinin içeriğini inceleyen bir âlim değil de, daha ziyade, illa da bir alim olmayan ama dinin temsil ettiği şey ve söz konusu dinin cemaatinin insanlarıyla dinin ilişkisi konusunda görevli olanların, yani bir rahibin, bir imamın, bir

³ 90’lu yıllarda Fransa’da sıklıkla kullanılan ve bilgisayarla telefon hattı üzerinden bağlanan bir tür arama motoruydu [ed.n.].

hahamın– bugün şunu söyleyeceklerin çok nadir olacağına temin ederim sizi: “Evet, tanrı vardır, ve o yukarıdadır, yedinci gökte, yeter ki oraya çıkın, onu göreceksiniz. Ve uzun sakallı bir sureti vardır...” Özellikle de tek bir Müslüman bile bunu söylemeyecektir. Aslında tanrının hiçbir şeye, kesinlikle hiçbir şeye benzemediği konusunda en keskin duygu belki de İslam’dadır. Kuran’da tekrar edilen şey budur.

Daha genel olarak, dinin bu biçim altında söylediği şeyi, sanırım dinin dışında olsak bile anlayabiliriz. Ben sizinle tamamıyla her dinin dışından konuşuyorum. Bunu başka türlü anlayabiliriz. Nihayet, tanrıdan söz ederken, özel bir isim gibi olan, fakat herhangi bir yerde olan, Célestin Dupont’ununkiler gibi kendine ait özellikleri bulunan birini belirtmediği için özel bir isim olmayan bu isimden bahsetmekteyizdir. Ama tanrı, hem toplu olarak bizim için hem de tek tek ve bireysel olarak her birimiz için bu hiçbir yerle ve her yerle bir ilişkinin olmasının olanağını belirtir. Yani tanrı, tanrısal [olan] ya da göksel [olan] şunu belirtir; ilişkilendiğim, bir “şey” değil, ama dünyadaki tüm şeylerle ya da hatta dünyadaki tüm varlıklarla aramda olan tarzda bir ilişki sürdürmediğim gerçeğidir. Ama, burada “açıklık” diye adlandıracağım, başka bir şeyin var olması, insan olarak benim, bizim, dünyada olmaktan ve şeyleri elde etmekten, şeyleri

işlemekten, şeyleri yemekten, dünyada yer değiştirmekten, Mars'a sondaj aleti göndermekten, teleskopla galaksilere bakmaktan ve yine başka şeylerden fazlasına açık olmamıza neden olan bir şeyin var olduğunu belirtir.

Peki, bu başka şey nedir? Bu başka şeye ilişkin ne de olsa bir fikrimiz var ve belki de bir fikirden fazlası; örneğin çok büyük sevinçler ya da çok büyük acılar duymanın, sevgi duymanın ve belki nefret demeyeceğim ama her halde sevgisizlik, sevmeme durumu hissetmenin ne demek olduğunu bildiğimiz için [bu başka şeye ilişkin] küçük bir duygu-muz [var]. Bu yatkınlıklar, bu duygusal yatkınlıklar içinde uçsuz bucaksız, sonsuz bir şeyler vardır; basitçe herhangi bir yere de koyamayacağım, dolayısıyla sevinç ya da acı, sevgi ya da nefret, güç ya da zayıflık hissettiğim zaman, tüm bunlar içinde, hem şahsım, hem kişiliğim, hem araçlarım, hem de dünyada bir mekânın herhangi bir yerinde var oluş tarzım olan yerleşikliğimle birlikte beni [ben olan şeyi] sonsuzca aşan bir şey vardır. Tüm bunlarda, açıklık (*ouverture*) vardır. Fakat, tektanrılı üç dinin tanrısı ve aynı zamanda tüm diğer tanrılar da bundan başka bir şeyi temsil etmez.

Tektanrılı üç dini tarihsel sıraları içinde ele alırsak, Yahudi tanrısı nedir? Yahudi tanrısının Baba olduğu söylene-bilirdi, ama onu size bu imgeyle açıklamak belki daha zor-

dur. Yahudi tanrısı, asıl itibarıyla Doğru [olan]'dır [*Juste*].⁴ O, Doğruluk'tur, Yargıç'tır, ama Adalet anlamında değil, o, herkes için doğru ölçüyü (*juste mesure*) takdir edendir. Kutsal Kitap'ta, o "damarları ve kalbi yoklayan [*sonder*] tanrıdır". Ama bu, onun kalbinizin derinliklerine bakan ve orada ne olduğunu bilen bir süper-hafiye olduğu anlamına gelmez. Bunun anlamı, herkesin, kendi kalbiyle, yani en derin, en kişisel varoluşuyla, bir ölçüye, kendi içinde, kendi için, mutlak bir doğruluk ölçüsüne sahip olduğudur. Ve herkes kendisidir ve mutlak olarak kendi olmanın bu biçimi, kendi için, onu herkesten ayrı kılan ama ancak tüm diğerleriyle ilişki içinde etkinleşebilen benzersiz ve tekil bir ölçüye sahip olmak, işte tanrının doğruluğunun belirttiği budur. Hristiyanlığın tanrısı Sevgi'dir. Bu, Yeni Ahit [İncil] olarak adlandırılan [kitapta] yer alan bir cümledir. "Tanrı Sevgi'dir". "Sevgi"nin ne demek olduğunu daha fazla analiz etmeden, tanrı sevgidir. O herhangi biri değildir. Yine de "sevgi"nin ne olduğunu söyleyelim. "Sevgi", bir kişinin bir diğerine olan biricik bağıdır ve bu öyle bir bağdır ki o, her şeyin ötesine gider. Bu bir haz, keyif ilişkisi değil-

⁴ *Juste* kavramı hem de doğru hem de adil anlamlarını taşımaktadır. Ama okumayı zorlaştırmamak için bağlamına en uygun olarak ya adil ya da doğru tercih edilmiştir. Ayrıca ileride görüleceği gibi, "*au juste*" bu anlamlardan farklı olarak kesinlik belirtir ve "tam olarak" anlamına gelir. Aynı nedenden dolayı savaş bağlamında *injuste* kelimesini adil ya da doğru olmayan diye değil, haksız olarak çevirdik. (ç.n.).

dir, “hoşuma gidiyorsun, senden hoşlanıyorum” [gibi]. Sevgi, başkasında, onda mutlak olarak biricik olanı tanımadır. Zaten aileler de çocuklarını aynen böyle severler. Güzel, kibar, sevimli vs. oldukları için sevmezler onları, çünkü çocuklar dünyaya geldikleri zaman henüz bunlardan hiçbiri değildir.

İslam’ın tanrısı, Kuran’ın her bölümünün başında –ya da surede– Rahman [Bağışlayıcılığı sonsuz olan] olarak adlandırılan tanrıdır. Rahman, her insanda onun küçüklüğünü, zayıflığını tanıyan ve küçüklüğüne ve zayıflığına rağmen ona büyük ve saygıdeğer olma olanağı veren demektir. Doğru, Sevgi, Rahman. İşte sonuç olarak, tanrısal anlamında, gök, göksel budur. Bu da bizi gök imgesine götürür, yani; yeryüzünün üstünde, artık bir boyut bile olmayan, kocaman açık, dipsiz açıklık olan bir boyutun açılması. Tıpkı gökyüzünün dibinde fiziksel gözlerimiz için görülecek hiçbir şey olmaması gibi, bu göğün dibinde de görülecek hiçbir şey yoktur. Burada, sondaj aletleri göndermek ya da teleskoplar açmak söz konusu değildir. Bu göğün dibinde görülecek hiçbir şey yoktur. Ama bu açıklık boyutunun var olduğunu görmek, bilmek, anlamak, hissetmek gerekir. Bu noktada, en azından şimdilik, inançlı olup olmamanın pek önemli olmadığı söylenebilir. Bir dini cemaate ya da bir başkasına

mensup olmak ya da hiçbir cemaate mensup olmamak pek önemli değildir. Elbette, sonra, bu önem kazanacak ve söylenecek bir yığın şey olacaktır. Ama şu an geldiğim noktada, bunun önemli olmadığını, ama önemli olanın, burada bahis konusu olanın bu açıklığı kapatmanın olanaksız olduğunu anlamak olduğunu söyleyeceğim. Yani bir taş, bir ağaç, belki de bir hayvan olur gibi bir insan olunamaz. Belki işleri kolaylaştırmak için söylüyorum bunu, zira kimileri belki de insan ile geri kalanlar arasında çok fazla ayrılık yarattığım için memnun olmayacaktır. İnsan olmak, basitçe bir insan olmaktan sonsuzca daha fazlasını olmaya açık olmaktır. Tabii ki bir kadın ya da erkek olmayı kastediyorum.

O zaman, bana diyeceksiniz ki: “Bu genel bir fikir, ne demek istediğinizi anlıyorum. Onu Sevgi, Doğru, Rahman ve tüm bu açıklık olarak adlandırabiliriz.” Bir 19. yüzyıl düşünür, filozof, dindar ve alimi olan Pascal’a göre, “insan insanı sonsuzca geçer”, ki dönemin diliyle bu “insan insanı sonsuzca aşar” demektir. Bana, tüm bunların yalnızca fikirler olduğunu söyleyeceksiniz. Tanrı’ya ad koymak ne demek? Dinler neden bu “tanrı” kelimesini kullanıyorlar? Hatta dinin dışında şu ya da bu şekilde tanrıyı adlandırmayı boş vermek neden o kadar kolay değil? Çünkü bunu, bu açıklık ve aşma boyutunu, Sevgi, Sevinç, Rahman, Doğru

gibi soyut isimlerle adlandırmak gerçekten de yeterli değil. Bu boyuta, gerçekten de seslenebilmek, onunla ilişkilenebilmek gerekir. Seslenmek, ilişkilenecek, neden? Ona sadık olmak [*fidèle*: iman etmek; güvenmek] için. Tam da insanın insan tarafından sonsuzca bu aşılmasına ya da bu açıklığa sadık olmak değilse, olunabilecek en kendi kendisi ve dolayısıyla olunabilinecek en insan olmak nedir ki? Söylediğim anlamda, göğe sadık kalmak. Bu sadakatin, kendini, birine sadık olmak kadar sadakatsizlik olarak da sunabileceği anlaşıyor. Bu sadakatin dini adı, Latince *fides*'ten gelen "iman" [*foi*] kelimesidir ve bu kelime tam olarak "sadakat" [*fidélité*] ile aynı kelimedir ve "güven" (*confiance*) kelimesinde mevcuttur.

İman, sadakat⁵ ilişkisidir. Netice itibarıyla, sadakat ilişkisi olarak iman, birine, dünyadan olmayan birine, ve dolayısıyla dünya dışında başka bir kişi de olmayan, ama söylemiş olduğum, ama kendisiyle bu sadakate göre ilişkilendiğini söylediğim birine sadakat ilişkisi biçimini alır. Bu, iman, sadakat, güven; bunun, herhangi bir şekilde, inanç (*croiance*) denilen şeyle hiçbir alakası yoktur. Dinde, inanç vardır. İnançta, tanrının şunu ya da bunu yaptığı söylenecektir.

⁵ Dini bağlamda, sadakat; bağlılık, itimat/güven anlamındadır. Metin içinde genel olarak kullanılan sadakat kelimesinde anlamlar sürekli duyulmalıdır (ç.n.).

Örneğin, kuşkusuz aranızdan çoğunun en çok bildiği inanç olan Hristiyan inancında, tanrının, İsa Mesih adında, ete kemiğe bürünen, insanları kurtarmak için haç üstünde ölen bir oğlu olduğu söylenir. Ve sonra, Kutsal Ruh diye adlandırılan üçüncü bir kişi [vardır] ... bu konu etrafında bir sürü şey söylenebilir. Ama bu, dinin içeriğidir, yani bu, falanca dinde, şeyleri sunma, tanrının gerçekliğini açıklama tarzıdır. Ama inanç daima şeylerin [işte] böyle olduğunu düşünmeye doğru gidebilir.

Bir baba, bir oğul tasarlanır. Nasıl olur da, baba bir tanrı ve oğul bir insanken bir tanrı bir oğul edinebilir...? Hristiyan dini o zaman gizemden bahseder. Bunun karşısında İslam, bunun hiç de böyle olmadığını, bunun kesinlikle tanrının doğasına aykırı olduğunu, tanrının bir çok kişide var olmasının imkansız olduğunu, onun mutlak olarak bir olduğunu, tanrının insan bir oğlu olmasının mümkün olmadığını söyler...

Bu büyük karşıtlık sadece şeyleri sunma tarzlarındaki bir karşıtlıktır. Bunun inançla ilgisi vardır. Ve inancın da bununla ilgisi vardır. Örneğin, şimdi dışarıda havanın güzel olduğuna inanayım. Bu bir varsayımdır. Bunun doğru olup olmadığını görmek için dışarı çıkmam gerekir. Eğer tersine: "Dışarıda havanın nasıl olduğunu bilmiyorum, ama dışarı-

da havanın güzel olduğu fikrine sadık kalıyorum. (Bu saçma !). Dolayısıyla da, gömleğimle çıkacağım dışarı ve üstüme ne giysi ne de şemsiye alacağım.” diyorsam. Evet, çok büyük bir risk alacağım, bu aptalca. Ama sadakat tam da böyle bir şeydir. Sadakat, inanmaktan, yani, sahip olduğumuz bazı bilgilere göre, bunun inandığımız şeye uygun olacağını hayal etmeyi varsaymaktan ibaret değildir. Sadakat, tam da ne olduğunu hiç bilmemektir. Birine güvendiğimizde (*fidelité*), esasında, ne bu kişi hakkında ne de yaşamın devamında ona ne olacağı konusunda hiçbir bilgimiz yoktur. Ama eğer ona güveniyorsak, ona bilmeden güveniriz. Burada duracağım. En azından şu söylenebilir: tanrı adında ve göksel olacak şey olarak tanrının adında, en azından şu vardır; hiçbir bilgi ya da yarı-bilgi, yani inanç kısıntısı olmadan sadık olmanın [güven duymanın], burada açıklık olarak adlandırdığım şeye sadakat göstermenin imkânının, belki de zorunluluğunun belirtisi; bu olmadan bizler belki de insan bile olmayız, ama sadece kendi üstüne kapanmış dünyanın içinde, şeyler arasında şeyler oluruz.

Montreuil, 4 Mayıs 2002

Sorular/Yanıtlar

Yahudi dininde, tanrının doğru olduğunu söylediniz. Ama eğer tanrı adilse, neden sakat doğan çocuklar ya da böyle şeyler var?

Evet, bu doğru. Tanrı konusundaki en büyük sorulardan birini sordunuz, ki bu soru modern zamanların başlangıcından beri sorulmuştur. Bu, özellikle de 18. yüzyıldan hatta öncesinden beri çok görülen bir soru. Neden kötülük [var]? Her halükârda üç büyük tek tanrılı dinde ortak ve tek bir yanıt var. Dini ifadelerle söylersek, çünkü tanrı insanı yarattıysa eğer, kendisini ne ise o yapması gereken özgür bir

varlık yaratmak içindir bu. Sonuç olarak, eğer tanrı daha en başından ona mükemmel bir yaşamın koşullarının garanti-sini verseydi, açıktır ki, o zaman insan özgür olmayacaktı.

Sen engelli doğanların durumundasın. İki şey var. Bazı insanlara tanrı ya da doğa tarafından adil/doğru olmayan biçimde davranılmasının gerçekten de mümkün olduğu olgusu var. Ama bu aynı zamanda, insanlarda, engellilerin, hastaların vs. tüm problemler(in)e yanıt vermekten çok çok uzak olan her türden çözümler üretmeye yetenekleri olması olgusuyla beraber gider. Ama insan aynı zamanda engelliye kendini insan olarak gerçekleştirme olanağı ve-rendir de. Bu ister tıbbi yollarla, ister teknik yollarla vs. olsun. Tanrısal adalet anlamında adalet, tüm dünya için adalet, her şeyin en iyi şekilde paylaştırıldığı ve artık yapacak hiçbir şey olmadığı anlamına gelmez. O zaman bu dünyayı akılda bir çeşit Lego oyunu olarak canlandırmak olurdu ve artık yapacak hiçbir şey olmazdı.

Gökyüzü nerede başlar acaba?

Bunu bana az önce öğrettiler, hemen başlamadan önce. Bir astronom⁶, hala buralarda mı bilmiyorum! Gelecek yıl

⁶ Daniel Kunth kastediliyor (ç.n.).

bu konferanslarda konuşacak kendisi. Bunu bana o söyledi. Bana, ona şöyle anlatılmış olduğunu söyledi: “Gökyüzü yeryüzünün hizasından (*au ras de*) başlar”. Bu kelimeyi çok olağanüstü buldum. Bu, onun tam da yeryüzünün hizasında olduğu anlamına geliyor. Dediğimi imgelerle, sembollerle anlatıyorum. Bunun anlamı, yeryüzünün bittiği yerde gökyüzünün başladığıdır, bu açıklık boyutunun başladığıdır. Aynı zamanda, hizasında demek; her zaman, her yerde, hemen yeryüzünün yakınında, daima gökyüzünün olmasıdır. Resimi düşünürsek, Flamanlarda Ruysdael, İngilizlerde Constable gibi büyük manzara ressamı tarafından yapılmış resimlerdeki manzaraları görmeye çalışın. Manzara da var olan çalışmayı göreceksiniz. Ne için? Tam da, çoğu kez bulutlarla kaplı büyük bir gökyüzü ile yeryüzü arasındaki ilişkiyi göstermek için. Sanki tüm tablo sadece ikisinin bu açıklığını ve dolayısıyla onları bölen çizgiyi göstermek için yapılmıştır.

Az önce Yahudilerin tanrısından bahsettiniz, neden onun adı telaffuz edilemiyor?

Tam da, bu, şeyleri söylemenin Yahudice tarzı olduğu için. Yahudi tanrısı tektanrı dinler tarihindeki ilk tanrıdır,

tektanrıci dinlerin soyu aslında aynıdır, Kutsal Kitap'ın anlattığına göre, hepsi İbrahim'den gelir, bunlar İbrahimi dinlerdir. Ve dinlerin her biri diğerlerini kendi atası olarak tanır. Sonuncu olan İslam için, Kuran'da, İsa Mesih'ten, Musa'dan ve İbrahim'den söz edilir. Yahudi tanrısı kendini tek olarak sunan ilk tanrıdır. İlk başta, tüm insanlar için tek olan tanrı diye sunulmamıştır tam olarak, İsrail Yahudilerinin [İsrailoğullarının] tek tanrısı, İsrail'in tanrısı olarak sunulmuştur. O halde, diğer dinlerin tanrıları gibi, bir adı vardır, ama onun özelliği şudur ki bu ad, Yüceler Yücesinin adı olduğundan, kutsal bir addır, bütün adlardan ayrı bir addır ve dolayısıyla ağza alınmamalıdır. Kutsal Kitap'ta, kimi zaman, bizim "Yahve" [Yehova] diye telaffuz ettiğimiz adı alır. Bu dört İbrani harfini [YHWH] sesli harflerle beraber telaffuz ettiğimiz zaman, "Yahve" olur. Ama Kutsal Kitap'ta onun adının, az önce söylediğim gibi, "El" diye çağrıldığı başka yerler de vardır, aslında çoğulu "Elohim"dir, ama bu da aynı şeydir.

Deyim yerindeyse, bu tanrının özel adının ortadan kayboluşuna ve yerine, özel bir ad haline gelen ortak bir adın geçmesine doğru ilk aşamadır.

Neden ve nasıl tanrı var oldu?

Ah.

Gülüşmeler.

Bazılarınız güldüler. Az önce dedim ki tanrının varoluş sorusu sorulmaz. Öyle zor ki, zavallım! Sorunuzun iki yanı var. Öncelikle, göstermeye çalıştığım şey, tanrının, belli bir şeyin ya da bir kişinin var olduğu gibi var olmadığı. Tamam mı? Dolayısıyla, tanrı hiçbir yerdedir desem bile, o aynı zamanda her yerdedir. Hristiyanca bir tarzda söylersem, “tanrı, Sevgi’dir” ve işte sevgi de aynı anda hem her yerdedir hem de hiçbir yerde. Kuşkusuz sevdiğiniz insanlar var, sevginin bir yerde var olan bir şey olmadığını anlıyorsunuz, her ne kadar üstüne bir kalp resmi yapıp bir kart gönderebilseniz de, bu sevginin bir göstergesidir, ama sevgi değildir. Demek ki, bu anlamda, tanrı yoktur. Ve neden ve nasıl tanrı var oldu diye sorduğunuz zaman, çoktan, dünyayı yaratan, ki ben bu yandan hiç konuşmadım, çok güçlü bir kişiyi düşünmeye başlamışsınızdır bile. Düşündüğünüz bu değil mi? Evet. Elbette, eğer tanrıyı dünyayı yaratmış olan biri olarak tasarlırsak, ve dünyayı yaratmanın onu imal etmek (*fabriquer*) gibi olduğunu anlarsak, aynı benim bu şişeyi imal eden kişiyi gözümün önüne getirmem gibi... Bu iyi bir ör-

nektir. Bu şişeyi kim imal etti? Bir makine, bir dizi makine, aynı zamanda fabrikadaki insanlarla birlikte. Kuşkusuz pek az insan ve çok fazla makine. Eğer gözümün önüne tanrının dünyayı bu şekilde yarattığını getirirsem, bu, tanrının, belki bir yerlerde küçük bir de beyinle birlikte, büyük bir makine olduğu, ama özellikle de içinde bulunduğumuz bu koca şeyi imal edecek kadar güçlü bir makine olduğu anlamına gelir. Ama bu kesinlikle isabetli olmaz. Çünkü o zaman hemen şu soruyu sormak gerekecektir: Bu makineyi kim imal etti peki? İşte bu yüzdendir ki, üç tektanrılı dinde, yaratma sorusu en tutku verici sorulardan biridir, yaratma sorusu hiçten yaratma sorusudur. Bunu çoğu kez Latince bir ifade olan *ex nihilo* ile söyleriz, anlamı hiçten var etme'dir. Bu, tanrının malzeme olarak hiçbir şey kullanmadan dünyayı yaratan koca bir makine olduğu demek değildir. Bu tam da berisinde hiçbir şey olmadığı anlamına gelir. Yani: dünya oradadır. Dünya orada olduğu zaman, kuşkusuz, en azından ya tanrı ya da tanrı sorusu vardır ya da size anlatmaya çalıştığım şey, dinin ya da başka şeylerin ihtimali sorusu. Ama size anlattığım tüm şeyler içinde, dünyanın yaratılması hiç söz konusu edilmedi.

İlginç olan şu ki, diğer dinlerde, çoktanrılı olanlarında, yoktan yaratma [hiçten var etme] yoktur, daima orada olan

bir şey vardır. Bunu kaos, ilk (*primitive*) madde olarak adlandırabiliriz, örneğin sütü akarak dünyayı meydana getiren ilk büyük inek. İnek ve onun sütü, dünyanın ilk halidir. Dünyanın imalatçısı olarak tanrı, dünyayı imal eden makine olarak tanrı, kuşkusuz zorunlu, kaçınılmaz olan bir temsildi, çünkü dünyaya ilişkin bugün sahip olduğumuz bilgiye sahip değildik. İşte bu yüzden tanrı var olmuş değildir. Eğer var olmuş olsaydı, var olmaya başlamış olsaydı, ondan önce ne olacaktı?

Yahudi tanrısının adının, çağrıldığı gibi adlandırıldığını insanlar nereden biliyor, mademki hiç kimsenin onu söylemesi mümkün değil?

Din konusunun tam içindeyiz. Kutsal Kitap'ın dinsel anlatısında, tanrı kendi adını Musa'ya söylemiştir. Ona, bunu ağzına almaması gerektiğini söyleyerek, söylemiştir. Bunun anlamı yalnız tanrının kendini açığa vurduğu, kendini açığa vurmanın, aynı zamanda telaffuz edilemez olan bir adı söylemenin yalnız onun elinde olduğudur.

Tanrıya inanma fikri nereden geliyor? Çünkü, eğer başlangıçta tanrı dünyayı yoktan yarattıysa, onu kim yarattı peki?

Az önce size bunu söyledim, ama yaratım üzerine başka bir konferans düzenlemek gerekecek. Tanrıya inanmak, şimdiye kadar, tüm medeniyetlerde, tüm insan toplumlarında görülmüş bir şey; bizimki yani modern, çağdaş toplum ise artık hiç de tanrıya inanmıyor ya da aynı şekilde inanmıyor; tabii örneğin dünya tanrı tarafından yaratıldı gibi tüm sözcükleri yineleyerek, bütünüyle dinlerden birinin içinde olan insanlar dışında. Ama şeyleri bu şekilde tasarlayan biri bile bugün, yaratımın –bunu böyle adlandırıyoruz– herhangi bir şeyin imal edilmesiyle aynı doğada kesinlikle olmadığını anlamaktadır ya da en azından anlamak zorundadır. Bunu anlıyor musunuz? Bu basitçe sanki çok daha devasa ve güçlü bir imalatmış gibi değildir. Aksi takdirde, tanrıyı pek çok aracı vs. olan biri gibi tasarlamaya başlarız. Dünyanın yaratılışı, dünyanın orada olduğunu söylemenin bir yoludur. Öncesinde aranacak hiçbir şey yoktur, çünkü önce(si) yoktur. Dışarıda aranacak hiçbir şey yoktur, çünkü dışarıyı yoktur. Buna karşılık, kendimize içeriği sormamız gerekir. İçeride ne olup bitiyor. Olup biten tam da onun açılması, onun dünyadaki şeylerden başka şeye sonsuzca açılmasıdır.

Bu çok zor. Bunun zor olduğu konusunda size katılıyorum. Ama sonuçta yaratıcı tanrı bu demektir. Yaratıcı tanrı,

fizikçilerin dünyanın ilk anları olarak analiz etmeyi bildikleri şeyin yerinde olan bir şey değildir. Belki big bang'dan [büyük patlama'dan] ya da bazı fizikçilerin dünyanın ilk boşluğu (*vide*) diye bile adlandırdıkları, ama asla tam anlamıyla bir boşluk olmayan şeyden söz edildiğini duymuşsunuzdur. Tüm bunlar, dünyanın başlangıcında verili bir şey olmasını engellemez. Eğer verili ise, bana bunun birisi tarafından verildiğini söyleyeceksiniz. Gerçekten de verili. Ama bu verilişin verilişinin, başka bir dünyadan başka bir kişi tarafından önceden ortaya konulmuş bir işlemle hiçbir alakası yoktur, çünkü o zaman yaptığımız sadece sonsuza doğru geri çekilmek olur.

Hiç, eğer hiçse nedir? Birkaç ay önce Alman bir meslektaş felsefeciden aldığım çok kalın bir kitap yanımda olsun isterdim, 500 sayfa tutan koca bir kitap, adı da Hiç, yani Almancası Nicht. Sorunuz kesinlikle doğru noktaya temas ediyor. Bunu anlatmaya çalışacağım. Hiç, hiçbir şey olmayana ilişkin bir şeydir. O halde bir şey değildir. Bununla birlikte hiç de değildir, bu bir şeyin (var)olmasıdır. Örneğin size diyorum ki bardak, oradaki, bir şeydir. Eğer bardağı kaldırırsam, artık hiçbir şey var değildir. Bardağın orada olması için, hiçin de olması gerekir, aksi takdirde bardağı koyamam. Eğer şişe varsa,

bu yere bardağı koyamam. Eğer dünyanın yerinde başka bir şey olmuş olsaydı, dünya olduğu yere konamazdı. O halde, tam olarak, hiç vardır. Ve dünya bu hiç içinde gelir (*venir*).

Dinde, Yahudi dininin Kabala denilen gizemi (*mystique*) diye adlandırılan bir biçiminde çok güzel bir hikâye vardır. Bu hikâye tanrının dünyayı, hiç de bir şey yaparak değil, ama kendini geri çekerek, vakumlayarak, kendini boşaltarak yarattığını söyler. Kendini çukurlaştırarak tanrı, dünyanın içinde yer alacağı boşluğu açtı. Bu Kabala'da "Tzim Tzum" diye adlandırılır.

Dünyanın hiçten çıktığını, dünyanın hiç içinde olduğunu bile söyleyemem. Hiç her yerededir. Bu tümüyle, sizin orada olmanız, benim orada olmam, bardağın orada olması, dünyanı orada olması vs. olgusudur. Hiç, genel olarak bir şeyin, bizim hepimizin var olması olgusudur. Hiçbir nedeni ve amacı olmayan bu olgu, dünya var'dır. Şöyle denebilir: Ne işe yarıyor? Tanrı belki de her zaman bir cevap verme tarzıdır: hiçbir işe yaramıyor, ve işte bunun içindir ki bu iyidir. Açıktır, elverişlidir (*disponible*). Bir sürü şey yapmak için elverişlidir, ama aynı zamanda hiç (bir şey) için. Bazen, yapılabilecek en iyi şey, hiçbir şey yapmamaktır, şeyleri olmaya bırakmaktır. Size hiçbir şey yapmamanızı söylemiyorum,

okulda en iyisinin hiçbir şey yapmamak olduğunu söylemiyorum, tanrı korusun! Ne de seçimler olduğunda hiçbir şey yapmamayı! Peki, hakikaten, gerçekten hayatımızı, yaptığımız (iş) düşündüğümüzde....

Az önce size sevinçten ya da sevgiden hatta size açıklamaya çalıştığım anlamda doğruluktan bahsettiğim zaman, tüm bunlar da nedir? Hiç. Birbirini seven insanlar ne yapar? Birbirini sevmekten başka hiçbir şey. Bu hiçbir şey yapmamak gerektiği anlamına da gelmez.

Bir gün tanrının var olup olmadığından emin olabilecek miyiz?

Hayır. Asla. Çünkü mesele bu değil. Durmadan geri dönüp durduğu için bu sorunun çok zor olduğunu anlıyorum. Eğer tanrı, dinlerde söylendiği gibi, varsa, bu tam da kendisinden emin olunamayacak, kendisinden emin olmanın, kendisini bilmenin söz konusu olmadığı tek varoluştur. Söz konusu olan sadece ona güvenmektir. Bir kez daha, sevgi, doğruluk ya da sınırsız bağışlayıcılık örneğini alıyorum. Doğru olmak, aşık değil ama aşk içinde, dostluk içinde olmak. Arkadaşlarımız vardır ve çoğu kez bilgi düzeni içindeyizdir. Şöyle denir: “bu arkadaş(ı)mın şunu ya da bunu

yaptığını biliyorum, o zaman artık onu sevmiyorum, artık benim arkadaşım değil.” Bu normaldir, bunun için nedenlerin olmadığını söylemiyorum. Ama yine de, şu da söylenir: “Eğer arkadaşımın, bunu arkada bırakacaksın, bunun için beni affedeceksin, bunu anlayacaksın.” Burada söz konusu olan hep, var oluşu ispatlanmak zorunda olmayan şeydir.

İşte bunun içindir ki, bu bakış açısından, gerçekten söylenebilir ve pek çok kişiyle, tüm büyük dinlerin en büyük düşünürleriyle birlikte uyum içinde bunu söyleyerek, denebilir ki tanrının var olduğunu söylemekle tanrının var olmadığını söylemek aynı kapıya çıkar. Var olmadığı söylenildiğinde, onun, var olan her şeyle karşılaştırılabilir olan bir kişi ya da bir şey olarak var olmadığı, ama sadece en büyük, en güçlü, en yüce vs. olarak var olduğu söylenir. O halde var olduğu söylendiğinde, esasında aynı şey söylenmiş olur: onun var olan her şeyden başka türlü var olduğu söylenir: öyleyse onun mevcudiyetinin, var oluşunun, dünyadaki şeylerle olan ilişkimizle hiç alakası olmayan bir ilişkiye sahip olduğumuz bir gerçeklik olduğu söylenir.

Neden birçok tanrıya inanan dinlere mensup insanlar var?

Bu konu üzerinde pek durmadım, doğru.

İlkin, tanrının pek çok biçim, figür alabileceğini söyleyeceğim. Bu, tanrının dönüşüm geçirmeye, her tür kılığa ya da tutuma bürünmeye yetenekli bir kişilik olduğu anlamına gelmez. Hayır. Bunun anlamı, tanrısallığın ilkesiyle, dünyadaki şeylerden mutlak olarak farklı olanın ilkesiyle bir tanrılar çokluğu tarzında ilişki kurulabileceğidir. O zaman, bu, her seferinde özel bir işlev atfedilen isimlere sahip kişiler, kişibenzerleri halini alır demektir. Daha çok belli durumlarda kendisine hitap edilen bir tanrı olacak bir tanrı vardır, örneğin bir doğum esnasında kendisine seslenilen tanrı, ekilen ürünlerin iyi olması için kendisine seslenilen tanrı, bir seyahatin iyi geçmesi için kendisine seslenilen tanrı... Bunlar daha ziyade kendisinden bir şey talep edilen tanrılardır. Bu talepte, daima, bambaşka olana sesleniş vardır.

Bu elbette birçok tanrısı olan dinlerle tek bir tanrısı olan dinler arasında büyük bir fark yaratır. Söylemiş olduklarımın hepsini, daha çok tektanrıcılıktan, tek tanrısı olan dinlerden hareketle söylüyordum. Ama, esasında, ortak olan bir şey vardır. Ve nasıl adlandıracağımı bilmediğim, tanrılarla, tanrısallıkla ilişkili bir din olmayan, ama aynı zamanda da bir düşünce ya da kesinlikle tanrısız bir maneviyat biçimi olarak sunulabilecek Budizm denen büyük bir biçimden de bahsetmek

gerekecektir. Ama bunu burada ayrıntılandırmak çok zaman alacaktır.

Kendisi zaten boşluk içindeyken tanrı nasıl dünya için boşluk açabilmiştir?

Öyle ya, zaten açamamıştır. Hiçbir şey yapmamıştır.

Bu “Tsim Tsum” dediğim şeydir. O zaman, tanrı dünyaya boşluk açmamıştır, tanrı daha çok kendini açan boşluktur. Tabii bu hep meseleyi anlatmanın kötü bir yolu olarak kalacak. Kendi kendini açmayı boşluk nasıl yapar diye sorabilirsin bana. Eğer ben açmak isteseydim kendi kendimi ... İşte, bunu sanki bir kişinin eylemiymiş gibi ele alamayız. Sen “Nasıl yapabilmiştir?” diyorsun, ama aynı zamanda bunun bir tür yapamama olduğu da söylenebilirdi.

Peki cehennemler falan, hani öldüğümüz zaman?

Doğru. Cehennemler falan. Haklısın.

Cehennemler ya da cehennem, bunu çoğul olarak söylemen oldukça tuhaf, çünkü cehennemler daha ziyade Antik çağa ve Yunan, Roma ve öncesinde Mısır dinlerine ait bir ifade. Bu adalet fikridir. İnsani sözcüklere taşınmış adalet

fikri. Cezalandıran ve ödüllendiren adalet. Demek ki bu, yargıç olarak tanrının “Kötü davrandın ve şu cezaya çarptırıldın” demesi fikridir. Ya da tersine: “Kötü davranmadın ve mahkum edilmedin”. Bu bir temsil.

Hem zaten bu temsilin, özellikle Hıristiyan dininde, Hıristiyanlığın çeşitli biçimlerinde büyük bir rol oynamış olması, ama şimdiki Hıristiyan dininde çok daha küçük bir rol oynaması dikkat çekicidir. Bu cehennem ve şeytan temsili-nin bir tür silinişi söz konusudur. Ama bu, bu temsilin anlamının olmadığı demek değildir. Ama şunu anlatma anlamına da gelmez: “Ölümden sonra, hayattayken yaptıklarından dolayı cezalandırılacak ya da ödüllendirileceksin.” Anlamı daha çok şunu söyler: “Yaşamda, söylemeye çalıştığım şeye güvenmeye muktedir misin, yani seni sonsuzca aşan bir şeye güvenmek elinden geliyor mu?” Zor. Ve senin için, herkes için olduğu kadar benim için de böyle bu. Cehennem, eğer elinden gelmiyorsa, mahkûm edilirsin demektir. Bunun anlamı, kendi kendini mahkûm ettiğindir. Kendini, canını acıtan şeytanların ortasına kızarmaya gitmeye mahkûm etmezsin, ama bunun anlamı, şimdi, yaşamında, olduğun halinle kendini tek ayak üstünde durmaya (*sécher sur pied*) mahkûm ettiğindir.

Neden bir dine inandığımızda, aynı zamanda başka birine daha inanamıyoruz?

Bu mesele karmaşık. Amerika'da, kendilerini "İsa için Yahudiler"⁷ diye adlandıran Yahudiler var. Yine Amerika'da, bu biraz, Bask-Kamboçya mutfağının sunulduğu restoranlardaki gibi. Bir şekilde, eğer tutarlı ve katı isek, bunun kesinlikle mümkün olmadığını söyleyeceğim.

Bu "İsa için Yahudiler"de nasıl işliyor bilmiyorum, tam olarak tanımıyorum. Kuşkusuz saygı duyulur bir şey ama, çelişkili, çünkü Yahudi dini tanrının göndereceği Mesih'i beklediğini söyler, oysaki Hristiyanlık Mesih'in geldiğini söyler, o İsa'dır. Şimdi, eğer zamanımız olsaydı, Mesih'in gelmesinin onun gerçekten geldiği anlamına gelmediğini anlatabilirdim.

Bir dinin içinde, tanrıyı temsil etmenin, betimlemenin, kesin bir tarzı, bir üslubu vardır, o şöyledir, şunu yapar vs. Öyleyse, normalde, her şeyi birbirine karıştıramayız. Öte yandan, artık, aynı zamanda tüm dinler arasında ortaya çıkarmaya çalıştığım bir şey de var. Bu anlamda, biraz oradan biraz buradan alan, bir dinin bir yanını bir başkasının diğer

⁷ Jews for Jesus: Martin "Moishe" Rosen (1932 – 2010) tarafından kurulan, Evanjelik Hristiyan misyoner örgütü (ç.n.).

yanını seven insanlar olmasını anlıyorum. O zaman, bu ilişkili değildir. Öyleyse bu bir dinden olunmadığı anlamına gelir.

Her durumda, bir dinden olma ile bir dini cemaate mensup olma olgusunu ayırmak gerekecektir. Eğer bir dini cemaate mensupsan, örneği Yahudi'ysen, eğer küçük bir erkek Yahudi çocuksan, sünnet olmak zorundasındır. Küçük bir Hristiyan oğlansan, buna gerek yoktur. Buna karşılık, vaftiz olmak zorundasındır. Bu iki şey birbirini dışlamaz, bir çok şey yapılabilir. Küçük bir Müslüman'san günde beş kere ibadetini yapmak [namaz kılmak] zorundasındır. Bu aynı dua değildir, tanrıyı aynı şekilde çağırmazsın. Demek ki aynı anda üç dinden olmak istersen, bu biraz karmaşık olacaktır.

Bildiğim kadarıyla, bunu gayet iyi beceren insanlar var; Japonlar. Aynı anda hem Budist hem de Şintoist olan pek çok Japon vardır. Aynı zamanda Hristiyan da olanlardan bahsetmiyorum, çünkü o zaman onlar sadece bazı törenler için Hristiyanlardır.

Budist ve Şintoist olmak, çelişkili değildir. Çünkü, bir yandan, yaşamın içinde, bambaşka nitelikte bir mevcudiyetleri olan her yerde hazır ve nazır milyonlarca tanrı vardır ve Budizm tarafında ise bu sefer hiç mevcudiyet yoktur. Ve bu iki şey çelişkili değildir, gayet güzel bir şekilde birbirine gönderebilirler.

Tektanrıcılığın içinde, gerçekten son derece hassas olan başka bir şey daha vardır. Çünkü böyle olaylar olmuştur ve özellikle de Hallaç adında çok büyük bir Müslüman mistik, çok zaman önce, yaşadığı dönemin İslami otoriteleri tarafından İslam'ın içinde fiilen Hıristiyan olduğu için mahkum edilmiştir. Hallac'ın, bir yandan İslam'ın içinde kalarak Mesih'e seslendiği metinler vardır.⁸

Bir yandan üç tektanrıci dinin büyük temsilleri arasında ve hatta Hıristiyanlığın içinde üç Hıristiyanlık, yani Katoliklik, Protestanlık ve Ortodoksluk arasında çok büyük farklılıklar olduğu gibi, öte yandan da, Batı uygarlığının başlangıcından beri üç tektanrıci dinde de bulunan bir şey vardır; tam da tanrının orada olmayan olduğu, birisi olmadığı, hep başka yerde, daha başka yerde ve bambaşka bir yerde olduğu. Bu bakımdan, Yahudi tanrısı, Hıristiyanlığın tanrısı ve İslam'ın tanrısı arasında gerçekten çok yakınlıklar bulunmaktadır. Hatta bu yüzden ki, bazen, üçü arasında, beter şeyler meydana gelir. Aynı zamanda, inanılmaz bir yakınlık içindedirler.

⁸ Bu konuda farklı yorumlar da olduğu akılda tutulmalıdır[ed.n.].

**ADALET ÜSTÜNE
KÜÇÜK KONFERANS**

*Burada, demek ki bir metin değil, kusurlarıyla ve yaklaşıklıkla-
rıyla anlık bir sözün çevriyazımını okuyacağız. Bu çevriyazım çok
büyük bir titizlikle ve anlayışla aktarıldı bu konuşmadan, ama
yazılı biçim içinde, hareketin ve tonlamanın büyük bir bölümü-
nün kaybolması kaçınılmazdır. Bu kayıp kimi zaman anlamı bir
parça bozmaya kadar gitme tehlikesi içindedir. Yine de bu çevri-
yazımı çok küçük ayrıntılar dışında başka bir değişiklik olmadan
muhafaza etmek istiyorum, ne tür bir yazı içinde olursa olsun tüm
dönüştürmelerden kaçınmak istiyorum. Olayın izi için kendi iz ka-
rakterini korumak gerekir, –madem konu bu– bunun içerdiği ada-
letsizlikle birlikte. Ama bu aynı zamanda; kendisine, bitirmek için
her yazının gizlice gönderimde bulunmak zorunda olduğu, canlı ve
hitap edilmiş söze, dolaylı olarak, hakkını teslim etmektir.*

Bununla birlikte, gözler ve düşünce için, sürekli akışı işaret

noktalarını kaçırma tehlikesi yaratan bir metni belli ölçü kalıplarına göre ayırmak üzere kimi altbaşlıklar koymanın zorunlu olduğuna hükmettim.

Son olarak burada bir pişmanlığımı ifade etmek isterim: ölüm cezasından bahsetmedim, oysa soruların ikincisine verdiğim yanıtta bu konuya gelmek doğal olurdu. Soru belki de, tercih edileceği üzere, salondan gelir diye düşünerek tereddüt ettim. Ve sonra fırsat kaçtı. Sorunun ortaya çıkmaması, bu dinleyici kitlesi için bu meselenin hemen akla gelmediğini gösterir.

Adil olan (*juste*) fikri

Sanıyorum ki siz –bundan böyle, bu öğleden sonra, “siz” derken, bunu burada hazır bulunan yetişkinlere değil çocuklara seslenmek için yapacağım– belki adil olanın (*juste*)¹ ve adil olmayanın (*injuste*) ne olduğunu bilmiyorsunuzdur. Belki, böyle, buna dair bir fikir oluşturmaya bilirsiniz, ama yine de, bir adaletsizliği sezmenin, “bu adil değil”i ve hatta Calimero [Kalimero] adındaki çizgi film karakterinin hep dediği gibi “bu hiç adil değil”i değerlendirmenin ne oldu-

¹ *Juste* kavramında daha öncede dipnotta belirtildiği gibi, her zaman adalet ve hakkaniyeti kapsayan “*doğru olan*” anlamı da duyulmalıdır. Elbette genel olarak adil olan tercih edilmiştir. “Doğru ve yanlış”ın bir önermeye, bir ifadeye uygunluk olarak daha biçimsel bir mantıksallığı da ölçü yapması nedeniyle buradaki tercihin ve zorluğun farkında olunmalıdır. Aynı kavram nadiren de olsa “haklı” şeklinde de karşılanmıştır [ed.n.].

ğunu çok iyi biliyorsunuzdur; herhalde artık Calimero'yu tanıımıyorsunuz, kafasında bir parça yumurta kabuğu olan küçük bir kuş o. Demek ki hepiniz adil ya da adil olmayan konusunda bir şeyler biliyorsunuz. Salonda bulunan, küçük bir oğlan çocuğu, adil olan ve adil olmayandan bahsedeceğimi öğrenince bilerek az önce şöyle sordu: “tam olarak (*au juste*) neden söz edeceksin?” Bu düşüncesi onun bunun temsil ettiği şeye dair bir fikri olduğunu kanıtıyor. Hem “tam olarak, neden bahsedeceksin” düşüncesinden de yola çıkabiliriz. Bana bu soruyu soran oğlan çocuğu –adını vermemek için Simon diyelim– bir kelime oyunu yaptığını gayet de hissediyordu, her ne kadar belki bunun inceliklerini açıklamayı henüz bilmese de. Bana bu soruyu sorarken, tam olarak, kesin olarak neden bahsedeceğimizi bilmek istiyordu. Bu, “bu adil değil” demekle aynı şey değildir. Bu durumda, söz konusu olan tamlık/kesinlik değildir.

Adil olmayana karşı ahlaki “doğru/adil olan” ile kesinliğin “tam olarak”ı arasındaki bu fark bu konferans boyunca düşünümümüzün temeli olabilirdi; hem zaten konferansın sonunda bu konuya tekrar dönebileceğiz.

Gördüğünüz gibi kesinliğin “tam”ı (*juste*) ile “adil olmayan”ın karşısına koyulan “adil olan” (*juste*) aynı anlama sahip değil. Şöyle söylenebilirdi: “bu şişenin içeriği tam

iki bardak doldurur”; eğer durum bu değilse, eğer şişenin içeriği sadece bir buçuk bardak dolduruyorsa, bunun doğru olmadığı söylenmeyecektir. Pek çok kelime, pek çok fikir, pek çok mefhum, ya da daha bilgince bir sözcük kullanırsak ya da filozofların kullandığından çok daha da bilgince bir sözcük kullanırsak, pek çok kavram için olduğu gibi, “adil olan”a ilişkin, sezgisel, kendiliğinden denilebilecek bir bilgiye sahibiz. Neyin söz konusu olduğunu biliriz, ama yine de [katlanmış] fikri, kavramı da açmak gerekir ve belki de katlarını açınca, tanıdığımızı sandığımız bu kelimenin hiç tahmin etmediğimiz güç sorunlara ve sorulara açıldığını fark ederiz. Bunu beraber görmeye çalışacağız.

“Adil” kelimesinin “ahlaki” olarak adlandırdığım anlamına geri dönelim, yani adil olmayana karşıt olan adil olana. Sanırım içinizden pek çoğu adil olanın, adalet ile uyum içinde olan olduğunu söylemekte anlaşıacaktır. Konferansın başlığında, “adil olan, adil olmayan”ı seçtik, zira adil, adil olanın niteliğidir ve, sonuç itibarıyla, adaletle ait olanın niteliğidir, adil olmayan ise adaletle karşıt olandır. Ama hemen küçük bir zorluk baş gösterir. Bu yalnızca bir dil güçlüğüdür, ama başka sorunlara açılır. Ben “adil”den bahsederken, sanırım aranızdan birçoğunun aklına adalet sarayında olup bitenler geliyor. Adalet sarayı, biliyorsunuz, yargıçların oturdu-

ğu, davaların görüldüğü mahkemelerin bulunduğu yerdir. İnsanlar orada suçlanabilirler, sonra yargılanırlar, avukatlar tarafından savunulurlar ve sonunda davanın mahkûmiyetle ya da suçlanan kişilerin aklanmasıyla sona erdiğini söylediğimiz şey olur. “Adalet” kavramının gündelik kullanımında, aklımıza ilk önce devletin büyük kurumlarının bir parçası olan adalet gelir; bir bakanlık ve bir Adalet bakanı vardır. Ama adalet sarayında, mahkemede, söz konusu olan, hâkimler, avukatlar, bizzat sanıkların kendileri ya da suçlayanlar tarafından yapılan yorumlar aracılığıyla yasayı uygulamaktır. Bu adalet, yani kurum olarak adalet, adil olanın niteliği değil, yasayı uygulamaya koyan kurumdur.

Yasa hep adil midir? Hepiniz hayır diye cevap vermeye hazırsınız, verecek belki de hiçbir örneğiniz olmasa bile. Kendiliğinden, yasaya güvensizlik duyarız. Sanırım herkes, adalet fikri, adil olana ilişkin fikir yasayla bir olsaydı, bir şeylerin oturmayacağını hisseder. Birkaç ay sonra, Fransa’da tüm kamusal alanlarda sigara içmek yasaklanacak, ama şimdilik, böyle bir şey yok. En adil durum ne öyleyse? Bunu söylemek mümkünse, tam hakiki “adil” [*vrai “juste”*] hangisi? Ben, emniyet kemerlerinin başlangıcını görmüş bir kuşaktanım. Arabaya biniyorsunuz ve kemerinizi takıyorsunuz, bu bir refleks, ama ben yaklaşık otuz yaşındayken, yasa

yoluyla, bir emniyet kemeri taşıma zorunluluğu getirildi. O dönemde bu durumdan çok hoşnutsuz olan ve bu yasanın doğru olmadığını düşünen insanlar vardı. Bunlar, birini bir kayışla arabasının koltuğuna bağlamaya zorlamanın özgürlüğe zarar verdiği fikrini savunuyorlardı. O dönem bir araba kazası geçirdim ve kemerim yoktu. Eğer bir kemerim olsaydı, daha az acı çekerdim. Bugün herkes, yasanın emniyet kemeri takmayı dayatmasının doğru olduğunu düşünüyor. Örnekler çoğaltılabilir, çok sayıda örnek var. Aynı şekilde, siz, bugün, bundan yirmi otuz yıl öncesine göre çok daha büyük bir isim çeşitliliğine alışkınsınız. Otuz yıl önce, yasa Fransız çocuklara bazı isimleri vermeyi yasaklıyordu, örneğin, Breton diline ve geleneklerine ait olan isimler. Çocuklarına Breton isimleri veren bazı aileler mahkemeye çıktılar. Bugün, bu eski tuhaf bir uygulamaymış gibi görünüyor, ama aslında hiç de o kadar eski değil, her ne kadar size öyle görünse de.

O halde yasanın illaki de adil olmadığını anlıyorsunuz. Yine de bu, aranızdan her birinin, adil olmadığını düşündüğü için yasaya uymamaya karar verebileceği anlamına gelmiyor. Bu başka bir soru. Öyleyse söz konusu olan, vatandaşlar ile onların temsilcilerinin hangi tartışmalarından yola çıkarak, yasaya nasıl karar verileceği sorusudur. Şimdi-

lik şunu düşünün: yasanın, kendi başına, her zaman doğru/ adil olmadığını anlıyorsak, bunun sebebi adilin kendisine, gerçek doğruya, sadece kurum olarak değil fikir olarak, ideal olarak adalete dair bir fikrimizin olmasıdır. Demek ki yasaların ötesinde adalete, hatta belki kendisi için bir yasanın olamayacağı bir adalete ilişkin bir fikrimiz var; bir yasanın içine hapsedilemeyen, her yasadan fazla olan bir adalete. Hepimiz, hepiniz –bunun illa da yasayla bir ilişkisi olması– adil olanın ya da olmayanın var olduğu şeklinde bir duyguya, bir fikre sahibiz, sahiptiniz. Bazıları kuşkusuz, bir arkadaşı yaramazlık yaptığı ve hoca ikisini de ya da bazen tüm sınıfı cezalandırdığı için cezalandırılmıştır. Bir öğretmen orada her bir kişi karşısında hep adil olmak için bulunmaz; o, düzen herkes için hüküm sürsün diye oradadır. Önemi yok, hak etmediğiniz ve “bu hiç adil değil!” diye haykırdığınız bir ceza yüzünden azarlanırsınız. Başka adletsizlik biçimlerini de biliyorsunuz: bir arkadaşınız yeni bir oyun makinesiyle geziyor, hangisi olduğunun önemi yok, bunu ulu orta yapması doğru olmayacaktır – çünkü o makinenin sizde yok ve aileniz de size ondan almayı reddediyor. Bu adil değil. Peki neden? Bunun yasayla hiçbir alakası yok: sebep belki para, arkadaşınızın ailesinin durumu daha iyi ya da zamanınızın dörtte üçünü bu oyun makinesiyle ge-

çirmemenizi tercih eden ailenizin ilkeleri. Bu eğitsel karar, çalışmanız ve geleceğiniz göz önünde tutulduğunda herhalde son derece doğru olabilir. Ama ebeveynlik yapmak için değilim burada. Anlamını, genel ilkesini veremeseniz de, adil olan ve olmayanın var olduğu duygusuna, fikrine sahipsiniz demek ki. Örneğin, Herkesin oyun “makinesi” olması adil midir? Belki “evet” demeye hazırsınız, ama herkesin hangi türden kaç tane oyun makinesine sahip olması adildir? Koşulları hesaba katmak çok zordur. Eğer gazetelere, televizyona bakarsanız, herkesin mümkün olan ve akla gelebilecek tüm oyuncaklara, bilgisayarlara, video oyunlarına sahip olmasının adil olacağına bizi inandırmaya çalıştıkları bir dünyada yaşadığımızı görürsünüz. Bununla birlikte, bunun meseleden uzaklaştırdığını, hakikaten bir adalet sorunu olamayacağını hissedersiniz.

Demek ki adil olana ve adil olmayana ilişkin bir fikrimiz var, ama bunların tam olarak ne olduğunu tanımlamayı pek bilmiyoruz. Bunun yasadan fazlasına, yasadan başka bir şeye gönderdiğini hissediyoruz. Belki de bu, gerçekten adil olanın ne olduğunu söylemeye olanak tanıyacak temel ilkelere göndermektedir. Peki, ama bu ilkeler nelerdir? Yasa Kitabında yazılı olduğu ve avukatlar tarafından uygulandığı haliyle yasadan çıkarsak, neyle karşılaşıyoruz? Daha güçlünün

yasası diye adlandırılan bir başka yasayla. Bu belki de, arkadaşımın benden bir fazla oyuna sahip olmasına ya da onun bir oyunu olup benim olmamasına neden olan şeydir, zira onun ailesinin daha fazla parası olması –ki bu da bir güç biçimidir– anlamında daha güçlüdür o.

Aranızdan çok sayıda kişi, fiziksel olarak güçlünün haklı olduğunu ve diğerine sağlam bir tokat patlattığı için kazanmasının adil olduğunu düşünür. Bu durumda, adalet kavga dövüşle bir tutulur. Fakat, eminim ki aranızdan pek çoğu daha güçlünün yasasının bir yasa olmadığını, bir yasa olmayacağını düşünüyor. Aksi halde bu orman kanunu dediğimiz şey olur, hakikaten de, sadece hayvanların yaşadığı ormanda, en güçlüler en zayıflara egemen olur. “Orman kanunu” ifadesi bir çelişki barındırır: ormanda, yasalar değil, ama güç ilişkileri söz konusudur.

Sadece güç kullanımı adil olamaz, bunu da gayet iyi biliyoruz. Çoğu kez en güçlünün haklı olduğunu düşünmeye eğilim göstersek de, gücün tek başına adil olamayacağını çok iyi biliyoruz. Gelgelelim bu, etrafımızda çokça kullanılan bir modeldir: Şimdilerde Kaliforniya valisi olduğu ve artık sinema yapmaya pek vakit bulamadığı için daha az filmde oynasa da Schwarzenegger’in ya da Van Damme’in filmleri veya Street Fighter gibi video oyunları [buna ör-

nek verilebilir]. Tüm bunlardan bir adalet sağlayıcı modeli ortaya çıkar zira o en güçlüdür, daha kaslıdır, çünkü o, Schwarzenegger gibi, iki taramalı tüfek, üç bazuka kullanır ve her şeyi yok eder. O zaman onun kendi adaletini sağladığı söylenir. Bu çok cazip olabilen bir modeldir, adil olanın bu olduğuna kolayca inandırır bizi. Tüm bu öyküler yasanın ötesinde geçer. Yasa güçten düşmüştür, polislerin elinde bir şey gelmemektedir, ama Schwarzenegger ortaya çıkar, her şeyi yok eder ve sorunu çözer. Gerçekten de her şeyi yakıp yıkar, daima haklı (*juste*) bir dava için hareket eder: örneğin, korkunç eşkıyalar tarafından tehdit edilen zavallı küçük bir kız vardır. Aynı Schwarzenegger'in filmlerindeki gibi, en güçlüünün kanunu yapabildiği bakış açısındaki gibi, yolunda güç kullanılan haklı bir dava olması gerektiği düşüncesiyle yeniden karşılaşırız.

İçimizde bir yerlerde, “adil” kelimesinin ne anlama geldiğini biliriz. Örneğin bir pastayı eşit olmayan parçalara bölerek paylaştırmamanın adil olmadığını biliriz. Evet, Schwarzenegger gelse ve biri için büyük diğeri içinse küçücük bir parça kesse bile, bu adil değildir. Bunu çok iyi biliyorsunuz, bu durumla oldukça sık olarak yemeklerde karşılaşılır, komşunuzun payının sizinkiyle aynı olup olmadığına baktığınız olur sık sık. Buna karşılık, birine pastadan küçücük bir parça

vermenin, hatta pastadan hiç vermemenin belki de kesinlikle doğru olduğunu anlayacaksınız: eğer bir çocuk şeker hastasıysa, çok fazla pasta yemesi onun için tehlikelidir. Onun için, onun sağlığı için doğru olan, ona şeker yedirmemektir. Yine bir kadının emeğini bir erkeğinkinden daha az ücretlendirmenin adaletsiz olduğunu da biliyorsunuz. Bununla birlikte bu sık sık olur. Adil değildir ve gene de yasa tarafından tamamen engellenmemiştir. Ama daha zor ya da daha tehlikeli bir iş için daha çok ödeme almak adildir. Bu düşünümün sonunda ne buluruz? Hepimiz, herkese ona borçlu olunanı vermenin adil olduğunu biliyoruz. “herkese kendisine borçlu olunanı vermek” ya da “herkese payına düşeni/hakkını vermek”: bu adalet tanımı çok eskidir, uygarlığımız kadar eskidir. Bu, Antik çağdan beri karşılaşılan ve tartışması çok zaman almış ve bugün bizi hala meşgul eden bir formül, bir cümledir. Herhalde bu sorunu bir çözüme bağlamak mümkün değil. Siz göstermek istediğim de bu.

Herkese borçlu olunan

Herkese kendisine borçlu olunanı vermenin adil olduğu söylendiğinde, elinizde iyi bir adil tanımı vardır ve bununla birlikte zorlukların nerede bulunduğunu hemen gördüğü-

nüze eminim. Her bir kimseye borçlu olunan şey nedir? Bu konuya döneceğiz, ama belki de daha zor algılayacağınız bir ilk güçlükten söz edeceğiz ilkin. Herkese kendisine borçlu olunanı vermek, bu en başta, “herkes” (*chacun*) sözcüğünün gerisinde iki ilkenin birlikte var olmasına neden olur. Öncelikle bir eşitlik ilkesi: “herkes” tam olarak tüm diğerleri gibi düşünülür, ve her kişiye özgü bir farklılık ilkesi, zira Nicole’e borçlu olunan şey belki de Said’e borçlu olunan şey değildir ve Gael’e borçlu olunan şey de illaki Jonathan’a borçlu olunan şey değildir. Öyleyse iki ilke var: eşitlik ve farklılık.

Eğer hemfikirseniz, eşitlik ve tekillik/benzersizlik demeyi önereceğim. Tekillik, tekil bir varlık olarak herkese [her bir bireye] özgü olan şeydir, onun biricik olmasıdır. Eşitlik ve tekillik adalet fikrinde birbirinden ayrılmazdır ve aynı zamanda, belki çelişkiye düşmeseler de, çatışma içine girebilirler. Bu bize çok önemli bir ilk şeyi öğretir: Adil ve adil olmayana daima başkalarıyla ilişki içinde karar verilir. Doğru ve eğride başkaları ve ben söz konusudur, ama hep başkalarına kıyasla ben. Bana borçlu olunan, aynı başkalarına onlara borçlu olunanın düşmesi gerektiği gibi, düşmelidir bana. Yani asla tek bir kişi için adalet olmaz, hatta bunun anlamı bile olmayacaktır. O halde adalet ancak başkasıyla

ilişki içinde vardır. İşte bu nedenden ötürü, kendi adaletini sağlamak hiçbir anlama gelmez. Gelgelelim, aramızdan her birinin, kendi tekil kişiliği içinde, kesinlikle özel bir tanınma hakkı olduğu kuşkusuz gerçektir. Örneğin, herkesin kızıl saça sahip olması ve herkesi saçlarını kızıla boyamaya zorlaması doğru olmayacaktır. Tersine, saçlar arasındaki tekil küçük farklılıklar, son derece kısmi de olsa, herkesin tekil olarak var olmasının bir parçasını oluşturur.

Peki –tanımın ikinci kısmı– herkese [her birine] borçlu olunan şey nedir? Burada kendimize, herkese, kendisine borçlu olunan şeyin nasıl verileceğini ya da iade edileceğini sormayacağız. Ama herkese borçlu olunan şeye ilişkin bazı öğeleri kolayca ayırt edebiliriz: herkes yaşamak hakkına sahiptir, dolayısıyla, herkese yaşamak, beslenmek ya da kötü havalardan korunmak için gerekli imkanlara sahip olmasını borçluyuzdur; herkes eğitim hakkına sahiptir, o halde her çocuğun okula gidebilmesi adildir. Aranızdan bazılarının şu an şunu düşündüğünü çok iyi biliyorum: “Bunun adil olduğu çok kesin değil.” Ama gene de, herkes için okul, adaletin bir parçasıdır, eğitim ve kültür almamak, hayatta erkek ve kadın için tüm olanakları geliştirememektir. Elbette aynı şekilde herkesin sağlık hakkı vardır, dolayısıyla tedavi edilme hakkı ve belki adil olmadığını söyleyebileceğimiz bir yazgı

onun engelli doğmasına neden olduğunda da buna hakkı vardır. Bazı tedavilerden yararlanmak, bir tekerlekli sandalyeye sahip olmak, engelliler için girişlerin olması vs., bu durumda, adildir. Bunun yasa tarafından konması adildir. Bugün yasa ulaşım araçlarında ve kamusal alanlarda engelli kişilerin koltukları için giriş olmasını zorunlu kılmıştır. Neyin doğru olduğunu ve belli bir toplumda, eğitim, barınma, sağlık, ücret, çalışma koşulları ve yaşam konusunda herkes tarafından neyin doğru olarak kabul edileceğini tartışmaya uzun süre devam edebiliriz, zira adil olduklarını bildiğimiz pek çok şey var. Bu tartışma bizi, eğer bunun için zamanımız olsaydı, yasanın tarafına götürürdü. İşte bu nedenden ötürüdür ki yasa değişir ve evrilir [gelişir], çünkü, adaletin, şimdiye kadar dikkat etmediğimiz ya da kolayca görülür olmayan şu ya da bu zorunluluğunu fark ederiz. Demek ki bu bizi, yeniden, yasanın ve hep değişmesi, reform geçirmesi, uyarlanması gerekecek olan şeyin tarafına götürür. Artık, sigara içmenin sağlık için ve, tütün yüzünden kansere ya da akciğer hastalıklarına yakalanmış insanlara götürülmesi gereken tedaviler nedeniyle, halk sağlığı denilen şeyin yönetimi için çok kötü olduğunu biliyoruz. İşte bu yüzden yasanın evrilmesi zorunludur. Yasa her gün değişmez, ama, toplumun daha adil olması bakımından, her zaman onu dö-

nüştürmeyi ve yenilerini yapmayı düşünmek için iyi nedenler vardır.

Ama hemen not etmek gerekir ki, herkese [her bireye] özel olarak gerçekten neyin borçlu olduğunu, bütünüyle, tamamıyla, kesin olarak söylemeyi asla başaramayacağız. Aranızdan her birine, biricik bir kişi olarak, Nicole, Said, Gael ya da Brahim olarak neyin borçlu olduğunu özetlemek mümkün mü? Bir şekilde, sadece, onun tekil biri olarak tanınmasının gerektiği söylenebilirdi. Bu sonu olmayan bir listedir. Nicole ya da Said'e karşı sonunda adil olmayı ne zaman bitirebilirim? Sadece bana oyununu ödünç verdiği ya da matematikte yardım ettiği için bir kız ya da erkek arkadaş olarak ya da ilginç bir kişi olarak değil, ama onu gerçekten kendisi olarak tanımayı ne zaman bitirebilirim? Bu soruyu sorunca, ahlaki doğru ile "tam olarak", kesinlik, [ölçütlere ya da özgül amaca göre] düzenleme/doğrultma (*ajustement*)² ifadesi arasındaki en tam mesafenin oluştuğu görülür. Bu adalete ilişkin olarak mümkün bir düzenleme yoktur. Eğer dilerseniz, adaletin zorunlu olarak, doğrulu-

² Doğru ya da adil diye çevirdiğimiz "*juste*" kelimesiyle yakınlığı açıkça görülen "*ajuster*" fiili: [özel ölçütlere ya da amaca göre] düzeltmek, düzenlemek, ayarlamak, doğrultmak ve, az aşağıda Nancy'nin verdiği örnekteki gibi pantolonun bir kişiye uyması anlamında, bir şeyi -e uydurmak, -uyar hale getirmek anlamlarını taşımaktadır (ç.n.).

ğu (*justesse*) ya da düzenlemesi olmaksızın var olduğu söylenebilirdi. Elbette Nicole'e ya da Said'e kıyafet alabilirim, ama bunların onların bedenine göre olması, yani onların bedenine göre uyarlanmış/düzenlenmiş (*ajusté*) olması daha yeğlenebilirdir.

(*En ön sıradan bir çocuğa hitaben:*) Evet, bu seni güldürebilir, ama eğer sana kendi bedenime göre bir kot alsaydım, bu sende kötü dururdu.

Demek ki elbiseler, insanın büyümesi sona erinceye dek [onun bedenine göre] ayarlanmalıdır.

Ama elbiselerin dekoratif yanıyla ilgileniyorsak, ayarlanacak olan nedir? En doğrusu hangisidir? Mavi bir kot pantolon mu, siyah mı yoksa gri mi? Pek tabii, bunu söylemek mümkün değil. Elbette, elbiselerden çok daha önemli şeyler var, herkesin arzu ettiği, herkesin hoşuna giden, herkesin rüyasını gördüğü şeyler. Ama aynı zamanda illa da kendimize adil davranmadığımız bazı konular vardır. Az önce bahsettiğim şeker hastası çocuğu düşünüyorum; hepimizin, en azından aramızdan çoğunun, canı şekerleme çeker, ama şeker hastasıysak şekerleme yemek tehlikelidir. Aynı şekilde, bazen canınız ödevlerinizi yapmayı hiç istemez ama yine de bu zorunludur. Ama, bunu kendi başınıza düşünün, hep ve daha da ileri

gidersiniz, herkese gerçekten borçlu olunan şeylere ilişkin bu listeleme bir son vermenin yolu yoktur.

Sevgi, olanaksız adalet

En nihayetinde, herkese borçlu olunan sadece bir şey vardır, bu da sevgi dediğimiz şeydir. Yalnızca duygusal hikâyelerdeki sevgi; yani, bir oğlan bir kızı öptüğünde ya da dahası bir oğlan bir oğlanı ya da bir kız bir kızı öptüğünde gülüp eğlendiğiniz sevgi değil, ama en geniş anlamında sevgi. Birini sevmenin, onu olduğu gibi, tekil olarak göz önüne almak ve bu kişi için her şeyi yapmaya hazır olmak, ona her şey borçlu olunduğu için ona her şeyi vermek demek olduğunu çok iyi biliyoruz. Bu ona, kötü olan şeyler de dâhil olmak üzere ne olursa vermek anlamına gelmiyor. Pek tabii, ebeveynler ya da genel olarak çocukların bakımından sorumlu yetişkinler neyin doğru, neyin iyi olduğunu bilme-ye çalışmak için varlar. İşte bu yüzden çocuk hakları vardır ve bunlar yetişkinlerin haklarıyla aynı değildir. Her zaman neyin söz konusu olduğunu asla tam olarak bilemeseler de, neyin doğru olduğunu düşünmek yetişkinlerin görevidir. Çocuklara karşı adil olan bir yetişkin neyin doğru/adil olduğunu bildiğini sanan bir yetişkin değildir: matematik

ya da Çince çalışırsın, şu ya da bu renkte kot pantolon giyersin ve falan mesleği yaparsın –eğer matematik ve Çince çalışılırsa, pek çok şey yapılabilir. Hayır, bir yetişkin neyin adil olduğunu bilemez, zira bu bir bilme meselesi değildir. Bununla birlikte, aslında yönünü ona sadece sevginin verebileceği bir yolda en iyisini düşünmeye çaba göstermek zorundadır.

Sonuç olarak –aramızda tartışabilelim diye bundan sonra bitireceğim– adil olmanın; az önce söylediklerimizi bir kez söylendi mi, herkese borçlu olunan şeylerin asgarisi bir kez tanındı mı, herkesin bir tanınma [olduğu gibi kabul edilme, *reconnaissance*] hakkına sahip olduğunu anlayabilmek olduğu söylenebilir. “Sevgi” kelimesini yeniden kullanmayacağım, zira bu kelime duygusal gerekçelerle başka gerekçeleri karıştırmamıza neden olabilir; öyleyse başka bir kelime kullanacağız: tanı(n)ma. Bu tanıma sonsuz olmak zorundadır; bu, sınırları olması mümkün olmayan bir tanımadır. O halde onu, aslında, bütünüyle gerçekleştirmek mümkün değildir – tam düzenlemek [en uygununu yapmak-*ajuster*] mümkün değildir. Bu da bizim şunu söylememize olanak tanıyabilir: adil olmak, adilin ne olduğunu bildiğini iddia etmek değildir; adil olmak, bulmakta ya da anlamakta daha çok doğruluk olduğunu düşünmektir; adil olmak, adalet

için daha yapılacak şeylerin olduğunu, onun daha fazlasını ve daha ileri gitmeyi talep edebildiğini düşünmektir. İkinci Dünya Savaşı tarihinde, Kutsal Kitap'tan gelen Yahudi geleneğine göre bir adlandırmayla; maalesef bir dönem Fransa'da ve Nazi Almanyası'nda yürürlükte olan yasalara karşı, Yahudi olmadıkları halde Yahudileri kurtaran, onlara kalacak yer verip koruyan kişiler Adiller (*les Justes*) diye adlandırılmıştır. Bu insanlara neden Adiller adı verilmiştir peki? Çünkü, yasaya rağmen, doğal yakınlıklarına rağmen, Yahudi olmadıkları halde, Yahudi dini ya da cemaatiyle bir bağları olmadığı halde, kendi kendilerine şöyle demişlerdir: "İnsanların dinlerinden dolayı zulüm görmesi kabul edilemez. Bu geçerli bir neden değil, hatta bu dünyanın en adaletsiz sebebi." Şunu demek kesinlikle adil olamaz: "Sen mahkum edildin, çünkü Yahudi'sin, Eskimo'sun, Arapsın, Malilisin ya da bilmem nesin işte." Bu tam olarak ırkçılık dediğimiz şeydir ve az önce bahsettiğim olayda, bu ırkçılık antisemitizmdir (Yahudi karşıtlığıdır). Öyleyse Adiller diye adlandırılan kişiler, basitçe söylersek, çoğu kez büyük tehlikelere atılarak, hayatlarını ortaya koyarak, kurtardıkları ya da kurtarmak için çaba gösterdikleri kişiler hakkında hiçbir şey bilmeyen insanlardı.

Şundan başka bir şey bilmiyorlardı: bu kişilerin, kendi hayatlarına pahasına olması da dahil, sonsuz, sınırı olmayan bir tanınma hakları var. Adil ve adil olmayan konusunda bu fikrin tek düşünce eksenini olmak zorunda olduğunu söylemiyorum, ama sanırım düşüncemize hâkim olması gereken fikir; adilin, bu kez nitelik anlamında olmak üzere, *adil olma* olgusunun, herkese, ona ne borçlu olduğumuzu bile bilmeden vermek olduğudur. Söz konusu olan en basitinden, onun bir kişi olduğunu ve mutlak bir saygıyı hak ettiğini göz önünde bulundurmaktır. Bunu kendi başınıza düşünmelisiniz, çünkü gelip de size “işte mutlak adalet budur” diyecek biri olmayacak asla. Eğer bini bunu söyleyebilseydi, belki de bizim doğru ya da eğri olmamıza bile gerek olmayacaktı, yapacağımız tek şey bir yasa olacak şeyi aptalca uygulamak olacaktı.

Montreuil, 21 Ekim 2006

Sorular/Yanıtlar**Sağ ve sol arasında en adil olan hangisidir?**

Bu çok iyi bir soru. Sağ ve sol arasındaki fark, eğer sorunu biraz karikatürize ederek söylersem, iki farklı adalet görüşüyle nitelenebilir. Sağ için, adalet doğa ya da şeylerin düzeni tarafından verilmiştir; sağ için, şeylerin, doğal olduğu varsayılan, işleyiz tarzı adildir. Örneğin, doğal eşitsizlikler vardır. Kimileri daha güçlüdür, bazılarının daha çok parası vardır, her ne kadar bunu doğaya yüklemek biraz güç olsa da. Bu düşünceye göre, daha güçlü olmaya ya da daha fazla paraya sahip olmaya devam etmek ve adaletin doğal olduğu

varsayılan bu farklılara saygı duyarak sağlanması doğaldır. İşte bu yüzden sağ, devletin işe fazla karışmasına taraftar değildir. Devlet çok fazla yasa koymamalı, çok fazla yasamacı olmamalıdır, zira bireyler kendi başlarının çaresine bakabilmek zorundadırlar. Solda ise, adaletin doğal bir biçimde verildiği değil, sağlanması gerektiği düşünülür. Ve bu amaçla, onun aranması gerekir. İşte, sanırım, adalet açısından bu iki tarafı farklılaştırmak için söylenebilecek olanlar bunlar. Pek tabii daha ayrıntılı farklılıklara inilebilir, hatta bunu yapmak zorunludur. Bu amaçla iki sağ ve iki sol ayırt etmek gerekecektir. Doğal yasa olarak görülen şeyi uygulatmak üzere çok güçlü bir devlet varlığı isteyen bir sağ vardır. Örneğin, Fransız olmak, kendi anne ve babaları da Fransa'da doğan ailelerden doğmuş olmak vs. Bu durum bir tür doğal hak sağlayacaktır; bu koşulda doğan kişilere, onlara ait bir ifadeyi kullanırsak, “iyi Fransız” olanlara diğerlerine göre ayrıcalıklı muamele görme olanağı veren doğal bir adalet olacaktır. Söz konusu olan, “liberal” diye adlandırılan sağ değildir. Aynı şekilde, bugün fiilen var olmasa da, hangi araçlarla devlet aygıtlarını ve kamu iktidarını otoriter yolla yeni bir adaletin sağlanması için eline geçireceğini bildiğini düşünen ya da düşünmüş olan ikinci bir sol vardır. Sağın olduğu gibi solun da bu iki uç tutumu, adaletin “göster”ilebileceğini

düşünmeye iten tutumlardır: çok basitçe söylersek, adalet, doğada ya da tesis edilecek siyasi bir modelde bulunmaktadır. Bu bizi, adaletin “göster” ilemeyeceği olgusuna götürür. Ama temel bir farklılık kalır. Solda, adalet daha sağlanacaktır, yani ilk önce onu keşfetmek gerekir.

Konferansın başlığını okuyunca, “eşitlik” kelimesini kullanacağınızı düşünmüştüm. Ama aslında bu kelimeyi pek fazla kullanmadınız. Dolayısıyla eşitlik ve adalet hakkında ne düşündüğünüzü öğrenmek istiyordum.

Haklısınız, “eşitlik” kelimesini çok az kullandım. Bununla birlikte, bu kelimeyi çok merkezi bir yerde kullandım, ama sonra daha çok eşitliğin bizzat içinde var olan farklardan konuştuğum doğru. Bu aynı zamanda sağ ve sol arasındaki fark sorusuyla kesişen bir soru. Eşitlik adaletin ilk ilkesidir. En azından eşitlik olduğunda, tüm bireyler eşitlik içinde göz önünde tutulduğunda adalet var olur. Adaletin ilk ilkesinin eşitlik olduğunu ve adaletin son ilkesinin de yine eşitlik olduğunu söyleyebiliriz. Size göstermek istediğim buydu. Bizler demokratik bir ülkede yaşıyoruz, ama bu eşitliğin sağlandığı değil, ama eşitlik ilkesinin yine de tanındığı anlamına geliyor. Yaşamın, okulun, sağlığın en temel şart-

ları açısından eşitliğin neyi gerektirdiğini bilmek kolaysa da, hepsi tekil ve farklı olan kişilerin eşitliğinin ne anlama geldiğini bilmenin daha az kolay olduğunu göstermek bana önemliymiş gibi görünüyor. Bu karşılaştığımız büyük bir güçlük, ama adalete ilişkin zorunlu bir düşünce-
nin gereği. En başta eşit şekilde tatmin edilmesi gereken belli sayıda ihtiyaca sahip olmaları bakımından kişilerin eşitliğini düşünmeksizin tekil bireylerin eşitliği sorusunu kendimize soramayacağımızı akılda tutmak gerekir: herkes barınabilmeli, güvende olabilmeli, acıktığında karnını doyurabilmeli, herkesin eğitim, çalışma, sağlık vs. hakları vardır. Buradan hareketle, eşitsizlikçi olmayan ama koşullara göre herkesin farklılığını hesaba katması gereken başka bir gereklilik baş gösterir. Tarihte, bugün anladığımız anlamda adalet ortaya çıkmadan önce, daima, bir eşitlik adaleti olarak adlandırabileceğimiz şey olmuştur. Eğer birisi başkasına kötülük yaparsa, o zaman diğeri ona aynı kötülüğü yapma hakkına sahiptir. Ama burada söz konusu olan, bir hak eşitliği olmayan bir güçler eşitliğidir.

Bir sorum var. Dünyanın başlangıcında, en güçlüünün yasasına göre bir işleyiş olduğunu söylediniz. Peki, o zaman eşitlik, adalet, adaletsizlik fikri nasıl akla geldi?

Dünyanın başlangıcından ya da insanlığın başlangıcından söz etmek tam olarak aynı şey değil. Dünyanın başlangıcında, orman vardır; bundan neredeyse eminiz, işin içinden sıyrılanların en güçlüler olduğu büyük kökensel karavana (*soupe*). Ama en güçlüler zorunlu olarak en iri yarı olanlar değildir. Dinozorlar belki de fazla büyük, fazla güçlü hale geldikleri için, belki de volkanik olaylar onlardan daha güçlü olduğu için ortadan kalktılar. Ama insanlığın başlangıcı söz konusu olduğunda, kuşkusuz, bu konuda hiçbir şey bilmiyoruz. Her ne kadar iyi bir film olsa da, insanlığın başlangıcına ilişkin olarak, gidip de *La guerre du feu* [Ateş Savaşı]³ izleyerek gerçekten bilgi sahibi olamayız. Aksine, insanlığın başlangıcının, eşitliğin başlangıcıyla kesiştiğini ve adalet hissinin, insandan ayrılmaz biçimde derhal mevcut olduğunu düşünmek gerekir. Her ne kadar aynı zamanda, hemen kaza geçirmekte, savaş yapmakta, birbirlerinin çakmaktaşından yapılmış topuzlarını çalmakta ya da başkasının kendi topraklarında bulunan öküzleri avlamasını engellemekte olsalar da. Tüm bunlar, “insanlık” kelimesinin “birbirlerini eşit olarak tanıma” anlamına gelmesini engellemez, her ne kadar işin içine elbette başka olgular karışsa da; zira bazıları fiziksel olarak daha

³ Ülkemizde özellikle “Ayı” ve “Tibet’te Yedi Yıl” filmleriyle tanınan Fransız yönetmen Jean-Jacques Annaud’nun, antik çağlarda yaşayan atalarımızın yaşam mücadelesini anlatan 1981 tarihli Oscar’lı filmi. (ç.n.)

güçlüdür, diğerlerinin daha çok saygınlığı vardır. Bir şey basitçe, ilk insanların, bizim kadar, adil olan ve olmayan içinde yaşadığını gösterir: bu şey dildir. İnsanlık dil ile tanımlanır. İnsanlar var olduğunda beri dil vardır. Ve hakikaten de dilin dünyadaki en adil şey olduğunu söyleyemeyiz mi? Dilin ortaya çıkması için, bizim konuşabilmemiz için, insanların birbiri tarafından tanınması gerekir. Dil birbirimizi anladığımızı ifade eder ve birbiri-miz anlamak için, eşit olmak gerekir. Sorunuzda çok doğru bulduğum şey bu. Adil olandan ve olmayandan bahsetmeye nasıl başladığımızı sordunuz. Bu çok ilginç. İsa'dan önce 3. Yüzyılda yaşayan Yunan bir filozof olan Aristoteles'in *Politika* adlı bir kitabının başında, insanın politik bir hayvan olduğunu okuyabilirsiniz. Burada söz konusu olan sağ ve sol arasındaki farklılık anlamında politika değildir. Söz konusu olan, insanın, doğası gereği, toplum içinde yaşayan bir hayvan olması anlamında politikadır. Peki, insan neden toplum içinde yaşar? Aristoteles, adil olanı ve olmayanı tartışmak üzere dile sahip olduğu için toplum içinde yaşadığını söyler insanın. Öyleyse Aristoteles'in *Politika'sının* ilk bölümüyle karşılaştınız. Artık, kitabı alıp devamını okuyabilirsiniz.

Adaletsizlik içinde, adil istisnalar olabilir mi? Örneğin, diyelim ki sizi öldürdüm. Sizi öldürdüm çünkü sizi

sevmiyorum, bu adil değil, ama beni öldürmeye çalıştığınız için sizi öldürürsem, bu adildir.

En başta, beni sevmiyorsanız hata ederseniz! Şaka yapıyorum... Tam da bu yüzden “sevgi” kelimesini bıraktım, çünkü bu kelime tehlikeli ve riskli. Ama başka bir kelime kullanabiliriz, diye düşünüyorum, ki bu kelime bugün gençler arasında büyük bir rol oynuyor: “saygı” kelimesi. Yalnız, bugün, yapacağınız şey kelimenin kullanılış tarzına dikkat etmek, “saygı”, “en güçlüye saygı” demektir; ona saygı duyulur, zira “iri kıyım” biridir. “Sizi sevmiyorum” dediğinizde, söz konusu olanın, kuşkusuz, özel bir tercih olduğu varsayılır, ki bu sonuçta, gayet normaldir. Kimseyi sevmek zorunda olmadığımız açıktır. Hem zaten bu arkadaşlığın anlamıdır, herkesin kendi arkadaşları vardır, en yakın dostları. Bu o halde kesinlikle normaldir ama bu, az önce başkasının tanınması olarak “sevgi” diye adlandırmış olduğum şeyi düşünmenin ve uygulamanın güçlüğünü gösterir. Pekala, eğer sizi öldürmeye çalışırsam, kendinizi savunmak için beni öldürme hakkınız var mıdır? Çok hassas bir mesele. Soru, güce güçle karşılık verip vermemek gerektiğiyle ilişkili. Tabii ki bir saldırıdan kendimizi korumak için, savunma amaçlı güç doğrudur, saldırganınkine olabildiğince eşit bir

güç. Ama kendinizi bir saldırıya karşı fiziksel olarak savunmanız bile, bu sizi başkasını yargılama, size saldırıyı yargılama konumuna getirmez. Adalet kendinizi savunmanızı gerektirir ve kesin olarak başkasını öldürmekten başka bir yolunuz yoksa, adalet o kişiye yaptığınızı anlayacaktır. Ama öldürmeden saldırgana hakim olma ya da saldırıdan kaçınma yolunuz varsa adalet bunu yapmanızı gerektirir. Adalet sadece aynısını geri vermekten daha ileri gider, kendine saldırgan neden bunu yapmış diye sorar. Hukuka, bir adaletin toplumsal işleyişi olarak hukuk fikrine büyük geçiş işte bu şekilde vuku bulmuştur. Böylelikle ki, Antik çağda, misilleme hakkından, her şeyden önce sözden ve, hakikaten bahis konusu olan, kendine başkasının davranışını nasıl anlamak gerektiğini soran şeyin takdir edilmesinden geçen bir hakka geçiş gerçekleşti.

Çok uzun zamandan beri, kısasa kısas yasası denilen şey vardır: “göze göz, dişe diş”. Bu yasa, Kutsal Kitap’ta karşılaştığımız Eski Yahudilikteki hak düzenlemelerine gönderme yapar. Kısasa kısas yasasında, çoktan bir eşitlik içeren bir hak fikri bulunmaktadır: eğer birisi benim bir elimi kesmişse, benim de onun bir elini kesme hakkım vardır. Ama çoğu kez göz ardı edilen şey şudur; bu kısasa kısas yasası, eğer biri benim bir elimi kesmişse, benim onun iki elini, iki ayağını

ve kafasını kesmemi önlemek için yapılmıştı. Bu haliyle o zaten bir düzenleme, bir ılımlılık biçimiydi.

Bu yüzden soruyu tam olarak sizin sormuş olduğunuz gibi soramayız. Adaletsizlikte adil istisnalar olduğu söylenemez. Eğer biri size zarar vermek istiyorsa, bu gerçekten yanlıştır. Ama iki doğru karşılık derecesi vardır: ilk derece korumayı hedefleyen temel karşılıktır ve ikincisi ise kişinin dikkate alınmasına geri dönmektir, ki bu, elbette, uygulamada çok zor, hatta belki de imkansızdır. Bu kısasa kısas yasasından hareketle, Bizim Avrupa kültürümüzün tarihinde çok ünlü bir şey gelişir. Hristiyan olmasak bile, İsa'nın Evangile'deki şu sözünü biliriz: "size 'göze göz, dişe diş' " dendi, ama ben size: "eğer biri size tokat atarsa, ona öbür yanağını uzat" diyorum. Elbette, bu tümüyle tahammül edilemezdir, şu öbür yanağını uzatma hikâyesi. Bunun ne anlama geldiğini kendimize sorabilirdik, ama bu başka bir konferansın konusu olacaktır.

Haklı/adil⁴ (*juste*) savaşlar var mıdır?

Yine bu da çok güzel bir soru, ama çok zor da bir soru. Bu karmaşık bir soru öyle ki savaş bireysel olarak kişileri değil, ama devletleri ya da kurumları ilgilendiren bir fenomen.

⁴ Savaş bağlamında *juste* için "haklı, doğru" karşılıkları daha uygun düşmektedir [ed.n.].

Her savaşın haksız (*injuste*) olduğu söylenebilir, çünkü bunu hak etmeyen insanlara da vurmuştur. Basitleştirmek için, [onların] savaş yapan devletlerin mantığına hapsoldüklerini söyleyeceğiz. Bugün, bir şekilde, devletler arasında fiilen artık savaş yok, zira gerek topraklarını koruma, gerekse başka toprakları fethetme hakkı tanınacak devletler yok artık. Günümüzde dünyada meydana gelen hemen hemen bütün savaşlar, adalet fikriyle gerekçelendirilen savaşlardır. Bir ülkenin falan kişi tarafından yönetilmesinin doğru olmadığı ya da falanca ekonomik çıkarların birileri tarafından tehdit edilmesinin ya da diğerleri tarafından gasp edilmesinin doğru olmadığı söylenir. Bir şekilde, her ne kadar hala “savaş” kelimesi kullanılsa da, bugün, devletler arası eski ilişkilere karşılık düşen savaşlar artık yoktur. Bir zamanlar, savaş yapmak doğru olarak görülüyorsa da, bu hep, en azından kısmen, savaşmakla görevli olanlardan başka kişilerin, sivillerin üstüne düşüyordu. Bugün, sivillerle askerler arasında giderek daha az ayrım var. Bu, vaktiyle, devletler arası bir adalet ilkesi oluşturabilmiştir: savaş yapma hakkı bugün ortadan kalkmıştır. Kimileri, sözde demokratik ilkeler için Irak’a savaşmaya gitti; bunlar adaleti savunduklarını iddia ediyorlardı, tüm devletlerden üstün olan bir adaleti. Başka yerde, kurulu bir iktidara karşı çarpışanlar, aksine, asi gu-

ruplar, devrimcilerdir. Modern dünya çok özel bir durum içindedir: dünyanın her yerinde adalet adına savaş yapılıyor. Demek ki artık ne haklı savaş ne de haksız savaş var. Zaten kelimenin kesin anlamında artık savaş da yok. Bizler şimdilerde, “herkesin ... için hakkı vardır” şeklindeki genel bir adalet fikri ile genelleşmiş bir çatışma fikri, bir güçler ilişkisi arasındaki bir tür karışıklığın cereyan ettiği bir durumda bulunuyoruz. Ve bu anlamda, sanıyorum ki bugün, haklı savaş olmadığı söylenebilir. Ama bu öyle kolayca halledilebilecek bir mesele değil. Bunu sormanız beni etkiledi, zira sizler gençsiniz, ama benim gibi daha yaşlı insanlara gelince, belki yirmi yıldır biz düzenli olarak şu soruyu soruyoruz kendimize: “Ama, her şeye rağmen, haklı savaşlar yok mu?”. Bu, örneğin, özellikle Kosova savaşı sırasında yakıcı bir soruydu. Bu savaş haklı mıydı haksız mı? Bu soru, artık devletler bağlamında düşünülemeyecek çözümlemelere girmeyi gerektirir. Gerçekten de, Kosova savaşında, söz konusu olan bir devlet değil, ama bir Sırp eyaletiydi: Kosova. Bu düşünce eski devletler mantığından ayrıdır ve genel bir ahlaka, büyük demokratik bir adalet idealine bağlıdır. Kendimize ilk olarak Kosova’dakine benzer durumlardan hangi sonuçları çıkarmalıyız diye sorabiliriz. İkinci olarak, ki bu soru daha bir ciddidir, kendimizi aynı şekilde büyük

evrensel, adil demokrasi fikri konusunda sorgulayabiliriz. Bu fikir bazı ülkelerin ekonomik, stratejik ve politik çıkarlarından açıkça ayrı mıdır? Söylediğiniz şey çok önemli, çünkü insanlık bugün, elbette artık savaş yapma hakkına sahip devletlerin eski adaleti olması mümkün olmayan, bir adalet fikri geliştirmek için bu soruyu kendine sormak zorundadır. Demek ki bu soru, adaletin, yasaya dönülmesini [talep ettiği] ve yasalar yapılmasını, bu durumda da insanlık için yasalar yapılmaya çalışılmasını talep ettiği anların bir örneğidir. Savaş suçlularını yargılayan uluslararası bazı mahkemeler var, çünkü bir savaş hukuku var, ama bu mahkemeler her devlet tarafından tanınmıyor. Bu sanki, Fransa'da, sizin "Hayır, ben Montreuil mahkemesini tanımıyorum" demeniz gibidir, bu iş bu şekilde yürüyemez.

Benim sorum küçük hanımınkiyle ilişkili: adile ve adil olmayana ilişkin kabuller tüm dillerde, tüm dinlerde ve tüm felsefelerde aynı anlama mı sahip?

Sorunuzun özellikle dillere ilişkin olan bölümü beni hayli aşıyor. Dillerden, dinlerden ve felsefelerden bahsettiğinizde, çok farklı olayları ele almaktasınızdır. Bir dinde, tüm diğerlerini aşan bir adalet vardır: dinin tanrısına borcunuzu

geri ödeme olgusu. Eğer din fikrinin bir anlamı varsa, bu, insanlıktan üstün bir zat olarak düşünülen ve borcunun ödenmesi doğru olan bir tanrının hakkını ilk plana koymaktır. Bu dualar olabilir, ibadetler, bir yaşam tarzı ya da yaşamın onun yoluna adanması vs. olabilir. Az önce tanımladığımız anlama göre, bir din adil olamaz, ama bu bir dinin “insanların adaleti” diye adlandırılan şeyi tanıyamayacağı, Tanrı karşısında adaletin ikinci sırada geldiği anlamına değil, ama onun asla insanların adaletine aykırı davranmaması gerektiği anlamına gelir. Eğer insanların adaletine aykırı olursa, bu adalet eksiksiz biçimde kurulmuş ve oturtulmuş olmasa bile, o zaman bu dinin ya da bu vakada “din” diye adlandırılan şeyin adil olmadığını söylemek zorunda kalırız.

Soruyu yanımda oturan Simon için soruyorum: adil olanı ve adil olmayanı nasıl tanırız?

Onu kolayca tanıyamayız. Ama adil ya da adil değil diye tanıyabileceğimiz basit şeyler vardır. Sofra arkadaşının seninkinin iki katı bir paya sahip olması adil değildir, birinin diğerinden doğal olarak kuvvetli olması da adil değildir, engelli olmak bir yana, birinin daha az hasta olması, ciğerlerinin ya da kulaklarının bir başkasına göre daha az zayıf ol-

ması bile adil değildir. Bu örnekleri tanımak kolaydır. Peki, hem her bir birey için hem de herkes için gerçekten adil olan nedir? İşte bunu bilemeyiz, zira bu önceden verili değildir, onu her seferinde yeniden aramak, icat etmek, bulmak gerekir. Her zaman daha fazla gayret göstermek gerekir, asla, böyle yeterince adil diyemeyiz. Asla yeterince adil değildir. Bunu düşünmek, şimdiden adil olmaya başlamaktır.

Nazileri ve bugün hala, Fransa'da bir topluluğu bir başkasına ayrıcalıklı kılan aşırı sağı düşünüyorum. Gerçekten yanlış hareket ettiğini ve bunu her şeye rağmen yaptığını bilmeye nasıl katlanır insan?

Sorun şu ki böyle hareket eden, bunu bilmez, adaletin bu olduğunu düşünür. Meseleyi genişletmek ve Nazi sorunuyla sınırlamamak gerekir. Bu, dehşet Nazi tarihiyle birlikte büyük tehlikedir, bunların gerçekten korkunç insanlar olduğunu söyleyerek bu dönemi kesinlikle bertaraf etmemek gerekir. Hayır, adil olanın ve adil olmayanın ne olduğunu bildiğine ikna olmuş her kişi ya da kişilerden oluşan gurup, yani adaletli davrandığına, daha adil olmak için çaba göstermesi gerekmediğine ikna olmuş bu tipte her insan tehlikelidir. Adaletin başlangıcı, gördüğümüz gibi, asla yeterince

adil olmadığımızı bilmektir. Bu öncekine mutla surette ters bir ilkedir. Bir kez daha, Schwarzenegger ya da teneffüs saatinde birini pataklayan herhangi bir kişi adil olduğuna ikna olmuştur: başkası bunu hak etmiştir ve eğer hak etmediyse, bu adildir, çünkü ben daha güçlüyüm. Fiziksel alarak öç almanın doğru olup olmadığı sorusuyla karşı karşıyayız. Irkçılıktan bahsetmeye kadar bile gitmeden, hepiniz, aranızdan çoğunun sadece kendilerinden daha zayıf birine acı çektirmekten alabileceği tadı biliyorsunuz. Bunu okuldan sık sık görmüşsünüzdür, öyle değil mi? Daha zayıf olan kendini savunamaz ve daha güçlü olan biri onu rahatsız etmekten ve üstüne çullanmaktan kötücül bir haz alır. Ama bunu yapana –zira söz konusu olan daha çok bir oğlan çocuğudur– “bu yaptığın doğru değil” dersiniz, size “doğru, değil, umrumdaydı sanki” diye cevap verebilir. Bu olası ilk cevaptır. Böyle cevap verirken, doğruyu ve eğriyi bir yasa ya göre düşünmektedir. “Umurumda değil, yasaya uyacak değilim”. Ama şu şekilde yanıt verebilir: “Nasıl, doğru değil mi, adaleti yapan benim, ben!”. Kendince adalet sağladığını düşünen kişi demek ki bir adalet fikrine sahiptir ve bu fikir de aslında tamamen yanlış değildir. Söz konusu fikir şöyle bir şeydir: herkes kendi içinde, diyebiliriz ki herkes, kendi başına, bir adalet makamıdır, adaletin sağlanmak zorundu

olduğu bir yer. Belki bunun üstünde yeterince durmadım: “Adalet her zaman başkalarına göre sağlanır” dediğimde, bunun anlamı benim diyecek bir şeyim olmadığı, benim sadece boyun eğmem gerektiği değildir. Ama son kertede, doğru olanın ne olduğunu bilmek bana düşmez. Adalet gerçekten de başkalarına göre sağlanır. Ben size göre bir başkasıyım, aynı sizin bana göre bir başkası olmanız gibi. Benim sadece kendim olmam ölçüsünde, başkasına borçlu olunanı, size borçlu olunanı, kendi düşünme, anlama, değerlendirme olanağımla sınırlıyım. Ben tek başıma sizin için ve herkes için doğrunun ne olduğuna karar veremem.

(Bitiş işareti gelir – katılımcılar alkışlar)

Bakın, alkışlamak doğru mu? Alkışların onuru pek de bana düşmemeli, ben sadece size yüz yıllardan beri bir sürü insan tarafından düşünülmüş ve tartışılmış şeylerden söz ettim.

**AŞK ÜSTÜNE
KÜÇÜK KONFERANS**

Bunlara “Küçük Konferanslar” diyorlar ama aslında asla küçük değiller, *küçük konferans* fikri kötü seçilmiş, bunlar *küçükler için konferanslar*. Peki ama *küçükler* ne demek?

Her şekilde bugün *büyük bir konferans* olması zorunlu, çünkü büyük bir konuyu ele alıyoruz. Elbette bütün konular büyük, ama size itiraf etmeliyim ki bu konuyu Gilberte’e ben kendim önerdim, oysa o bana tüm diğerlerini önermiş ya da salık vermişti. Adil olan ve olmayan üzerine küçük konferanstan sonra Gilberte’e bu “Küçük Konferanslar”da aşktan/sevgiden¹ de söz etmek gerektiğini söyledim. Elbette Gilberte bana şöyle yanıt verdi: yeter ki yap. Bu öneriyi yaptığımda, ister yetişkinler ister çocuklar için olsun, bu

¹ *Amour* kavramını Türkçe’de hem aşk ile hem sevgi ile karşılayabiliriz. Bağlama göre genel olarak sevgi tercih edilmiş olsa da başlıkta daha güçlü bir vurgusu olan Aşk kavramını tercih ettik [ed.n.].

konunun çok büyük güçlüğüne fark etmemiştim. Bu konunun çok önemli olduğu apaçık, ondan söz etmek gerek, zira hepimizin “aşk” kelimesiyle ve ona eşlik eden çeşitli imgelerle bir ilgisi var. Ama hangi noktaya kadar ondan bahsetmek gerektiği aşikârdır? Bir şekilde; her şeyden önce, aşkı konuşmak gerekir, aşk söylenmek zorundadır denebilirdi. Sevgi dile getirilir ve hep dile getirilerek yaratılır. Her aşk, birisine “seni seviyorum” deme olgusunda yatar. Hepimiz “seni seviyorum” deriz, hepimiz demişizdir. Aranızda bulunan en küçük çocuklar “seni seviyorum” durumunda kalmış olduklarını pek iyi bilirler, özellikle de “seni seviyorum baba”dan çok daha fazla “seni seviyorum anne”. Her ne kadar, “seni seviyorum anne” biraz beylik, önceden dayatılmış (*dictar*) bir cümle de olsa. Ve sonra “seni seviyorum” gelir, hatta aranızdan en genç olanlar bile, ne arkadaş, ne dost ne de ahbap olan, kendi yaşitlarında başka kişilere belki de bunu söylemiştir.

Bir şekilde “seni seviyorum” her şeyi söyler, her şey “seni seviyorum”dadır. “Seni seviyorum” dediğimizde, her şeyi söyleriz. Bunu söylediğimizde, örneğin kuzenleri ya da eski arkadaşları görünce yaptığımız “seninle olmaktan memnunuz” gibisinden tüm diğer ilanlardan farklı olan bir şeyler söylediğimizi hepimiz biliriz. Memnun mesuduzdur, ama

onlara “seni seviyorum” demeyiz. Hayır, “seni seviyorum” dediğimizde, gerçekten çok özel bir şey söyleriz ve hemen şu soru su yüzüne çıkabilir: peki ne demektedir, bunun anlamı nedir?

Kimsenin bu kelimelerin anlamını veremeyeceğini söyleyebilirim size, hiç kimsenin. Hiç kimsenin bu kelimelerin anlamını açıklayamadığını ya da bu kelimelerin anlamının hep söylemek istediğimizden ötede olduğunu, anlamların yalnızca onları söyleme olgusunda yattığını doğrulayan binlerce sayfa ve binlerce kitap gösterebilirdim size. Birine “seni seviyorum” dediğim zaman, aşkın anlamı oradadır, ama zorunlu olarak bütünüyle, doğrudan doğruya değil. Yanılıyor da olabilirim, içimde bir yerde söylediğim ile gerçekten hemfikir olmayabilirim. Ama bunu samimiyetle söylediğimiz zaman, en içten/mahrem olana dair söylenecek olanı açıkladığımızı biliriz.

“İçten” (*intime*), Fransızcası *intérieur* [iç] anlamına gelen Latince *interior* [iç] kelimesinin en üstünlük derecesidir [en iç]. En üstünlük derecesi, bir şeyi en büyük gücüyle söylemenin bir biçimidir, ve iç, yani Latince *interior*, “-den daha içerde” anlamına gelir. O halde *intimus* da “-nın en içi” demektir.

İçten, en iç olandır, en derin, dolayısıyla da en gizli/mah-

rem, en bana has. O derece ki, ben kendim bile bilmeksizin, onu gerçekten açıklayabilir durumda olmaksızın bana ait olabilir.

“Seni seviyorum” dediğim zaman, benim için ve başkası için en içten olanı söylerim, zira ona kendi içtenliğinde dokunurum. Bu nedenle, bu konu çok rahatsız edicidir, ele alması zordur. Hatta bu işlenebilecek bir konu mudur? Bunu söylemek kolay değil. Aranızdan bazılarının, sevgi üstüne bir konferansın söz konusu olduğunu öğrendiğinde rahatsız olduğuna eminim.

Rahatsızlığın farklı biçimleri vardır. Belki de kendinize şunu sordunuz: iyi de sevgiden nasıl söz edilebilir?

Aynı zamanda size bu konuda söyleyebileceklerim olduğunu duyduğunuzda kafanız karışmış ve meraklanmış olabilirsiniz.

Belki de gülmeye, dalga geçmeye hazırsınız. Çoğu kez, gençler kendi aralarında aşktan söz ettiklerinde, buna gülerler. Sokakta öpüşen aşıkları gördüklerinde çocuklar gülerler, onlarla alay etmek isterler.

Kimi kez, eğer kendimiz aşık değilsek, aşıklara özlemle bakarız. Gülmenin bir rahatsızlığın tercümesi olduğunu biliyorsunuz. Güleriz çünkü önemli, mahrem bir şey hissederiz. Hissettiğimiz çekimden, büyülenmeden korunmak için güleriz.

Aşkta bahsetme fikri konusunda hepimizin çok karmaşık düşünceleri ve duyguları olmuştur.

Hem bazı erkekler, ya da belki bazı kızlar bizim büyük aşktan bahsedeceğimizi düşünmüş olabilirler; hani şu güzel hikâyeleri bitiren mutlu sondan, gerçi bugün artık o kadar yaygın değil bunlar, ama şu şemayı bilirsiniz: Evlenirler ve bir sürü çocukları olur. Bugün sahip olduğumuz büyük aşk imgesi artık tam olarak böyle değil.

Sevgi her yerdedir, hatta *Astérix*'de bile vardır. Bununla birlikte, aşk üstüne çizgi romanlar hariç, çocuklara seslenen bütün çizgi roman kahramanları bir aşk durumu içine yerleştirmekten kaçınırlar. *Astérix*'te aşk mizahi bir dille anlatılır.

Harry Potter'da –bugün *Harry Potter*'dan bahsetmemek mümkün mü? – aşk mevcuttur. Fakat, her zaman olduğu gibi, kahraman aşka biraz mesafeli olmak zorundadır. Aşk hikâyesi Hermione ile Ron arasında geçer ve diğer aşk hikâyeleri de bu kahramanların etrafında cereyan eder. Aşk çevremizde her yerdedir ve bize oyun oynar, mükemmel nedenlerle bizi kendine çeker zira aşk çok içten ve önemlidir.

Aşkta söz etmek için şu tekerlemeyi seçtim “seni biraz seviyorum, çok, tutkuyla, delicesine, hiç”². Bu tekerleme herhalde bugün unutulmuştur.

² Papatya falını, biz, “seviyor, sevmiyor, seviyor, sevmiyor” şeklinde oynarız (ç.n.)

Biliyor musunuz? [*Salon onaylar*]. İyi, bari. Bir papatya koparılır, yaprakları tek tek koparılırken şöyle denir “seni seviyorum, biraz, çok, tutkuyla, delicesine, hiç” ta ki yapraklar bitene kadar. Beyaz papatya koparırsanız, onun yapraklarının sayısı çok daha fazladır, böylece yaprakları koparırken biraz hile yapılabilir. Tabii ki “tutkuyla” ya da “delicesine” ye denk gelmeye çalışılır.

Bu tekerleme hakkında bilgi edinirken, bunun insanın kendi kendisiyle oynaması için icat edildiğini öğrendim. Eğer hile yapmazsak, eğer ilk gelen yaprağı koparıp yaprakların sayısına uyarak devam edersek, bu oyun bir tür faldır. “O beni seviyor biraz, vs.” denebilir.

Yazgı fikri ilginçtir zira aşıkların buluşması hep tesadüfe bağlıdır, sevdiğimiz erkek ya da kadınla illaki tesadüfen karşılaşırız. Bazı kişiler önceden ayarlayarak buluşur, giderek daha fazla bu şekilde örgütlenmiş buluşmalardan söz ediyor, ama sonuçta her zaman tesadüfün bir payı olacaktır.

Önemli olan karşılaşmanın tesadüfiliği değil, ama daha çok başkasıyla sadece bir zorunluluktan dolayı buluşmamızın mümkün olmamasıdır.

Hiç kimse size şunu diyemez: aşık olmak için “şöyle ya da böyle biriyle tanışmalısın”. Ve işte bu nokta çok önemlidir.

Bunu tesadüfe bırakalım ve bu küçük tekerlemenin sırasını başta alalım. Hayranlık verici bir yapısı vardır, hiçbir şey demek değilmiş gibidir ama oluşumu çok incedir, her şey içindedir.

Bunun anlamı, “seni seviyorum”un mutlak olmasıdır, “seni seviyorum” demek” durumundayız, o kadar. Onu nicelendiremeyiz.

Aynı şekilde, “X’i Y’den daha çok seviyorum”, Anne’ı Juli’den daha çok seviyorum, bu ikisini de sevmediğiniz anlamına gelir. Seni biraz ya da çok seviyorum demek, falan kişiyi takdir ediyorum, beğeniyorum anlamına gelir, ama bu aynı zamanda nesnelere de uygulanabilir, mandalinayı biraz seviyorum, ama çileği tercih ederim. Mantıyı biraz severim, ama ketçaplı patates kızartmasını daha çok tercih ederim. Bunu insanlara da söyleyebilirim, Steve’i çok seviyorum, Leyla’yı çok seviyorum gibi, ama gördüğünüz gibi bu hâlâ aşk değildir.

Seni biraz, çok seviyorum şu anlama gelir: senden hoşlanıyorum, seni tanıdığımı memnunum, seninle bir şeyler yapmaktan memnunum, ama vurgu bütünüyle bana dönüktür, takdirimi sunarım ve işte bunun içindir ki az, çok ya da daha fazla, gerçekten çok diyebilirim. Ama “seni seviyorum” dediğim zaman, hiçbir ölçü koyamam, bunun az

ya da çok olduğunu söyleyemem. Aksine: “seni seviyorum” mutlaktır, yani Latince anlamından yola çıkarak söylersek her şeyden koparılmıştır, her ölçüden, her karşılaştırmadan. Bu bize önemli bir şeyi gösterir: gerçek aşk nicelikler, dereceler koyma ya da karşılaştırmalar yapma yönündeki her imkânın ötesinde başlar.

Nicelikler koyduğumuz, karşılaştırmalar yaptığımız süreç, yalnızca bir iş içindeyizdir.

Gerçek aşk bu mutlak düzlemde başlar. Ketçaplı patates kızartmasını çok seviyorum ve Leyla’yı seviyorum dediğim zaman, ağız tadını, tercihini belirten benimdir. Bu anlamda Leyla ve ketçaplı patates kızartması birbirinin yerini alabilir, kişiler birazcık nesnelere benzer.

Aşkta ise, iki kişiyizdir. İki kişi olduğumuz andan itibaren, her şey tamamen farklıdır, derece, tercih yoktur. Biri diğerine hitap eder ve diğeri de “seni seviyorum” diye cevap verirse, o zaman iki kişi, hiçbir şeyle karşılaştırılabilir olmayan, biricik bir ilişki içine girerler. Jean ile Leyla birbirlerini Steve ile Roberte’in sevdiğinden daha çok seviyor demenin hiçbir anlamı yoktur. Eğer bunun bir anlamı olursa, iki çiftten biri ya gerçekten birbirini sevmiyordur ya da büyük bir dostluk ilişkisi içindedirler. Arkadaşlığın, şefkatin bir sürü çeşidi vardır, ama birbirini mutlak biçimde kendileri için seçen iki varlık yoktur henüz.

Artık ne karşılaştırma ne de “bundan hoşlanıyorum” içindeyizdir. Elbette, birbirimizin hoşuna gidiyoruz, ama söz konusu daha da başka bir şey. Burada iki parantezi atlıyorum, çünkü aksi takdirde çok uzun olacak. Hangileri olduğunu söyleyeyim: ilk parantez kendi kendini sevmenin ne demek olduğu üstüne dayanacaktı. Kendi kendini sevmek sadece bencillik (egoizm) değildir.³

İkinci parantez ise anne babaların çocuklarına ve çocukların ebeveynlerine duyduğu sevgi üstüne dayanacaktı. Hâlâ anne babamız olduğu sürece, ki isterse ölmüş olsunlar, içinde anne baba sevgisi vardır. Ama bunun aynı şey olmadığını biliyorsunuz, anne babanızı siz seçmediniz, bazen bu sevginin zorunlu olduğunu hissine kapılırız. Bu zorunluluğu istemeyiz, bazen onları hiç sevmeyiz, belki aynısı anne

³ Eğer bu parantezi geliştirseydim, aşağı yukarı şunu söylerdim: kendi kendini sevmek bencillikle bir değildir. Kendi kendini sevmek gereklidir. Kendini sevmemek, hatta kendinden nefret etmek, çok tehlikelidir. Ama –tıpkı bir başkasını sevme konusunda olduğu gibi– kendini tercih yapılabilecek bir nesne olarak sevmek –ki kendi bambaşka tercihi edilebilir, bu bencilliktir, beni kendimle, tercih edilen bir iyelik, “sahip olduğum” bir şeyle ilişkiye sokar gibi bir ilişkiye sokar– ile kendini, var olma, “olma” ve böylece bambaşka olarak var olma olgusu içinde sevmek –ki hem kendi hem de başkaları için, biricik bir “değer”e sahip olmak, eşsiz biçimde “önemli” olmaktır– arasında ayırım yapmak gerekir. İlk durumda, bilindik ve sahip olunanı severim, ikinci durumdaysa bilinmeyen severim, yani “olduğum” ve hep keşfedilmesi gereken ve benim için daima meçhul kalacak ve bir başkasının sevmesine elverişli [bir şeyi]. Sevgi her zaman meçhul ile, birinin “esrar”ı ile ilişkilidir. Ve birisi hep bir gizemdir. (Daha ileride, sorulardan birine verilen cevabın zaten bu konuya denk geldiği görülecek.)

babalarımız için de geçerlidir. Bu sevgi gerçek aşktan farklıdır, ama yine sevgiye bağlıdır.⁴

Tekerlemenin üçüncü bölümüne geliyorum şimdi: “tutkuyla”. Tutkuyla – iyi de tutku (*passion*) nedir? Tutku, bir şeye maruz kalıyoruz, başımıza eylemin aksi olan bir şey geliyor demektir. Aşk başımıza gelir, ona bir ceza, bir kaza, bir düşman gibi maruz kalmayız, bu aynı zamanda onu zevkle kabul ettiğimiz, buyur ettiğimiz anlamına da gelebilir. Ama kabul ediyoruz [alıyoruz], yani o başkasından, başka yerden geliyor.

Aşkı onu verdiğimiz zaman alırız. İşte bu önemli. Sevdığımız zaman, başkasına sevgimizi veririz, ama aynı zamanda, başka yerden, belki başkasından, kendi kendimizle ilişkimizin, kendi kendimizle olan ilişkinin dışında aldığımız da bir şeyi vermekteyizdir. Bu hem hiçbir yerden hem her yerden gelir ve (benliğimiz) onun tarafından tutularak, kavrana-

⁴ Bu parantezi geliştirmek için, ebeveynler için duyulan sevginin kesinlikle simetrik olmayan bir ilişkiye dayandığını vurgulardım, çünkü ebeveynler öncelikle çocuklarını özerkliklerini, bağımsızlıklarını kazanmaya yönlendirmek için koruma ve destektiler. Bu, başkasıyla kalmayı arzulayan sevgi değil, ama tersine onu kendinden ayırmaktır – zamanı geldiğinde uygun biçimde. Çocukların anne babaları için duyduğu sevgi bu korumaya ve bu eşliğe karşılık verir, ama o aynı zamanda kendini koparma hareketini de barındırır, tutulu kalmak istemez. Adeta sevginin tersine çevrilmiş imgesidir: karşılıklı bir kopuş arzu edilir. Oysa, genel anlamda sevgide, bağlanma söz konusudur – ama yine bu bağlanma da başkasının özerkliğini arzular, onun “kendisi” olmasını arzu eder, ama korumanın ve yönlendirmenin simetriksizliği olmaksızın.

rak bir başkasına seslenmemize olanak tanır. Ona tutuluruz çünkü onda mutlak olarak biricik bir şeyler vardır, ama niteliklerinde değildir bu; yani komik, güzel, akıllı, muzip, zengin olmasında değildir.

Eğer “Louis’i, en son çıkan oyuna sahip olduğu için seviyorum” dersem, o zaman onu sevmiyordumdur.

Hatta “Océane’ı harika sarı saçları için seviyorum” dersem, Océane’ı sevmiyordumdur. Elbette, saçlar, kişiye özgü nitelikler önemlidir, ama sevgide aldığım şey, tutkuyu yaratan şey, kişinin tekilliği diye adlandırılan şeydir. O’dur, işte önemli olan tek şey de budur. Bunun için bir kelime vardır, *seçilmiş*, herhalde “kalbimin seçtiği” diye bir deyim duymuşsunuzdur. Örneğin, Fransa’da vekilleri, bölge danışmanlarını, Devlet başkanını seçiyoruz, neden görüşmeler duyduğumu bilmiyorum. Devlet başkanını seçiyoruz, ama seveceğimiz insanı da seçebiliriz, ama gördüğünüz gibi bu iki seçim çok farklıdır. Milletvekilinin ya da başkanın seçilmesi çoğunluk kararıyla olur. Oysa aşkta seçilmişlik çoğunlukla ilgisi olmayan bir seçime bağlıdır. Seçim (*élection*) bir kişinin seçilmesi (*choisir*), ayırt edilmesi, tüm diğerlerinden başka yere koyulması anlamına gelir.

“Kalbimin seçtiği” gibi eski deyimler anlamla doludur. Bu deyim, kalbimin seçtiği erkek ya da kadın anlamına gelir;

benim alma, kabul etme, hissetme ve bir kişinin kişi olarak, sahip olduklarının hepsinden bağımsız, neyse o oluşuyla bana gelmesine kapı aralama kapasitemi belirtir.

Bir kişinin ne olduğu ile neye sahip olduğu, olmak ile sahip olmak, arasındaki fark burada çok önemlidir. Bir varlığı severiz, iki dakika sevdiğiniz kişiyi düşünün; bu kişinin, ister fiziksel özellikleri ya da daha derin şeyler olsun, neye sahip olduğunu değil, ama var olmasını sevdiğinizi biliyorsunuz zaten. Tüm bu özelliklerin önemi vardır, ama asıl önemli olan bu kişinin var olmasıdır.

Çok iyi bildiğiniz ve sizi gülümsetecek ikinci bir kelimeyi alalım: “canım” (*chéri*). Anne babanızın birbirlerine sık sık “canım” dediğini biliyorsunuz. Bu kelime tamamıyla bayatlamış, kullanıla kullanıla bayağılaşmıştır, insanlar alışkanlıklarından “canım” diyorlar, bazen birbirine “canım” diye seslendikleri halde insanların birbirlerini hiç de candan sevmediği çok olur. Bu bir kullanım, dil meselesidir. Bu kelime gülümseme yaratıyor, gülünç görünüyor.

Aklıma aşıkların taklidini yapıp eğlenmek isteyen çocuklar geliyor, bunu ebeveynler yapmazlar ama, onlar artık aşık değildirler, gelgelelim Luxembourg parkında oturan yirmili yaşlardaki aşıklar sizi biraz sinirlendirir. Onlarla dalga geçersiniz, aranızda şöyle dersiniz: “canım” diyorlar birbirlerine

ve bu gülünç. Candan sevmek fiili (*chérir*), “bu saat pahalı (*chère*)” anlamında, “değerli/pahalı” (*cher*)⁵ ailesinden bir kelimedir. O halde candan sevmek birine değer (*prix*) vermek demektir. Kelimenin “hayırseverlik” (*charité*) ile aynı aileden olduğunu söyleyerek sizi şaşırtayım, bu iki kelime de Latince *carus*, pahalı/sevgili, kelimesinden gelir. Hayırseverlik, fakirlere para verme [sadaka] anlamında “değerli/sevilen” (*cher*) demek değildir, Hristiyanlar için bu birine mutlak bir değer vermek anlamına geliyordu. Hristiyanlar herkese mutlak bir değer veriyorlardı, ama Hristiyan sevgisi başka bir mesele.

“Canım” dediğim zaman, en üstünlüğü belirtirim; yetişkinlerin de biraz uzlaşımsal olarak söyledikleri “canım”; “hayatım”, “tatlım” serisi içinde en kuvvetli olandır. Nezaket dili falanca canımı ifade der. “Canım” demek: size saygı duyuyorum, değer veriyorum, demektir.

Ama bayağılıktan kurtulmuş “canım”, şu anlama gelir: her ederin ötesinde, karşılaştırılmaz, eşsiz bir değer verdiğim kadın ya da erkeği mutlak suretle, en çok, candan seviyorum. Şimdi daha da şaşıracaksınız, bana da öyle olmuştu, çünkü “okşama” (*caresse*) kelimesi de aynı aileden bir kelime. Çok eski Fransızca’da, bu kelime “*charesse*” idi. Okşa-

⁵ *Cher*, hem pahalı, hem sevilen hem de değerli demektir. Üç karşılık birden anlamda yankılanır [ed.n.].

ma, candan sevdiğimize, en büyük değeri verdiğimiz kişilere yaptığımız bir jesttir. Bu bize iki şeyi gösterir: Birine eşsiz bir değer vermek, paha biçmektir söz konusu olan ve bu değere uygun bir harekette bulunmak. Buna uyan el yüz hareketleri nelerdir? Tabii ki sahip olma düzleminde bu değere karşılık düşen jestler yoktur. Hediyeler verebiliriz, elbette sevdiğimiz kişilere hediye veririz.

Önümüz Aziz-Valentin [14 Şubat Sevgililer Günü], İnternet ve tüm mağazalar bize sevdiklerimize vermek üzere bir dolu hediye fikri sunacaklar.

Ama biz biliyoruz ki hediyeler hiçbir sevgiye denk olamazlar ve hatta sevginin yokluğunu bile gizleyebilirler.

Hediye “candan” sevmenin ifadesi olabilir, ama aynı zamanda hiçbir şey tercüme de etmeyebilir ya da sadece ne bileyim, bir kolye, bir elmas sunmak için yaptığım korkunç fedakarlıkları gösterme isteğini ifade eder.

Sevgi jesti mutlaka okşamadır, ama zorunlu olarak dokunsa bir okşama değil, başkasının varlığına, onun mevcudiyetine hitap ettiğimi gösteren bir okşamadır.

Okşama, özel bir duygulanımı ifade eden bir dokunma eylemidir. Hiç tanımadığımız insanlara dokunmaktan kaçınıyoruz, örneğin metroda, birbirimize olabildiğince az dokunuruz, bazen birbirimize dokunmak mecburiyetinde

kalırız, ama bu sıkışıklıktandır. Hem zaten eğer birine dokunursak, bu bir tavlama hareketi, aşk niyetiyle yapılmış bir mimik olarak görülebilir.

Okşama bize, aşkta önemli olanın, başkasının mevcudiyeti, başkasının dokunuşu ve bunlardan başka hiçbir şey olmadığını öğretir.

Başka hiçbir şey olmaksızın salt bu mevcudiyetin anlamı nedir? Bu mevcudiyet, önemli olan tek şeyin, başkasının varlığının benim içimde, benden ayrılmaz olmasını belirtir.

Aşkta, başka, ben haline dönüşmez, bana özdeşleşmez [benimle aynılaşmaz], ama iki kişi ayrılmazdır, ikisi birbirlerini boşlayamazlar, söylenegeldiği gibi, bir oluşturmaksızın iki olurlar.

Bunun tehlikeleri de yok değildir hani, büyük riskler vardır. Yanılabiliriz ve başkasının içimizde sahip olduğumuz imgesini, onu gördüğümüz haliyle başkasını, ister istemez farklı olan başkasının gerçekliğiyle karıştırabiliriz. Tüm aşk faaliyeti gerçek başkası ile ona ilişkin sahip olduğum çok güçlü imge arasında gidiş gelişlerden oluşur. Bu kolay değildir ve hedef tutmayabilir [iskalayabilir], Rita Mitsouko'nun şarkısını bilirsiniz: *Les histoires d'amour finissent mal – en général* [Aşk öyküleri kötü biter – genelde]. Aşk çok büyük bir riske açılır, ama bu risk başka birine verdiğimiz inanıl-

maz değerin ölçüsündedir. Bu inanılmaz değeri veririz, çünkü buna ihtiyacımız vardır, çünkü bir şey alırız.

Aşk bize, yalnız başımıza olduğumuzda asla gerçekten iyi olmadığımızı söyler, bizler yalnız olmak için yaratılmamışızdır, ne de büyük bir grupta olmak için yaratılmışızdır. Bu, başkasıyla birlikte sadece “iyi” olduğumuz anlamına gelmez: ama onunla birlikte biliriz ki, hani derler ya, “aramızda bir şeyler geçer”. Birlikteyken aramızda “bir şeyler geçecek” bir başkasıyla ilişki içinde olmak için yaratılmışızdır, bu bir şey asla tanımlanabilir değildir, ama kelimenin güçlü anlamında gerçek bir *ilişki*dir. Hepimizin daima tüm yaşamımızı tek ve aynı kişiyle geçirmek için yaratıldığımızı da söylemiyorum. Aşkın söylediği aslında budur, “ölene kadar aşk”; birbirimizi hep sevmeye yeminler ederiz, ama bazen üç gün sonra her şey biter: ama bu da, bu mutlak bağlanmanın risklerinin bir parçasını oluşturur.

*

Tekerlemenin son iki aşamasına geçelim: “delicesine, hiç”.

“Delicesine”, aslında bu konuya zaten girdim. Riskte, bağlanmada, candan sevmeye, tüm değerlerin ötesinde bir değeri başkasına vermede ve başkasından almada bir tür delilik vardır.

İnsanlar arasındaki ilişkilerde ussal olan ne varsa hepsini terk ediyoruz, başka türlü hiç bağlanamayacağımız bir tarzda bağlanıyoruz. Kendimizi açıyoruz, ilerliyoruz ve kendimizi fazlaca sergiliyoruz; başkasının ne zaman fazlasını istediğini bilmek çok zor. Onun benden fazlasını istediğini düşünmekte haklı mıyım, yoksa ben mi yeterince ileri gitmeyi beceremiyorum? İşte bu çok hassas, tehlikeli ve zor bir mesele. İki kişi arasındaki bu öylesine kuvvetli ve biricik ilişki çok zordur, ikisi de çok riske girer zira her biri kendi rahatını kaçırmak, kendi üstüne kapanmışlığını kırmak, narsisizm dediğimiz şeyi bozmak zorundadır.

Dinginliğim tehdit altındadır, aşk rahat bırakmaz. Ama heyecanlı dingin olmama hali, kaygılı dingin olma haline dönüştüğünde işler yolunda gitmiyor demektir.

Aşkın son raddesinde birbirini harap etme olasılığı bile bulunur. Tüm büyük efsanelerde sevgililerin rüyası Romeo ve Juliette gibi birlikte ölmektir. Çoğu kez, yaşamlarını hep beraber geçirmiş olan yaşlı çiftler birlikte ölme arzusu duyabilirler. Bu yaşlı çiftler için birinin diğerinin ardından hayatta kalacağını ve yaşama yalnız devam edeceğini düşünmek çok güçtür. Beraber ölme fikri, ölümün belki de tamamıyla birlikte olmanın tek yolu olacağı anlamına gelir oysa tam tersidir, zira aşktan daha canlı hiçbir şey yoktur.

Ama aşk çok fazlasını talep ettiği zaman da bir delilik vardır. Aşk coşturur, insanın başını döndürür, başkasından ve kendi kendisinden çok fazla şey talep etmekle sona erebilir, bu bir deliliktir, ama kendi gerçek ölçüsünü, ölçüsüz bir ölçüyü veren bir deliliktir. Aşk başkasından hem tam bir özgürlük talep eder hem de tam bir aیتlik. Bir anlamda, aşkın talebi çelişkilidir. Bununla yüzleşmek gerekir...

Papatya oyununda, daima “delicesine”ye denk gelmeyi umarız. Tutkuyla da aslında hiç fena değildir. Ama “delicesine”nin hemen ardından “hiç [sevmiyor(um)]” gelir, çünkü her şey durabilir, nedensiz yere bozulabilir, pek çok kez başa geldiği gibi. Bu, ilk sıkıntıda boş vermek gerektiği anlamına gelmez; eğer boş verilirse, bunun aşk olmadığı ortaya çıkar. Ama sıkıntı daha büyük ve sürekli ise, işte orada durmak gerekli ve doğru olabilir.

Tekerlemenin “hiç”i, en hakiki aşkın bile, her zaman kaybolabileceği anlamına gelir. Asla garanti yoktur; eğer aşk garanti olsaydı, aşk olmazdı.

Antlar içeriz, “söz veriyorum, yemin ederim” – aşkta hep yemin etmek gerekir. Ama birkaç sene önce ölen büyük bir filozofun, Jacques Derrida’nın da dediği gibi, sözlerin

onları tutmama ihtimali olmaksızın var olmayacağını da biliriz.

Söz tutulma ihtimaline açık kapı bırakır, bir sözleşme değildir, bir aşk sözleşmesi yoktur, ama bir yemin vardır. Yeminle kendimi bağlarım, yani bunun anlamı, onu tutmak isterim, ama yine de belki onu tutamayacağım-dır ve bu zorunlu olarak bir hata olmayacaktır. Bu başka bir mesele – “hata kimde” meselesi, eğer işler bozulursa... Herhalde asla hata olmaz, ya da nadiren küçük bir hata olur; ne basitçe birinin ne de diğerinin hatasıdır bu. Ama sadece temel kırılmalık, ürkütücü hassaslık ve aşkın zorluğudur söz konusu olan.

Bununla birlikte büyük “aşk” kelimesi sadakattir. Yine bunun anlamı, eğer aşk biterse ya da biri diğerini aldatırsa, birinin hatalı olduğu değildir. Ama tüm bunlar aşk kelimesinin *sadakat* olmasını engellemez; sadakat (*fidélité*), güven (*confiance*) ve nişanlanma (*fiançailles*) kelimeleriyle aynı ailedendir. Bugün, insanlar öncesine göre daha az evlendikleri için, daha az nişanlanmaktadırlar. *Nişanlı* demek, söz veren, güven veren kişi demektir, nişanlanma, sadakat, *inançtan* gelir. Bir zamanlar, “aşkla birbirine bağlanma” demek için, “birine inanç duymak [birine inancını vermek]” denirdi. Burada şunu ya da bunu yapmak için bir bağlanma

değil, ama her şeyden önce, başkasıyla olma, başkası için olma söz konusudur, başkasının (var) olması ve başkasının öyle olması ile biricik bir ilişki içinde.⁶

Montreuil, 2 Şubat 2008

⁶ Zaman dolduğu ve durmak gerektiği için, konuşurken bir kenara bırakmış gibi işaret bile edemediğim şeyi burada ekleyeyim. Notlarıma göre, bu bağlılığa sadakatin sadece bir duygu ya da arzu meselesi olmadığını söyleyerek devam edecektim. Duyguların ve arzuların kendi yaşamları vardır, gelip gidebilirler, ortadan kaybolup yeniden görünebilirler, bağlanılan kişiden başkasına yönelebilirler. Bu, belki de en az kötü çözüm olan ayrılığa götürebilir. Ama tersine bu aynı zamanda kendisine bağlanılanı daha iyi bilmeye, başkasını biricikliği, benzersizliği, tekilliği içinde daha iyi tanımaya ve benim bağlanmamın bu tekilliğin bir parçasını oluşturduğunu daha iyi anlamaya da götürebilir.

Sorular/Yanıtlar⁷

[k] Bir yerde sevmenin aslında sevilmek istemek olduğunu okumuştum, bu doğru mu acaba?

Bu doğru ve doğru değil. İçindeki her şey zor. Sevmek elbette sevilmek istemektir, bir taleptir, eğer birine “seni seviyorum” dersem, beni sevmesini talep ederim. Başkasının sevgisinin beni seçmesini, beni biricik olarak kabul etmesini arzu ederim. Aşk ilanımı öyle bir şekilde yaşayabilirim ki bu talep ve bu beklenti bunun üstüne çıkar. Ama her şeye rağmen, “seni seviyorum” dediğim zaman, verdiğim şeyi de

⁷ Sorunun bir kız tarafından mı yoksa bir erkek tarafından mı sorulduğuna kız ise [k] erkek ise [e] şeklinde işaret etmek bana ilginç geldi. Bu işaret olmadığında, sohbet aynı kişiyle devam ediyor demektir.

talep ederim. Şunu da söylememek lazım, sevdiğim zaman karşılık olarak hiçbir şey beklemeksizin veririm her şeyi. Hayır, sevgide, verme ve talebin birbirinden ayrılmaz olduğunu söylemek gerekir.

[k] Parantezlerinizden birinde kendi kendini sevmekten bahsettiniz ve bazen başkasını sevmek için insanın önce kendi kendisini sevmesi gerektiği söylenir.

Önce kendi kendini sevmekle başlamak gerektiğini söylemezdim ama kesinlikle kendi kendinden nefret etmemelidir insan.

Kendi kendini sevmenin ne demek olduğunu açıklığa kavuşturmak lazım. Felsefi ve manevi pek çok tartışma kendilik [benlik] sevgisi [*l'amour de soi*] etrafında dönmüştür. Kendi kendini sevmenin bir biçimi kendine bir geri çekilmedir; kendine başkaları üstünde verilmiş bir öncelik olduğunda buna bencillik denir ve gerçek anlamda “sevgi” diye adlandırılmaz.

Kendi kendini sevmenin bir başka biçimi daha vardır; bu sevgide kendi kendimizle bir başkasıylaymış gibi ilişki kurarız. Sevgide iki kişiyizdir, bu yüzden kendi kendini sevmeye de iki olmak gerekir. Kendindeki başkasını sevmeye olasılığını

sevmek gerekir. Bunda kendime öncelik tanımam, bir kendine geri çekilme değildir, kendimle olumsuz bir nefret ya da unutma ilişkim yoktur, kendime bir başkasını sevebilen biri olarak güvenirim.

[k] İlk seferinde “seni seviyorum” demek neden zordur?

Sadece ilk seferinde değil ama ilk seferinde biraz daha zordur, haklısın. “Seni seviyorum” demek zordur çünkü bu ilanın çok büyük olduğunu biliriz, çok fazla, haddinden fazla şey söyler. Öte yandan, başkasının bize “ben sevmiyorum” diye yanıt vermesinden korkarız. “Seni seviyorum” dediğimizde ne bekleriz?

“Ben de [seni seviyorum].”

Pek tabii! Roland Barthes adlı bir düşünür *Bir aşk söyleminden parçalar* [*Fragments d'un discours amoureux*] adlı bir kitap yazmıştır; burada “seni seviyorum”a karşılık verilebilecek, “ben seni sevmiyorum”dan “ben de seni seviyorum”a kadar, olası cevaplara dair uzun bir not buluruz. Elbette, ötekinin “ben de” diye yanıt vermesini bekleriz, zira “seni

seviyorum”un tek anlamı, başkasının da beni sevmesidir⁸; sevgimi verirken talep ettiğim budur. Orada ilan ettiğimiz şeyin çok fazla olduğunu ve “ben seni sevmiyorum” yanıtını duyma tehlikesine atıldığımızı biliriz. Bu yüzden korkmak normaldir. Ne kadar çok korkarsak, o kadar söylemeye cesaret edemeyerek bekleriz ve bir o kadar da aşk duygusunun hakikatine gireriz, ama elbette çok fazla da beklemek gerek.

[k] Karşılıklı olmadığı zaman gerçekten sevgiden söz edilebilir mi?

Paradoksal bir biçimde, evet. Sevgime karşılık vermeyen birini gerçekten sevebilirim, bu kişiyi gerçekten sevmem, onda onun kendisinin habersiz olduğu, temas edilmesine izin vermediği ya da veremediği, bir şeyi tahmin etmem, o

⁸ Bu yanıtın çevriyazımını okurken, kendimi düzeltmek istedim: Bu, sevginin tek anlamı değildir. Anlamı aynı zamanda ve hatta ister istemez bu karşılık beklentisinin ötesindedir. Bu anlam her şeyden önce bir bekleme içinde ya da bir beklemenin ötesindedir. “Augustin’in dediği gibi: “olmanı istiyorum”. Ve karşılıksız bir sevginin ne olabileceği anlaşılır. Kuşkusuz, sevgi hissetme olgusunda, bu olgunun aktarılması ve bana tesir etme yatkınlığında hep bir karşılık olduğu söylenebilir. Sadece ona olan sevgi, kendinin hoşuna gider ya da kendinde hoşla gider. Ama bu şekilde onun hoşuna giden; özlemini çektiği belirli bir başkası olmasa bile, hala dışarıdan gelen bir şeydir. Takip eden soru-yanıtları okurken, zaten buna doğru yönelmiş olduğumuzu görüyorum.

şeye dokunmam mümkündür. Benim sevgim yanlış değildir, çünkü gerçekten başkasına hitap etmektedir. Başkasının yanıtı dile getirilmiş, söylenmiş bir yanıt değildir, ama bu yanıt öteki kişi hakkında benim bildiğim bu hakikattedir. Bu mesele zor ve ayrıntısına girmek uzun zaman alır. Bir sevgiyi ilan ettiğimiz ve başkası bunu beklemediği zaman, bu ilanı aşkın, başkasına sevme ve sevilme imkanını ifşa edeceği (*révéler*) söylenebilirdi. Sevgi benim kendi içimde bilindik, hazır bir yatkınlık olarak sahip olduğum bir şey değildir. Hayır, sevgi bana ifşa edilmelidir. Sevgimi ilan ederim çünkü başkası bana benim aşkımı ifşa etmiştir, her ne kadar bana hiçbir şey ilan etmemiş olsa da, bir şeyler sessizce ve başkasının haberi olmadan gelip bana dokunur. İşte o zaman, ona “seni seviyorum” derim ve onda, benim aşkımın kendisinden geldiği şeyin ta kendisine dokunurum. Başkası bilmeyebilir ve cevap vermeyebilir. Sık sık başkasının afalladığı, şaşırıp kaldığı, ne cevap vereceğini bilemediği olur. Zira başkası ancak “ben de” demeye zaten tamamen hazır olursa “seni seviyorum” diye cevap verebilir. Başkasını “seni seviyorum” diyerek sersemletebileceğim gibi, esasında bunun tam da onun beklediği şey olduğunu da ona keşfettirebilirim.

[k] Neden başkası bilsin diye “seni seviyorum” demek zorundayız?

Bu çok güzel bir soru, kimi zaman bunu söze dökmeden söyleriz, bu sevgiyi gösteririz, açığa vururuz. “Seni seviyorum”, bir anlamda, sadece onu söylemenin, kelimelerle – ama ifade etmeye muktedir olduğundan çok daha fazlasını söyleyen bir kelimeyle– dile getirmenin iyi ve kötü yanlarına sahiptir. Eğer biri sana “seni seviyorum” derse ve sen de ondan ne demek istediğini açıklamasını istersen, “ama görüyorsun işte, bilmiyorum, seni çok güzel, çok nazık buluyorum, seni öpmek istiyorum” diyecektir. Eğer sen “evet ama başka?” diye yanıt verirsen, diğeri daha fazla açıklamayı başaramayacaktır. Buna karşılık, aşık olan kişinin davranışı, fark edelim ya da etmeyelim, bundan çoğunu söyler. Bu bir insana karşı dikkatli, özenli olma, yakınlık duyma tarzıdır, hediyelerden hiç bahsetmeyelim zaten. Bazen dalga geçilen bir aşık bakışı olduğu söylenir sık sık. Aşığın bakışlarından söz edilir, vakti zamanında “baygın baygın bakmak” [göz süzmek] derlerdi buna. Sevdığımız zaman biraz safızdır, şaşkınsındır, etraftaki insanlara pek dikkat etmeyiz, kendimizden geçeriz, adeta gözümüz hiçbir şey görmez. Ama “baygın baygın bakan gözler”in ötesinde, aşık bir insanın

bakışı çok şey söyler. Ve sonra “seni seviyorum” deriz çünkü başkasının hiçbir şey anlamamasından gına gelir. Ama başkasının bunu çok iyi anladığı da olur ama bunun söylenmesini bekler. Bu söze dökülmedikçe, sanki, orada değildir, ya da sevgi o zaman aşk duygusu olarak oradadır ama bağlanma olarak değil. “Seni seviyorum” demedikçe, hiçbir şey dememiştir. Çok özenli, çok kibar olan başkasına “hey sen aşkırsın” dediğimizde, “hayır canım hiç de değil” diye cevap verir, çünkü kendisini bağlamak istememektedir. “Seni seviyorum” daha baştan bir yemindir, korktuğumuz ürkütücü bir sözdür. “Seni seviyorum” dediğimiz zaman, isteyelim ya da istemeyelim, bir şey için söz vermiş oluruz.

[e] Neden sevgi bazen diğerinin sadakatinden şüphe ettirir bize?

Kıskançlık meselesini soruyorsun. Sevgi bize diğerinin sadakatinden şüphe ettirir çünkü sadakat, üstüne yemin edilmiş inançtır ve sadece buna dayanır. İster istemez, en azından başlarda, tedirginlik içerisinde oluruz, kendimize başkasının gerçekten beklentimize cevap verip vermediğini, aynı bizim gibi bağlanıp bağlanmadığını sorarız. Asla bunun kanıtına, güvencesine sahip olamayız. Bu tedirginlik nor-

maldir, sevginin oluşturucusudur. Sevgi doğası gereği hassas ve korkutucudur. Kıskançlık da yiyip bitiren, korkunç bir duygudur, çok tehlikeli biçimde gelişebilir, zira kıskanç biri hiçbir temele dayanmayan bir kıskançlık yüzünden bir ilişkiyi koparabilir. Peki, bu neden böyledir? Çünkü sevgide başkasının tamamen bize ait olmasını isteriz, bu duygu her şeyi dışta bırakacak bir niteliğe sahiptir. Olmak ile sahip olmak arasındaki geçiş sürekli, onları ayıramayız, başkasıyla olmak isterim ve aynı zamanda ona sahip olmak isterim. Sahiplik sevginin bir parçasını oluşturur, karşılıklı olarak birbirimize sahip oluruz.

İçimde bir şeyler beni azıcık bu sahiplik arzusuna itsin, çok geçmeden her şeye sahip olmak isterim; diğerinin beş dakika yalnız çıkmasına bile tahammül edemem. Bazı kıskançlar deli olabilir. Eğer diğeri ekmek almaya çıksa, hemen şöyle sorarlar: “Neredeydin, kiminle buluştun?” Kıskançlığın hastalıklı bir hali vardır. Daha sonra, hastalıklı kıskançlığa ilişkin çok şey bilen Proust gibi bir yazarı okuyabilirsin. Bu hastalık sevgideki doğal bir şeyin gelişimidir. Büyük kıskançlık hastalıklarına uzanmaya gerek yok, kıskançlık hepimizi tehdit eder, özellikle gençken, zira kendimizden daha az eminizdir, diğerinin kendisini başkalarının ayartısına bırakmasından korkarız. Kesinlikle en iyi, en çekici olmak-

tan emin olamayız – ama gene de sevgi baştan çıkarmanın, “hoşlanmanın” ötesindedir, söylemeye çalıştığım buydu.

[k] Sevginin ebedi olabileceğini düşünüyor musunuz?

Falsefeci olduğum için, öncelikle mesleki deformasyon nedeniyle, ebedi kelimesini doğru biçimde kullanmanızı isterdim, ebedi, bitmez tükenmez [sonu gelmeyen] (*sempiternel*) demek değildir. Ebediyet Orta Çağ skolastiklerinin bitmez tükenmezlik diye adlandırdığı şey değildir. Bitmez tükenmezlik, her zaman sürendir. Ebedi ise zamanın dışında olan anlamına gelir. Dalida’nın söylediği *Ebedi ve bayağı bir aşk öyküsü’nü* [*L’histoire d’un amour éternel et banal*] bilirsiniz. Ama gündelik dil her zaman ebedi aşktan bahseder, dolayısıyla küçük bilgiç açıklamamı burada kesiyorum.

Elbette ki bir aşk ebedi olabilir. Aşka ilişkin fikrimiz ve imgemiz onu ebedi bir şey olarak temsil eder. Bir aşk ebedi olabilir, zaman dışı, başlamıştır ve sonra artık süreyle hiçbir ilişkisi kalmaz.

Aşk yemini, aşkın her zaman süreceği fikrini içerir ve başka türlü de olamaz, yani “seni üç aylığına seviyorum” diyemeyiz. Bu, dergileri dolduran, tatil aşkları denen şeydir. *Gala* [dergisi] türünde ıvır zıvır, açık seçik şeyler tatil aşkla-

rından bahsederler ve bize öğütler verirler. Bunda tüm bir ahlak, bir etik, bir estetik [anlayışını] buluruz, bu anlayışa göre, bu normaldir, tatile gideriz, bir kızla ya da oğlanla çıkarız, üç ay bile değil, üç hafta, bir hafta çıkarız. Hiçbir bağlanma olmadan. Bu aşk değil, baştan çıkarmadır; seni biraz seviyorum, çok seviyorum, her ne kadar tutkunun renklerini ayarlasak da. Bir aşkın her zaman sürmesi için, koşulların büyük yardımı gerekir, büyük bir gücün, bir şeyin (ne acaba?) daha ileri götürmeye, sürdürmeye olanak tanınması gerekir, zira bir aşk krizlerde, sadakatsizliklerde canlı kalabilir.

Geçen sene bir felsefeci, sosyolog öldü, André Gorz, belki buradaki bazı yetişkinler ölmeden az zaman önce yayınladığı kitabından bahsedildiğini duymuştur. Karısıyla birlikte öldü, ikisi birlikte intihar ettiler, çok hastalandıklarında, çok yaşlandıklarında kendilerini öldürmeye karar vermişlerdi ve bunu yaptılar. Yazdığı kitap karısına bir mektuptur, birlikte geçirdikleri günleri anlatır, bir hayat boyu süren bu aşkın çok güçlü olduğu anlaşılıyor, çünkü yaşamının sonuna doğru yazdı, çok yaşlı olmalarına rağmen, onu hâlâ fiziksel olarak sevmektedir, vücudunu sevmektedir, onu okşamayı sevmektedir. Sayesinde tanıştıkları ortak politik bağlılıkları, birbirleri için duydukları aşka ek olarak büyük bir rol oynadı, bir davayı, bir ideali, bir mücadeleyi paylaştılar.

[e] Peki ya hayali aşklar?

Birini sevdiğini hayal ettiğin zamanı mı kastediyorsun?

Evet.

Peki, var olan bir kişi mi var olmayan bir kişi mi?

Hayalimde ya da gerçekte var olabilir?

Ama dur, bu ikisi çok farklı durumlar, örneğin Lara Croft’a aşık olduğunu hayal ediyorsun [*oğlan dudak büker*] – yok onu beğenmiyorsun, peki Sindrella?

Hayır, hiçbir [hayali] kahramandan bahsetmiyorum!

Tanıdığın birine aşık olduğunu mu hayal ediyorsun?

Evet işte.

Bu, “karşılıksız sevinebilir mi?” sorusuyla bağlantılı. Şu ya da bu kızı sevdiğini hayal etmek hoşuna gidiyor ama bunu söylemek istemiyorsun, bunu söyleyemezsin ya da başta

olumsuz yanıt alacağını biliyorsun. Hayalinde, “seni seviyorum” dediğini hayal ediyor musun, etmiyor musun?

Hayır.

Tamam, kafanın ya da bedeninin içine gireceğim, ama başkasına ilişkin bir imge oluşturduğun ve onun mevcudiyetinden hoşlandığın söylenebilir ama gidip bunu ona anlatman söz konusu değil. Bu çok ilginç ve az önce anlattıklarına bağlanıyor. Aşkta, başkasının bir bölünmesini gerçekleştiriyoruz. Tüm nitelikleri ve özellikleri tarafından sevilen kişiye doğru itildiğimiz için, ona ilişkin içimizde taşıdığımız bir imge yaratıyoruz. Bu imge, her ne kadar o kişiye ait özellikleri alsa da, ister istemez gerçek kişiden kopuyor ve bir fark, bir çatışma belirebilir, çünkü gerçek kişinin sadece içimdeki imge olmadığı ortaya çıkacaktır ya da çünkü onu çok fazla idealize etmişimdir. Aynı zamanda, gerçek bir kişiyi sevmekteyiz, işte bu çok hassas bir nokta. Çatışmalardan sakınmanın bir yolu imgeyle yetinmektir, ama sanırım bir zaman sonra yine de söz konusu olanın sadece bir imge olduğunu fark edersin. Fakat gerçek bir kişiyi sevdiğimizde bile, aynı zamanda bir imgeyi de sevdiğimizi söylemek gerek ve şeylerin iki yönde gitmesi lazım, yani gerçek kişinin

imgeye doğru gitmesi ve imgenin gerçek kişiye dönmesi. Sana iyi hayal kurmalar!

[k] İlla da sevmek ister miyiz?

Hayır. Bu pek de istenç meselesi değil. Sanıyorum ki birinin sevme arzusuna doğru itilmemesi çok zor ve nadiren olan bir şey. Eğer bir insan hayatında tek bir kere sevmeyişse, bu bir güçlüğü, bir sınırı gösterir. Ama demiştim ki, ve bu konuda ısrar ediyorum, sevgi bize gelir önce, bize başka yerden gönderilir. Bütün gelenekler sevgiyi bir güç olarak temsil etmiştir, ok fırlatan bir tanrı gibi. Bu ölçüde, sevginin gelmemesi nadirdir, ama bu bizim elimizde de değildir. Eğer sevmek için hiçbir istek, hiçbir bilinçli arzu duymuyorsak, ne ala, beklemekten başka çare yok ama genelde gelir.

[k] Gerçekten sevdiğimizizin doğru kişi olduğunu nasıl biliriz?

Mesele de bu ya, bilemeyiz! Hüküm vermek için, bir kişinin görünüşünden karakterine kadar tüm özellikleri konusunda, elimizde hep belli sayıda ipucu olsa bile –hem sonra rastgele biriyle de karşılaşmadığımız gerçeği de var–

nasıl yaşadığımıza, ebeveynlerin belli bir çevrede rahat ya da içe kapanık çocuklarına verdiği açıklığa bağlı olarak bazı olası karşılaşmalar alanı içinde bulunuruz. Dolayısıyla seçme nedenlerinden yoksun değilizdir, tersine, pek çok veri vardır ve pek çoğunun da bilincinde değilizdir – bizi iten ya da çeken, bizde arzu uyandıran şeyler gözümüzden kaçabilir. Neden birine sarışınlar, ufak tefekler, zayıflar daha çekici gelir, çok ince bir soru bu ve aslında çözümünü de yok. Hepimiz biliriz ki belli yüzlerdeki, belli hatlardaki bir şey bizde bir yankı bulur. Bu son noktaya kadar çözümlenebilir bir şey değildir. Tüm bunlar falan kişinin doğru kişi olup olduğunu söylemeye imkân vermeyen koşulları oluşturur, zira birçokları kumraldır, şu tipte akıllılığa, nezakete, çekiciliğe sahiptir. İşte bu yüzden riskten bahsetmiştim. Ama bu risk ve bu şans olduğu için güzeldir bu: yüzümüzü meçhule, gizeme döneriz.

Öte yandan, bir yerlerde doğru insan yoktur, çünkü bu umutsuzluk verici olurdu. Eğer bulunması ve sonra da aralarında seçim yapılması gerekecek on “iyi” olasılık olsaydı, aşk toplumsal bir oyuna dönüşürdü.

Bir şey daha var: bunun benim yatkınlıklarımındaki, beklentilerimdeki, arzularımdaki bir şeye hitap etmesine karşılık olarak, birine bir aşk ilanında bulunduğum andan iti-

baren ve bu kişi de kendisine hitap eden belli verilere sahip olduğunda, aşk ilanının kendisi, sevme olgusu bu kişiyi dönüştürecek, onu aşkın kendisiyle ilişkiye sokacak ve değiştirecektir. Aşk sevilen insanı inanılmaz derecede değiştirir, en az seven insan kadar.

Sevginin değiştirdiğini hepimiz biliyoruz, birisinde tuhaf, özel bir davranışla karşılaştığımız zaman onun herhalde aşık olduğunu söylüyoruz. Bu değişim, bizi aşıkta güldüren şeyin pek çok cephesinden biridir –güleriz: “ha ha aşık olmuş!”– çünkü bizler durmadan böylesine gizemli ve güçlü olan bu çekirdeğin etrafında dönmekteyizdir. Bunun ardında önemli bir şey gizlenir: aşk insanı değiştirir. 18. yüzyılda yaşamış İskoçyalı bir filozof olan Hume harika bir şey yazmıştı: bir insanın güzelliği, sahip olduğu arzulanma duyusunun bu kişideki etkisidir. Bu fikir harikadır, dergilerdeki güzellik fikrine karşı panzehirdir. Erkek karakurbağası dişi karakurbağasını güzel bulur⁹ ya da aşk kör eder şeklindeki budalalığı ya da yarı-budalalığı tersine çevirir. Hiç de böyle değildir: aşk güzel kılar. Dergilerdeki mankenleri düşünme-

⁹ Voltaire'in “herkes kendine bakıp kendi benzerini güzel bulur” anlamında söylediği veciz güzellik tanımı: bkz. *Dictionnaire philosophique* : “Bir kurbağaya güzelliğin, asıl güzelin, *to kalon*’un ne olduğunu sorunuz. Size bunun, küçük kafasından fırlamış iki patlak iri gözü, yassı ve geniş suratı, sarı karnı, esmer sırtı ile dişisi olduğunu söyleyecektir... Şeytanı sorgulayın, size; güzel bir çift boynuz, dört tırnak ve bir kuyruk diyecektir.” (ç.n.)

yin, bir insanın güzelliği, onu ilişkiye girmeye, kendi kendini sunmaya yatkın kılan şeydir. Bir kişi herhangi bir modelle, kuralla ya da imgeye indirgenemez. İşte bu yüzden hayali aşkın imgesi gerçek kişiden çok fazla uzağa düşmemelidir.

[k] Birisi birden çok kişiye aşık olduğu zaman, onun gerçekten aşık olduğu söylenebilir mi?

Bu çok hassas bir soru, ben hayır derdim, sanmıyorum. Tam bir eşzamanlılıkla birden fazla kişiye aşık olmak, sanmıyorum. Ama belirli bir aşk ilişkisine kıyasla, bir diğerinin [bir diğer aşk ilişkisinin] bambaşka bir nitelikle, bambaşka bir tonaliteyle vuku bulabilmesi mümkündür. Bu da, “bu doğru kişi mi?” sorusuyla kesişmektedir. Bu soru sıklıkla sorulur ve acı vericidir, çözülmesi zordur, zira bir kişinin tekil seçiminin birçok kişi için yapılabildiği bir gerçektir. Pek çok kişiye aşık olan birinin elinden bu büyük tonalite farkına saygı duymak geliyorsa, içinde çatışma yaşamaz. Durum sanki şöyle söylüyormuşum gibidir: Miles Davis dinlemeyi çok seviyorum, ama bir çatışmaya meydan vermeksizin, aynı şeyi Stockhasuen ve Mozart için de hissediyorum. Fakat çatışmanın olmamasının sebebi Miles Davis, Stockhausen ve Mozart’ın kendi aralarında hiçbir ilişki olmamasıdır,

zira bunlar kişi değil eserdir. Kişi oldukları zamansa, her biri benden tamamen kendisiyle olmamı talep eder. Soru şudur: Bütünüyle birçok kez [ben] olabilir miyim? Bu konuyu düşünmeyi size bırakıyorum.

[k] Bazı yetişkinler neden çocukların sevemeyeceğini söylüyor?

Bence çocuklar severler ve ister istemez sevgi içindedirler. Bir çocuk dünyaya geldiğinde, kendi kendisi olarak görülme-
lidir, ne ise o olduğu biricik ve yeri doldurulamaz o varlık olarak. Bir çocuğu sevmek budur ve ebeveynler bunun için oradadırlar. Bir çocuk yaşamak için mutlak olarak sevilme, kendi biricikliği içinde kabul edilme ihtiyacı duyar. Sadece psikologlar ve psikanalistler değil ama doktorlar da bilir bunu. Sadece bakımı yapılacak ama kendisine hiçbir duygu emaresi gösterilmeyecek, okşanmayacak, candan sevilmeyecek bir çocuğun çok ciddi psişik bozuklukları olma tehlikesi vardır, kaçınılmaz olarak hasta düşecektir. Bir çocuğun sevgiye ihtiyacı vardır, ebeveynlerini sevgisinin az çok yerini bulup bulmaması başka bir meseledir. Çocuklar, ebeveynlerin çocukları layığına sevmesinin çok zor olduğunu bilmek zorundadır. O çocuk olan eşsiz kişiye seslenmek çok

karmaşıktır, zira aynı zamanda onu belli kalıplara sokmak zorundayızdır ve ebeveynler kendi hayallerini çocuklarına yansıtırlar, onun şöyle ya da böyle olmasını isterler ve çoğu kez çocuklar tersini yapar. Bu kesinlikle normaldir, çocuklar kendilerini göstermelidirler (*s'affirmer*).

Demek ki bir çocuk sevginin ne olduğunu bilir, zira onu olduğu gibi, biricikliği içinde gören bir sevginin karşılığı olarak, bir anneye, bir babaya, kendisi için eşsiz bir yer tutan kişilere seslenmeye ihtiyacı vardır. O çoktan bir sevgi içinde bulunmaktadır, ama küçücük bir çocuk sevgiye *bağlanamaz*.

Yedi yaşının akıl çağı olduğu söylenir ve çok korkutucudur çünkü çocuklar o zaman akıllı hale gelmek zorunda olduklarına inanırlar. Ama bu yaş başka bir şeyi daha belirtir, çocuk artık sadece kendi eşsiz varlığına seslenen bu yetişkinlerle olan ilişkisi tarafından ayakta tutulmaya ihtiyaç duymaz, biraz özerk hale gelir. Öyleyse akıl çağının sevgi çağı olduğu söylenebilecektir. Kimilerinin sorduğu sorular, bu yaşta, çocukların sevgi duymaya başlayabildiğini gösterir. Aynı zamanda, bu bir aşamadır; ussal olarak, gerçekten bağlanabildiğimiz yaşa gelmek için başka aşamalardan daha geçmek gerekir. Ama, psikanalizi kuran Freud'un söylediği gibi, insanların yaşamları boyunca doğmayı kesmedikleri-

ni bilmek gerekir. Ben altmış yedi yaşında biri olarak, çok uzun süre çocuk kaldığımızı ve artık gerçekten bağlanabilecek yaşa gelmiş olduğumuzu söyleyebileceğimiz zamanların eşiğinde hep yeni aşamalarla karşılaştığımızı söyleyebilirim size.

[k] Narsisist bir insan başka bir kişiyi sevmeye yetenekli midir?

Bir başka narsisist kişiyi mi? Yok, şaka yapıyorum.

Önce narsisizmi tanımlamak gerekir. Narsisizm kendi kendini tanımak, kendi kendisiyle iyi olmak, kendi kendisiyle mücadele içinde olmamak, kendinden umutsuz olmamak olabilir. Bu narsisizmin iyi türüdür.

Kötü narsisizm ise sadece kendi üstüne dönmekten, sevgi kabul etmemek anlamında değil de, yeğleme, “kendimi çok seviyorum” anlamında “kendi kendini sevmekten” ibarettir. Narsisist kendini bir nesne gibi, bir atari oyunu gibi, MP3 gibi, kaykay ya da Barbie bebeği gibi sever. Narsisist biri bu anlamda bir sürü sahiplikle meşguldür ve bu sevmeyi engeller. Ama sevgi çok kuvvetlidir, çoğu kez ilk darbesi narsisizmi kırar, ya da en azından bir gedik açar. Bir sevgi ilişkisi yaratıldığında, bu narsisizm yıkılır.

[Gilberte Tsai bir yetiškine son bir soru için müsaade etti] İki saptama yapmak isterim. İlki “okşama” kelimesi konusunda. Dünyanın farklı bölgelerinde, insanların kendilerine soru sordukları zaman kollarını okşadıklarını fark ettim. İkinci saptama “canım” kelimesi üstüne. Ben sık sık “benim için çok önemlisin”¹⁰ ifadesini kullanıyordum, ama artık yapamıyorum, zira “önemli” kelimesi beni rahatsız ediyor, ticari bir değer anlamında tınlıyor.

“Benim için önemlisin” deyimini daha baştan sevgi ifade eder, ama kullanımı geriledi. Bu cümleyi düşünmemiştim, çoğu kez, biraz da gizleyerek sevgiyi ifade etmek ya da bu sevgiyi üçüncü bir kişiye açıklamak – “benim için çok önemli” – için kullanılır. Amerikalılar birkaç sene önce, evlenmeden yaşamlarını paylaştıkları kişileri resmi bir bağlam içinde belirtmek için bir deyim icat etmişlerdi. “Aşığı”, “metresi” gibi kötü üne sahip ve sadakatsizliği çağrıştıran kelimeleri kullanmamak için, “benim için önemli olan başkası” anlamında *significant other* deyimini icat etmişlerdi. “– için önemli” ifadesiyle birleşiyor bu, o kişi önemli, çok

¹⁰ Burada “önemli” [değerli, çok şey ifade eden] anlamını veren kelime “compter” fiilidir ve esas itibarıyla “saymak, hesap etmek” anlamına gelmekte olup, bundan türeyen kelimeler ticari anlamlarla yüklüdür: “compte: hesap, çıkar, kâr, sayım, hisse vs.”; “comptable: muhasebeci”, “comptage: sayım yapma” vs.

şey ifade ediyor, paha eder, değeri var. Bunları değer fikri altında bir araya toplayalım. Kullanım değeri ve bir de değişim değeri vardır. Örneğin para değişim değerine sahiptir, ama sıfır derecesinde değeri vardır, çünkü o genel eşdeğerlik olarak değerdir, her şey aynı şeye, paraya eşdeğerdir. Bir şey beş milyar avroya ya da bir avroya eşdeğer olabilir, avro ilişkileri ölçer, ortak bir ölçü vardır.

Bambaşka bir değer daha vardır, mutlak değer, kendi başına değerli olan, herhangi bir karşılaştırma kabul etmeyen.

Kişiler işte bu niteliktedir, bir kişi, kişi olarak değere sahiptir. Az önce, bir çocuk doğduğu zaman, onunla bir tekillikle, mutlak bir değerle ilişkiye geçilir gibi ilişkilendirilmesi gerektiğini söylüyordum. Bu çocuğun gerçekten iyi olup olmadığını kendimize sormamamız gerekir. Gülüyoruz ama Platon zamanında Yunanlıların Atina'da yaptıkları şeyin bu olduğunu akıldan çıkarmayın. Bu dönemdeki Yunanlılar yeni doğan bebekleri soya göre ve cinsiyetlerine göre seçiyorlardı. Çoğu kez kızları eliyorlardı, çünkü Site'de [Kent'te] o kadar çok kıza ihtiyaç yoktu. Bir çocuğun noksanlığı varsa ya da yanlış zamanda geldiyse, ölüyordu. Burada yargılamak için bulunmadığımız bambaşka bir dünya, başka bir kültür söz konusuydu, mesele bu değil. Bugün bizler için bunun hiçbir anlamı yok.

Sevgi yalnızca budur, bir kişinin mutlak değeriyle ilişki. Bütün mesele ve güçlük, kişinin mutlak değerinin aynı zamanda onun mutlak gizemi de olmasıdır. Bu yüzden sevgi çok güçtür, risklerle, tehlikelerle doludur, ama aynı zamanda güzellik, güç ve dirilikle de.

**GÜZELLİK ÜSTÜNE
KÜÇÜK KONFERANS**

Güzellik, Gilberte'in bana önerdiği değil dayattığı bir başlık. Bana şöyle dedi: "Onlara güzellikten bahsetmek zorundasın". Kısa bir süre, bu konferans için bir başlık aradık, ama bulamadık. Ona "güzellik"ten başka bir başlık vermemekte hemfikirdik, çok derin ve çok ciddi bir nedenle: eğer güzellikten söz etmek istersek, *güzellikten* [*la beauté*] bahsetmek gerekir, dolaylamalar kullanamayız, Tanrı üstüne verdiğim ilk küçük konferansta yaptığıma benzer şekilde güzellik etrafında [dolambaçlı bir şekilde] bir şeyler söylemeyiz. Orada Tanrı demiyorduk da, gökyüzünde ve yeryüzü üstünde diyorduk. Bu kez ise güzel ya da çirkin demem bile mümkün olmayacak, çünkü çirkin olandan söz edebilmem için önce güzelin ne olduğunu bilmek gerekir.

Söz konusu olan, güzel bir şey ya da bir güzellik değil, kendinde güzelliiktir. Bu gündelik bir deyimdir, güzel bir kadın ya da yakışıklı bir erkek hakkında çoğu kez “bir güzellik” deriz. “Bu bir güzellik” dediğimizde, söz konusu olan tam da herhalde güzellikle ilişkisi olan özel bir güzelliiktir, ama biz henüz güzellikten bahsetmiş değiliz.

Aynı zamanda, “.... bir güzellikte” deyimindeki bir güzelliği de dile getiririz. Örneğin, Louvre Müzesi’ne gittim, *La Joconde*’u¹ gördüm, o zaman “bu tablo nefes kesici bir güzellikte” derim. Bu Fransızcanın özel bir hüneridir, “.... bir güzellikte” dediğimizde, bunun güzelliğe katıldığını, güzellikle ilişkisi olduğunu kastederiz. Ama bu henüz güzellik değil.

Bir güzellik, güzelliğe ilişkin bir şeyi cisimleştiren, temsil eden ya da gösteren güzel bir şeydir. Ama bu henüz bize güzelliğin ne olduğunu göstermez. Bir kişinin güzel olduğunu ya da bir şeyin güzel olduğunu söyleyebilmemiz için, bizzat güzelliğin kendisine ya da deyim yerindeyse mutlak güzelliğe ilişkin belli bir fikre [idea] sahip olmak gerekir. Size bahsetmek istediğim şey tam da bu işte: bildiğimizi bilmeden, hepimiz mutlak güzelliğe dair bir şeyler biliriz. Tek bir cümleyle söylemek gerekirse, hepimiz biliriz ki mutlak güzellik,

¹ Leonardo da Vinci’nin “Mona Lisa” tablosu. (ç.n.)

hiç kimsenin ulaşamayacağı, gözünde canlandırmayacağı ya da cisimleştiremeyeceği bilmem nerede var olan erimiz dışında bir güzellik değil, ama önce bir güzellik ardından bir başka güzellik, sonra başka güzellik olarak beliren bir şeydir.

Mutlak güzellik pek çok güzel insanda ve şeyde belirir, her ne kadar biz, falan şeyin, bu resmin, bu müziğin ya da bu kişinin güzelliğinin ta kendisi olduğunu asla söyleyemesek de. Aynı zamanda hepimiz, ancak güzelliğinin ne olduğunu bildiğimiz için güzel bir şeyden söz ettiğimizi biliriz. Söylediklerimi işitince, kendinize belki de bunun doğru olmadığını, güzelliğinin ne olduğunu hiç de bilmediğinizi söylüyorsunuz. Belki güzelliğinin her durumda çok göreliliğini, herkesin kendine özgü güzellik tanımını olduğunu, sizin güzel bulduğunuzu bir başkasının öyle bulmadığını ya da bir gün güzel gelenin ertesi gün öyle gelmediğini, Çin’de güzel olanın Afrika’da ya da Avrupa’da öyle görülmediğini düşünüyorsunuz.

Bu doğru değil, güzelliğinin ne olduğunu biliyoruz. Bunu hepimizin bildiğini, hepimizin bildiğini size göstermek isterim. Önce hemen bunu neden bildiğimizi söyleyeceğim ve sonra ayrıntılandırmayı deneyeceğiz. Aslında, hepimiz biliriz ki eğer güzellikten söz ediyorsak, eğer bunun gibi bir

şeyden söz edebiliyorsak, bu şeyin her bir kimsenin beğenisine göreli olamayacağı açıktır. Böyle olsaydı güzellikten bahsedemezdik bile, bizde güzelliğin fikri bile olmazdı. Birazdan size bunu “güzel”den başka kelimelerle, örneğin “sevimli” kelimesiyle göstereceğim. “Sevimli” (*le joli*) demeyiz, kendinde ya da mutlak sevimli yoktur. Sevimli olan göreli-
dir, kişiden kişiye, andan ana değişir, ama güzelde durum başkadır, bu daha ciddi bir meseledir. Güzellik olağanüstü derecede ciddidir, o sadece hoş a giden (*agréable*) değildir. İlk olarak, tüm bu kapalı ve karışık bilgilere sahibizdir, salt güzellikten söz edebiliyor olma olgusunun, basitçe keyfi beğenilere, mizaçlara, anlara göreli olamayacak bir şeyin bilgisini açığa vurduğunu biliriz. Güzellik diye bir şey vardır. Ama aynı zamanda mutlak güzelliğin herhangi bir yerde olmadığını da biliriz, o *La Jaconde*’da, Kahire piramitlerinden Sfenks’de ya da bir Afrika heykelinde olduğundan daha fazla bulunmaz, Beethoven’ın 9. Senfonisi Ravel’in *Bolero*’sundan daha güzel değildir.

Sonra sanırım şu anda size neden bahsetmekte olduğumu da biliyorsunuz. Güzellik beğenilere, her bir kişinin yargısına göre değilse de herhangi bir yerde, başka bir yerde, çok uzakta, gösterilebilecek her gerçek, somut güzelliğin dışında da değildir. Peki, güzellik kim için görülür olacaktır? Var

olduklarını farz edersek melekler, aksi takdirdeyse bu güzelliği görecektir kimse yoktur. Fakat eğer güzellik varsa, şu ya da bu şekilde duyulur, hissedilir, algılanabilir olması gerekir. Mutlak güzelliğin her güzellikte olduğunu, güzel denebilecek şeylerin her birinde bulunduğunu hissediyorsunuz sanırım. Güzellik bu şeylerde olduğu için, bir şey bu şeyin maddi mevcudiyetini aşar. Bir güzellik, güzel bir kız, yakışıklı bir oğlan dediğimizde, bu kişiden onun ötesine giden bir şeyin yayıldığını düşündüğümüzü gayet iyi hissedersiniz.

Bu kişide, hoş (*plaisant*) tarafının ötesine giden bir çağrı, bir işaret gibi bir şey vardır. Güzellikten söz ettiğimiz zaman, bize bizzat bu şeyin kendisi tarafından ve onun sayesinde doğrudan doğruya verilmiş olanın ötesine giden bir şeyden bahsetmekteyizdir.

Güzellik öznel değildir, her bir kişinin yargısına bağlı değildir, ama az önce saati söyleyebildiğim gibi işte güzellik budur diyebileceğimiz anlamda nesnel de değildir. Saatin kesin olduğunu size garanti edemem, zira atomik bir saatim yok ama kesin zamanı veren atomik saatler var. Size kesin güzelliği sunamam, ama hepimizin, güzelliğin güzel diyebildiğimiz tüm şeyler yoluyla bize bir işaret, bir çağrı gönderdiğini bildiğini söyleyebilirim. Aynı zamanda güzel

dediğimiz bu şeyler çok çeşitlidir, değişiktir ve onları hep aynı anlamda söylemeyiz. Örneğin “bugün güzel bir gün, hava güzel” diyebiliriz. Ayrıca buna neden güzel hava dediğimizi sorgulayacağımız bütün bir seans ayırabiliriz. Güzel hava dememizin sebebi, hoşsa gitmesidir, soğuktan ve yağmurdan daha rahat olan sıcaklığı severiz. Ne var ki yağmur da çok güzel olabilir, bu da güzelliğin başka bir biçimidir.

Denizin karşısında, durgun ya da çalkantılı olduğunda yine onun güzel olduğunu söylemek mümkündür. Çok alışıldık biçimde ve hatta bazen hakikaten düşünmeden bir sürü şeye “güzel” deriz. Örneğin “Zafer Takı güzeldir” deriz. Gördüğünüz gibi bazıları gülüyor. Sanırım Paris’i gezmeye gelen birçok turist ya da hatta çocuklar Zafer Takı’nı güzel bulur. Zafer Takı’nın sevimli olduğunu söylemeyeceksinizdir, bu biraz tuhaf olurdu. Bu örnek üzerinde çok durmayacağım, Zafer Takı’nın güzelliğini hakikaten neden hissetmediğinizi çözümlemek çok uzun sürer. Belki güce, kuvvete sahiptir, ama bu başka bir şey. Eiffel Kulesi güzeldir. Ah! Artık gülmüyorsunuz.

Tüm bunlarda ortak bir şey var. Bu ister Eiffel Kulesi ister güzel bir kız, ister yakışıklı bir oğlan ya da güzel bir at olsun, bir şeyin güzel olduğunu söylediğimiz zaman en azından hep bunun hoşumuza gittiğini söylemekteyizdir. İşte ilk şey

bu. Hoşa gitmek ne demektir? Hoşa gitmek çekmek, cezp etmektir, bir şey hoşuma gittiği zaman, beni çeker, cezp eder, güzel diye adlandırdığımız bir şeyin algısı bizde bir duygu uyandırır.

Size şimdi Monteverdi'nin müziğinden bir ilk parça dinleteceğim. *Le Lamento d'Ariane*. Bu müziği, bu şarkıcıyı duyduğunuz zaman, rock ya da rap gibi hep dinlediğiniz müzikler tarzında hoşunuza gitmeyecek, ama içinde sizi çeken, sizi cezbeden bir şeyler hissedeceksiniz. Peki, neye doğru çekiliriz? Adeta hiçbir şeye, eğer bu sesin ve bir yakınma olarak hissettiğimiz şeyin işitilmesine değilse. Ariane terk edilmiştir, sadece acı içinde değildir, derin üzüntü içindedir. Şeyin kendisi, melodi, sesin tınısı, arılığı, perde geçişlerindeki, makam değişikliklerindeki incelik bizi çeker. İşitiyor olmanın kendisi çeker bizi ama aynı zamanda ve onun yoluyla, adlandıramayacağımız ya da kavrayamayacağımız 'hiçe doğru çekiliriz. Müzik-bilimsel bir çözümleme ya da hatta bu sesin fiziksel bir çözümlemesini yapabiliriz, ama bu, içimizde –öteden, çok uzaktan başka hiçbir yere gitmeyen– bir arzu tarzında bir şey açan üzerine bize hiçbir şey öğretmeyecektir. Bu ses vasıtasıyla, bir şey bizi çeker ve basit bir dinlemenin ötesine çağırır. Ama bu öte, dinlemede cereyan eder,

güzel olduğu için bu müzik içimde yankılanır ve ben de onunla birlikte yankılanırım.

Onun sadece hoş, keyif verici olmadığını da bilirsiniz. Keyif veren, dinlemeyi çok sevdiğimiz ile keyif vermekten daha çoğu olan arasında ayrım yapabilirsiniz. Bu noktada güzelliği yaratan şeyin özüne temas ederiz. Sadece keyif veren vardır ve de sadece keyif verici olanın ötesinde keyif veren vardır. Hoşa giden vardır ve de hoşa gidenden daha fazla olan vardır ki bu hoş-olmayan bile olabilir, çok ileri gider ve güzelliğe aittir. Sevimli, keyifli, hayranlık uyandırıcı, ince, alıp götüren, başarılı, iyi kotarılmış olan, süper, vardır ve hemen hoşumuza gider. İki alan arasındaki sınır açık değildir; güzel ile sevimli, güzellik arzusunun kapısını aralayan keyif ile sadece ve doğrudan doğruya hoşa giden arasında. Aynı müzik ya da aynı imge hakkında, sevimli düzeyinde kalan bir algıya sahip olabiliriz ve sonra başka bir an güzelliğe açılan bir algıya. Hepinizin aynı şeyler hakkında “bu süper, fıstık gibi” ve “bu güzel” demeyeceğinizi bildiğinizi düşünüyorum. Çoğu kez bu iki sözcüğü karıştırmayız. Birinci tekil şahıs ağzından “seviyorum, hayranım” gibisinden bütün bir dizi cümle söylerken, öte yandan “bu güzel” deriz. “Büyüleyici” dediğimizi de bana hatırlatacaksınız. Ama bu deyimde önce “büyülendim”i anlamak gerekir. Güzeli

kendi yargıyla ili kilendiremedi imi hissediyorsunuz, söz konusu olan, benim keyfim, ho nutlu um değildir, demek ki bu ho a gider değildir.

Güzel içimizde bir çekim uyandırır, basit keyiften daha güçlü bir arzu, nesneyle tatmin olmayan bir arzu. Bu arzu daha uzağa gider. İtalyan Rönesansı'nın sonundan İtalyan bir ressamın, Le Caravage'ın bir tablosunu göstereceğim size. Bu tablo Narcisse'i temsil eder, bu o lan bir gün kendi suretini suda görür ve onu arzulayacak kadar güzel bulur, suya d  er ve bo ulur. Bo uldu u g l n kıyısında bizim nergis adını verdiğimiz bir  i ek çıkar. Çoğunlukla bu hik yeyi bir talihsizlik olarak yorumları  çünkü Narcisse kendi kendini sevmi tir. Kendi kendini sevmemek gerekir, yani psikanalizde narsisizm denen şeyin içine d  memek. Narcisse kendi kendini sevdiği için cezalandırılmı tır. Efsanenin kökenleriyle ilişkisi olsa da, bence bu yorum yanlıştır. Narcisse'in hikâyesi bambaşka bir şey anlatır, bu o lan kendini hiç görmemiştir, kendini tanımamaktadır, yansının kendisine ait olduğunu bilmemektedir. Güzel bulduğu bir yüz görür, öyle bir g zelli te ki onu kendini yitirircesine arzular ve kendini onun içinde kaybeder. O bir yabancı görmektedir, dolayısıyla Narcisse efsanesi kendi kendisinden hoşnut olmayı resmetmez, çünkü kendimi bir aynada g r-

düğüm zaman, söz konusu yansının ben olduğumu bilirim, ama Narcisse hikâyesinde durum bu değildir. Narcisse'in kendini suda gördüğü an, bu bakış güzellik gören birinin bakışıdır. Kendi kendini narsisist biçimde seyreden biri değildir, kendini gören güzelliğe açılan bir bakıştır ve kendini görerek, güzellikle olan bu ilişkiyi gören ve güzel bir çiçek biçiminde yeniden belirlemek için onda kendini kaybeden bakıştır. Bu bakış güzelliğe, onu algılamaya ve onda kendini kaybetmeye kadar gitmeye yetenekli olduğunu keşfeder. Bu tabloda, Le Caravage sahneyi çok keskin dikey bir planda temsil eder, yansı her şeyi dikey bir boyut içine gönderir, yani resme bakan bizler için cepheden. Bu durum bize, bizim bakışımızla Narcisse'in kendi suretine bakışının aynı nitelikte olduğunu anlatmaktadır. Aslında Caravage için Narcisse'in imgesi genel olarak resim sanatının bir temsilidir. Tabloya yatay olarak gelen benim bakışım tablonun düzleminde tersine dönerek dikey hale gelir ve Narcisse'in kendisinin bakışına katılır. Bir tabloya ya da sanatsal bir şeye her bakışımızda, bizi basit bir bakışın, salt bir imgeye bakmanın, onu anlamanın ve onu az çok hoş bulmanın ötesine götüren bir şeyle ilişkiye gireriz. Hatta bu imgede kavranması zor bir şey bulunabilir, o sadece keyif verici değildir, ona bağlanmamızı, onu anlamamızı talep

eder. Ve yine, burada renklerin, çizgilerin verilişi bu imgeye gerektiği kadar derin biçimde girebilmemiz açısından yeterince iyi değildir. Karşımızda güzel bir imge bulduğumuz her seferinde, içinde güzelliğin bizi imgeden uzağa, Narcisse'in suyun dibine çekilmesi gibi, imgenin derinlerine çektiği bir imgeyledir işimiz. Şunu söyleyebiliriz: güzel bir imgede, güzel bir müzikte güzel olanın bizi sadece imgeden ya da sadece müzikten daha uzağa götürdüğünü, bu daha uzağınsa güzellik olduğunu söylediğim zaman, felsefi terimlerle ifade edersek evrensel diye adlandıracağımız bir şey anlatırım. Güzelin bir evrenselliğinin olduğunu, güzelin evrensel olduğunu, ve bunun herkes için geçerli olduğunu söylerim. Bana, Caravage'ın az önce gördüğünüz tablosunun, aramızdan bazıları için ya da biçimlerin, renklerin ve anlatılan hikâyelerin resmettiği şeylerin aynı olmadığı çok değişik kültürlerde yaşayan Afrikalılar veya Çinliler için pek bir şey ifade etmediğini söyleyeceksiniz.

Tamam işte, size az önce söylediklerimi hatırlayın. Güzellik hiçbir yerde değildir. Güzelliğin evrensel olduğunu söylediğim zaman, onun, evrensel fakat görünmez olduğu gökyüzünün bir yerinde asılı olduğunu kastetmiyorum. Bunun anlamı yoktur zira güzellik görülür olmak zorundadır. Güzelin bir evrenselliği varsa da, bu evrensellik verili değildir,

   rılır, sunulur, arzulanır, kendisini bize uzatır. Eğer bizim için verili olsaydı, bize verilmiş olduğu anda, artık güzellik olmazdı, zira artık arzu ve    rı olmazdı. Aynı şekilde, size evrensel saatin on be  elli iki olduğunu s yledi imde tüm ilginçliğini kaybeder. Saatin kaç olduğunu bilmeyi istemek bile daha ilginçtir.

18. yüzyılın sonlarında Alman bir filozof, Kant, güzellik üstüne yargıyı açıklamaya çalışarak; hoş olan üstüne yargının tersine, güzellik yargısının evrensel bir hedefi olduğunu söyledi. Eğer “bu güzeldir” dersem, yargımın evrensel bir değere sahip olabileceğini iddia ederim, her ne kadar hemen böyle bir değere sahip olamayacağını bilsem de. Evrenseli hedeflerim. “Bu hoşuma gidiyor” dediğimde ise, bu yargının sadece beni ilgilendirdi ini kabul ederim. “Bu güzeldir” dediğim zaman, kendi kendime olduğu gibi başkalarına da, bireysel, öznel ya da görelili olmayan bir şeyle ili kilenmelerini  oneririm.

Başka bir tabloya bakalım, 19. yüzyılın sonundan bir ressamın, Edouard Manet’in *La Lecture*’ ne. Bu resim *Narcisse*’inkinden başka bir sahneyi temsil eder. Genç bir adam genç bir kıza kitap okumaktadır. Bu o lan bu kıza okumaktadır, bir şeyler cereyan etmektedir, belki onun hoşuna gitmek için okumaktadır, ama söz konusu olan sadece bu

mudur? Bu tablo niçin yapılmıştır? Bu beyazlık bolluğunu gözümüzün önüne getirmek için: genç kızın elbisesi, kol-tuğu kaplayan beyaz örtü, perdeler. Bu tabloda ne olup bitmektedir? Beyazlık, parlak ve şeffaf ışık –kolları sezinlememizi sağlayan kolluklara bakın– ile karanlık arasında bir şey. Bu parlak, şeffaf beyazlık ile bu karanlık, oğlanın kıyafetinin koyuluğu arasında bir şeyler geçmektedir.

Tuhaf bir biçimde kitabın sayfasının üstünde siyah bir kare görürüz, bu belki düşmüş bir gölge gibidir ama aynı zamanda sanki kitaptaki yazının kendisini karanlığa gömmektedir. Bütünüyle aydınlık ile karanlık, görülürün parlaklığı ile kitabın karanlığı arasındaki ilişki içinde bir şeyler olup bitmektedir. Herhalde bu, görülürün, parlayanın, beyazın, şeffafın, kadının, baştan çıkarmanın, güzelliğin tarafında olduğunu söylemenin bir tarzıdır. Tablo hakikaten erkeğin yakışıklı olup olmadığını göstermez bize, o karanlıktadır ama aynı zamanda da okunurun tarafındadır. Görülür [olan], okunur olandan fazlası olan bir anlama doğru işaret eder. Belki de bunun için sayfa bir tür dikdörtgen siyahlık tarafından aşındırılmış gibidir. İlk gördüğümüz andan itibaren, bunun gibi bir tabloda önemli olanın, anlatılan hikâye olmadığını anlarız. Adeta hiçbir hikâye anlatmamaktadır ya da küçük bir hikâye parçacığı, yazılabilir ya da anlatılabilir

olmayan bir şeyi desteklemeye yarar; beyazlık, parlaklık, şeffaflık, aydınlığa doğru bir gerilim yoluyla verilmiş bir şeyi. Ben, ışığa dalmak, kendini koyvermek (*laisser prendre par*), ışık tarafından alıp götürülmek derdim.

Bu ışığa dalma, bu kendini bir şeye koyvermedir ki gösterilen biçim yoluyla bizi daha uzağa götürmek, bizi imgeye pek çok defa bakmaya zorlamak için ötelere gider. Bir dergi resmi değildir bu. Onlar sayfaları çevirmek için yapılmışlardır. Carla Bruni'yi görürsünüz sonra sayfayı çevirirsiniz, Naomi Campell'i görürsünüz sonra sayfayı çevirirsiniz ve bu böyle gider. Aynı zamanda güzel manzara fotoğrafları, helikopter bakışıyla yeryüzünü görürsünüz, bu fotoğraflar keyif vericidir, ama yine de çevirirsiniz sayfaları. Bir sanat eseri yaratmak amacıyla yapılmış resimleri ya da bu amaçla çekilmiş fotoğrafları gördüğünüz zamansa, sayfayı çeviremezsiniz. Üstünde durmak, geri dönüp bakmak gerekir. Size gösterdiğim iki tablo ile dinlettiğim müzik parçası milyonlarca insanın tekrar tekrar ziyaret ettiği, başka bir vurgu, aynı tonalitenin başka bir değişkesini keşfettikleri eserlerdir. Ve gerçekte söz konusu olan her zaman güzelliğe doğru aynı gerilim, aynı çağrı ve aynı arzudur. "Güzelliğe doğru" dediğim zaman, belki artık bunun başka yerde olan bir şeye doğru bir çağrı olmadığını daha iyi anlıyorsunuzdur. Bu şey

oradadır ve Narcisse'in suya daldığı gibi, Manet'nin tablosundaki elbisenin beyazlığına ve şeffaflığına dalmak bize düşer.

Ve bu tüm imgeler için geçerlidir. Şimdi tarih öncesi bir resme bakalım, yani sanat diye adlandırdığımız kökenlere. Bu geyiğin hangi mağaradan geldiğini bile bilmiyorum, size sadece çok kısa olarak bu resimlerin rolü hakkında çok tartışıldığını belirtmek isterim. İnsanlar neden bunları resmediyordu? Avın iyi geçmesi için bir büyü ritüeli miydi, dinsel bir ayin miydi? Desenin, rengin havası dahi, bunu resimleyen insanın daha o zamanlar güzellikle ilgilenmekte olduğunu göstermektedir. İnsan söz konusu olduğundan beri, sanata ve güzelliğe doğru bu çağrıyla karşılaşırız. Bu resimde, hayvanı temsil etme zevkinden başka, güzele dokunmanın ve dokundurmanın söz konusu olduğu aşikârdır.

İşte bambaşka bir resim daha, bir Amazon heykeli. Bu heykel hakkında hiçbir şey bilmiyorum, ama onu gördüm ve bu konferansa getirmek için seçtim, çünkü her ne kadar bu heykel pek çok kutsal, totemik ya da efsanevi işleve sahip olsa da, biçimlerdeki çalışmanın asla bu işlevlere indirgenemeyeceği apaçıktır. Bizimkinden tamamen farklı bir uygarlıkta yaşayan, zihinlerinde başka biçimler, başka renkler olan bu insanlık içindeki işlevlerinden başka bir şeyi açığa

vurmaktadır. Ama bir kez daha söz konusu olan, tüm bunlar yoluyla güzellikle bir ilişki sağlamaktır, başka şeylerin yanı sıra tabii.

Son bir resim, sadece birkaç ay önce ölen Fransız ressam Simon Hantai'nin bir tablosu. Bu tuval hiçbir şey temsil etmemektedir, kendisinin icat ettiği bir tekniğe göre yapılmıştır. Tuvali katlamış, sonra kıvrım kıvrım bağlamış, ardından da resmi üstünden akıtarak, kıvrımları açmış. Kıvrımlar açılınca, resmin yer alabildiği [renklerin temas ettiği] yerler ortaya çıkar, dokunmadığı yerler ise beyaz kalmıştır. Artık bir hikâyeyle, büyüsel ya da dini bir işlevle ilişkilenmemiz mümkün değildir burada. Bu tablo tam da tuvalin maddiliğinin renklerin ve beyazın ilişkisine, kıvrımlara, lekelere, neredeyse hiçbir şey olan bir şeye açıklığını gösterir. Simon Hantai görülecek, aranacak hiçbir şey olmadığını söylemeyi çok severdi. Bu hiç, aynı zamanda bir açıklıktır, bizim bakışımızın güzelliğe açılan tuval sayesinde kıvrım kıvrım açılmasıdır.

Güzel bir yapıt söz konusu olduğunda, sevimli olandan ya da hoş a gidenden farklı olarak eserin biçiminin kendinden zevk aldığını söyleyebiliriz. Zevk sadece bizim için değildir, bizzat şeyin içindedir. Şey bize zevk, keyif verdiği gibi zevk almaz kendinden, zevk sağlamaz, alacağı, tadını çıkaracağı

hiçbir şey yoktur. Biçimin bizzat kendine ait bu zevk, bize her zevkin, her doğrudan doyumun ötesindeki o boyutu açabilen şeydir. Bununla birlikte doyum da yok değildir, ama bu noktada durup kalmaz.

Güzellik asla herhangi bir şeye uymakla yetinemez: bu ister kişisel uyuma (uyum-*convenance*)², ister bir dönemin, bir toplumun biçimleriyle uyuma olsun. Caravage'ın tablosunun biçimleri ya da Monteverdi'nin müziğinin biçimleri bir döneme ait bir biçimler, üsluplar, tarzlar bütününe uyar. Aynı şekilde, Hantai'nin resmi Caravage'ın dönemi için imkansızdır ve Manet'nin resmi de tarih öncesi geyik dönemi için imkansızdır. Kişisel uyumlar, bir toplumun uyumları, bir modanın beğenileri yapıtın biçimine giremez. Elbette, güzelliğe çağrılar, göndermeler olabilir modanın yaratımlarında, ama giyim kuşam, her şeyden önce, kurallar ve yasalar koyan bir uyumla [bir beğeniyle] bir toplumla ilişkili kalır. Marka modalarına ne kadar bağlı olursanız olun, bahis konusunun güzellik olmadığını çok iyi bilirsiniz, her ne kadar X markasının converse'lerinin güzel olduğunu söyleseniz bile. Bu beğeni hakkında kötü konuşmaya gelmedim, ama hepimiz biliyoruz ki güzellikten bahsettiğimiz zaman söz konusu olan uyumdan başka bir

² *Convenance*, “uygunluk, uyum, beğeni” karşılıklarını da çağırmaktadır burada [ed.n.].

şeydir. Ya da bu durumda, bu, içimizde bulunan ve bizi aşan bir şeye uygunluktur. Bu şeye “hakikat” denir. Güzellikte, söz konusu olan hakikattir. Sınanabilir bir hakikat değildir bu ama kendisine doğru çağrıldığımız, bizden öteye giden bir arzu içinde kendisine uzandığımız şey olarak hakikattir. Eski Yunanlılardan beri bir cümle Antik Çağ’ın en azından iki büyük yazarının, Platon ve Plotinus’un düşüncesini özetler, her ne kadar ikisinde de böyle kelimesi kelimesine bulunmasa da: “Güzel hakikinın parıltısıdır.” Bu, hakikinın (*vrai*) parlادığı anlamına gelmez yalnızca, hakikat, hakikat olmasına ek olarak, parıldar, ıştır.

Yine kabul etmek gerekir ki güzelde her zaman tedirgin edici (*inquiétant*) bir şeyler vardır. Eğer güzellik basitçe keyif vermiyor, ama bir keyiften ziyade bir çağrı tarzında zevk veriyorsa, bunun nedeni onun aynı zamanda tedirgin edici olmasıdır. Tüm bu imgeleri çok hızlıca tekrar gözden geçireceğiz. Sanırım her birinin önünde tedirginliği kolayca seçebilirsiniz, zevk verici bir imgenin karşısında olmakla yetinemeyiz. Bu imgeler bizi yatıştırmaz, dengemizi bozar, bizi tedirgin eder, kendi kendimize ardında ne bulunduğunu sorarız, bizi nereye götürdüğünü. Bu konuda hiçbir şey bilmeyiz, güzelliği bulduğumuz ve tatmin olduğumuz sonucuna varamayız.

Konuşmamı 20. yüzyılın büyük Fransız şairi Arthur Rimbaud'dan bir alıntıyla bitireceğim. En büyük metni olan *Cehennemde bir mevsim*'in (*Une saison en enfer*) başında şöyle yazar: “Bir akşam güzelliği dizlerime oturttum ama onu acı buldum ve ona sövüp saydım.” Yerleşik bir biçim olarak, tüm bir dönemin uyuşumu olarak güzellik ona dayanılmaz gelir ve kırk sayfa sonra, donmuş uyuşumların eleştirisinin ardından, Rimbaud şu sözlerle bitirir: “Geçip gitti, artık biliyorum bugün güzelliği selamlamayı”. Bu ister kendimizin beğenisi, ister bir toplumun modasının uyuşumu olsun, üzerinde uyuşulmuş her şeyden bir kez kurtulunca güzelliği selamlamayı biliriz.

Montreuil, 10 Ocak 2009

Sorular/Yanıtlar

Güzelliğin geçici olup olamayacağını sormak istiyordum.

Güzel bir soru. Maddi olarak geçici olabileceğini söyledim: bir süre sonra kaybolup giden bir fırtınanın ardından gökyüzündeki bir gökkuşağını ya da bir manzarayı hayal edelim. Ama güzellik hem geçicidir hem ebedi. Şu anı yakalamaya çalışan ressam onu sadece yeniden üretmek istemez, istediği ona güzelliğin çağrısını hissettiren şeyi yakalamaktır. İşte tuvalin üstünde sergilediği budur. Ebedi olan tuval değildir, zira çok uzun süre dayansa bile, sonunda yıprana-

caktır. “Ebedi” çok uzun süren demek değildir, zamanın dışında olan anlamına gelir. Size bir yönetmen olan Jean-Luc Godard’dan bir anekdot anlatacağım. Sinema da güzellikle uğraşır, sinema *Yıldız Savaşları*’na ya da *Harry Potter*’a indirgenemez. Bu anekdot belki uydurulmuştur, ama önemli değil, çok hoş biçimde uydurulmuş – belki de Godard’ın kendisi tarafından? Godard kameramanıyla birlikte İsviçre’de –zira kendisi İsviçreli– bir otoyoldayken harika bir gökyüzü görür. Arabayı durdururlar ve filme almaya başlarlar; polis gelir ve onlara acil durumlar için kullanılan şeritte durmanın yasak olduğunu söyler, Godard onlara şöyle cevap verir: “evet, ama acil bir durum var zaten, gökyüzüne baksanıza”. Geçici ve ebedi olan üstüne çok hoş bir hikâyedir bu.

Bir şeyi ya da birini güzel bulduğumuzda, ilk olarak neye bakarız?

Tuhaf bir soru, çünkü olayın sırasını tersine çeviriyor. Bir şeyi ya da birini güzel bulmuşsak, zaten ona önceden bakmışsındır. Özel olarak hiçbir şeye baktığımızı düşünmüyorum. Bu, bütünün söz konusu olduğu anlamına da gelmiyor, ama bütün, bize gördüğümüzden daha fazlasının olduğu duygusunu veren bir niteliği ortaya çıkartır. Örnek olarak bir kişi-

yi alacağım. Eğer birini sevimli bulursam, benim beğenime uyan ayrıntılar görmüşümdür. Bu saçlarından, elbisesinden ileri gelebilir. Bazen, sevimli ile güzelin aynı anlamı taşımayan kelimeler olduğu şeklinde bulanık bir bilgiye tanıklık eden sohbetler duyarız. Örneğin, biri falancanın sevimli olduğunu söyler, diğeri onun sevimli değil güzel olduğu yanıtını verir. Bunun sevimliden güzele geçmek anlamına geldiğini hepimiz biliriz. Güzel bir kişi illa çok sevimli olmayan, belli sayıda uyuşumla ilişkisinin ötesinde bir şeye sahip biridir. Top model uyuşumlarla, genel beğeniyle ilişkinin örneğidir. Güzel ya da yakışıklı olduğu söylenecek bir top model örneği veremem. Söz konusu olan kişiler değildir, belki de bu kişiler top model rollerinin dışında güzellikleriyle boy gösterebilirler. Birinin güzelliği aynı zamanda onun düşüncesini, bizimle ilişkisini de kapsar. Güzel bir kişi sadece hoşumuza gitmek için orada değildir, herhalde bir kişi ne kadar çok hoş gitmek için orada bulunuyorsa, güzelliğini gösterme şansı da o kadar az olur. Kişi ne kadar çok, onun ve bizim ötemizde olan için, hakikat ismine layık şey için oradaysa, o kadar çok güzel olarak görünebilir.

Her şeyde güzellik bulabilir miyiz?

Evet. En baştan böyle söylüyorum, ama tam olarak emin değilim. Bu salonda en az güzel olan şeylerden birini el alalım. Mesela şu mineral su şişesi. Hakikaten güzel değildir. Bu şeyde güzel bir şey bulamam ve etiket ise asla güzellik düzlemine giremeyecektir, çünkü şeyleri anlatmaktadır, suyun markasını, bileşimini falan söyler. Buna karşılık onu güzellikle ilişkiye sokacak bir jest yapabilirim, tıpkı bir sanatçının tutumu gibi. Ben sanatçı değilim, ama öyleymişim gibi yapabilirim. Parlak olan plastiğin şeffaflığı üzerinde oyalanırsam, bu şişenin imgesini ikiye bölersem, üstünde çalışırsam, onu bir fotoğrafa, bir resme dönüştürebilirim, renkli sularla doldurduğum şişeleri sanatsal olarak yerleştirebilirim. İçindeki güzelliği ortaya çıkartabilirim, bu nesneden çıkıp, artık nesneninki olmayan bir düzleme geçebilirim, aynı size göstermiş olduğum resimlerin birer nesne olmaması gibi. Elbette, bir resim, resimle birlikte bir tuvaldir, ama tablo olarak değeri bir nesne değildir. Peki bir nesne ya da bir kişinin bir özne olduğunu söylediğimiz anlamda bir özne değilse, onu nasıl adlandırmak gerekir? Dilimin ucuna ...

Sanat mı geliyor?

Evet, ama sanat nedir? Sanat sadece güzellikle ilgilenen insani etkinliktir.

“Güzellik” dediğiniz zaman, fiziksel güzellikten bahsediyorsunuz, peki “güzelliği” aynı zamanda “iç güzel-lik” diye de adlandırabilir miyiz?

İç güzellik yoktur. Güzellik zorunlu olarak algılanabilir olmalıdır, görülebilir ya da işitilebilir olmalıdır, ya da ikisinin karışımı. Az önce güzel bir insan hakkında söylediğim de buydu, bunu sizin ifadelerinizle tekrar edebilirdim. Sevimli bir insanın iç-sel sevimliliğinden bahsetmem için sebep yoktur, hatta onun içiyle meşgul olmak yönünde fikrim bile yoktur. Bu oldukça garip, çünkü sevimli bir insanın içini düşündüğümde, hemen onun anatomisi, iskeleti, organları aklıma gelir. Bu korkunç, neredeyse itici bir hal alır. Eğer güzel bir kişiden bahsediyorsam, dış yanının içsel bir şeyler gösterdiğini söylemek istiyorumdur. Eğer bu yolda devam edersem, az önce söz etmek için zaman bulamadığım ve bizi, Gilberte’in benden güzellik hakkında konuşmamı talep etme nedenine götürecek bir şeyi ele alacağım. Bunu benden sevgi üstüne verdiğim konferansta yaptığım bazı açıklamalar yüzünden istedi. Biraz devam edersem, aslında güzellikle her zaman bir sevgi ilişkisi içinde olduğumuzu söyledim, zira bir sevgi ilişkisi basit hoşnutluğun, basit tatminin ötesine gider. Hepimiz falan insanla ve tercihen hoş

ya da ruhani olan sevimli kişilerle olmaktan keyif almanın ne demek olduğunu biliriz. Ama bu sevgi değildir. Sevginin daha ileri gittiğini, daha talepkâr ve de daha tehlikeli olduğunu hemen biliriz. Bu bana, sevgi üstüne konferansta, harika bir şey söyleyen bir 18. Yüzyıl İngiliz filozofu olan Hume'dan yaptığım alıntıyı hatırlatıyor. O bir insanın güzelliğinin özellikleriyle hiçbir ilgisi olmadığını, ama onun güzelliğinin, sahip olduğu arzulanma duygusunun [bir] etkisi olduğunu söyler. Bir insana bizzat kendisi için, sahip olduğu mutlak, yeri doldurulamaz gizem açısından yönelen bu arzuda, neyi sevdiğimi ya da kimi sevdiğimi bilmem. İşte aşk budur, kendini her zaman mutlak olarak meçhul kalacak birine vermek. Ama bizzat bu eylem nedeniyle –ki bu kişi bu eylemi algılar ve hisseder– o kendi kendisiyle kendi kendisinin ötesinde ilişkilendirir. Ve o insan güzeldir. *Püsküllü Prens Riquet* ve *Güzel ve Çirkin* gibi bazı masallar bu aşk ilişkisinden söz eder, Çirkin gudubettir, canavar gibidir, ama Güzel tarafından sevildiği an çirkinliğine rağmen ve çirkinliğinin ötesinde, harika bir prens haline gelir, bunu hepimiz biliriz.

Size göre güzellik olmadan yaşanabilir mi?

Yaşamak, evet, her zaman kötü yaşayabiliriz. Kimsenin güzellik olmadan yaşadığını sanmıyorum ama bu herkesin sanat eserleriyle ilişki içinde yaşadığını anlamına gelmez, zira bu herkese verilmiş değildir. Ama sanırım, herkes, salt bir insani varlık olması nedeniyle, şu an konuşmakta olduğumuz şeye ilişkin bir hissiyata sahiptir. Hepimiz “bu güzel” demenin “bu sevimli” demek olmadığını biliriz, her ne kadar buna her zaman dikkat etmesek de. Dil içinde bu kelimeler arasında fark olduğuna dikkat çekmek yeterlidir. Başka dillerde güzel ile sevimli arasında nasıl bir paylaşım olduğuna bakmak ilginç olacaktır.

Güzellik olmadan yaşamak, çoğu kez olduğu gibi, doğrudan ihtiyaçlara, zorunluluklara göre bizim hayatımızda yaşamaktır. Ama zaman zaman güzelliğin, çağrısını duyarız, tamamen sessizdir ama bir şeyler duyarız.

Yaklaşık on beş yıldır, büyük sergiler inanılmaz sayıda ziyaretçi topluyor. Yakınlarda, çok başarılı bulmadığım bir sergi Büyük Sarayı üç gece arka arkaya açtırdı, inanılmaz bir kalabalık vardı. Bunun tüketime indirgenmiş sanatın bir bozulması olduğu çok söylendi. Bir seferinde Manet’yi görmeye geliyorlar, bir başka seferde Picasso’yu ya da firavunların hazinelerini görmeye geliyorlar ve tüm bunlar tek ve aynı büyük kültürel tüketim nesnesi yığını. Bu doğ-

ru, ama aynı zamanda sanat görmek için, bazen çok uzun süre, bekleyen bu binlerce insan belki bulanık bir biçimde sanatsız yaşayamayacaklarını hissediyorlar. Ne yaptıklarını hakikaten bilmiyorlar, onlara Monet, Cezanne, Picasso, Delacroix'nın büyük sanatçılar olduğu yinelenip durmuş, onlar da görmeye geliyorlar. Bunu sıkıcı bulmak ve keyifli bir film izlemek üzere sinemaya gitmek için iyi nedenleri olabilirdi. Tüm eleştirilerin yanlış olduğunu söylemiyorum, ama tüm insanlar sergileri ziyaret ederse, bu güzellik arzusundan bir şeyler onlara da bulaşır.

Ama eğer sadece onlara gidilmesi gerektiği söylendiği için bu sergileri görmeye giden insanlar daha sonra güzelliği tanıyabilecek durumda olacaklar mı? Yolda yüce bir şeyin önünden kafalarını bile kaldırıp bakmadan geçip gidiyorlar, bu beni endişelendiriyor.

Ben bunun için endişelenmiyorum. Toplumumuzun sürekli öz eleştiri yaptığı bir sisteme kolayca fazla kolayca kapılıyoruz. Söyledikleriniz doğru, ama bunu tüm dergilerde okuyabiliriz, o zaman bu benim ilgimi çekmez. Tüm bu binlerce insan arasında, sizin yapmadıklarından şüphelendiğiniz şeyleri yapacak birkaçı vardır belki demeyi tercih

ederim kendime. Bir Cézanne sergisine gitmiş oldukları için, bakışları değişmiş olacaktır ve bir gün yolda karşılaştıkları şeylere başka türlü bakacaklardır. Bu bir bahistir, size katılıyorum, ama bu bahsi oynamayı tercih ederim. Belki de sadece her şeyden ümitsizliğe kapılmamak için, belki de her şeyden umutsuzluğa düşmemek daha tercih edilesi olduğu için.

Çocuklardan hâlâ soru var mı?

Gilberte, bir çocuk sorusunun aynı zamanda, bir çocuk sorusu sorduğunu bilmeyen bir yetişkin tarafından da sorulabileceğini belirtirsin.

Size göre güzel olmayan bir şeyin ne olduğunu sormak isterdim. Bundan önce bir şeyler söylemek isteyen bir arkadaşım var. Her şeyden önce tüm Val de Fontenay'a, beni tanıyan herkese, Sofiane'a, Mohammed'e, Yanis'e, tüm gül sitesine [*la cité rose*] bir ithafta bulunmak istiyorum.

Gül sitesine ithaf yapıldı. Bu çok ilginç, gül tam olarak sevimli ile güzel arasında muallaktadır. Bana göre güzel olma-

yan bir şeyin ne olduğunu sordunuz bana. İki şeyden birini söyleyeceğim. Güzel olmayan bir şey bütünüyle nesne üstüne geri çekilmiştir ve bir işleve tabidir. Sözcüğün yansız anlamında bu güzel değildir, çirkin de değildir ama. Hakıkında bir iki cümle söylemeyi düşünmüş olduğum, mücevherle simgeleştirilebilecek ve tüm giysilere genişleyen ilginç bir kategori vardır. Sık sık güzel olduğu söylenen mücevher, hep kendinden başka bir şeye bağımlı olan bir güzellik zeminidir. Mücevherin güzelliği bir bedenın ya da bir giysinin sunumuna eşlik etmesi için yapılmıştır. Tek başına mücevher bir resimle aynı nitelikte değildir. Üçüncü bir kategori sokuyorum işin içine. İlk olarak yansız biçimde güzel olmayan işlevsel nesne kategorisi, sonra güzellik ile işlevsel bir bütün içinde bütünleşme arasındaki mücevher kategorisi ve ardından çirkin. Çirkinlik çok daha karmâşıktır çünkü güzellikle aynı şeye işaret eden de olabilir ama karanlık, korkunç (*terrible*) yüzü içinde. Eğer güzellik tedirgin ediciyse, yüceye olduğu kadar korkunç olana da açılabilir. Hem zaten yüce kelimesi iki anlama da gönderebilir. Zaman yokluğundan dolayı bunu da söylememiştim. İki çok büyük yazar güzelliğın korkunç ile olan bu ilişkisine parmak basmıştır, biri Dostoyevski, diğeriye Rilke'dir. Güzellik berbattır, tedirgin edicidir zira hiçbir uyuşum, ahenk tarafından sınır-

lanamaz, ahenksizliğe, uyumsuzluğa, tüm uyuşumların ve mutabakatların çatlamasına girebilir. Sanat tarihi, yerleşik biçimlerde olduğu gibi güzel biçimlerde de durmadan çatlaklar açarak, onları tahrip ederek ilerlediğimizi gösterir. Caravage'dan bir asır sonra, büyük Fransız ressamı Poussin, Caravage'ın resmi yok etmek için dünyaya geldiğini söylüyordu. Poussin'in Caravage hakkında düşündüğü işte buydu. Picasso, Cézanne ve ayrıca Manet hakkında söylenebilmiş olan her şeyi biliyorsunuz. Sanat tarihi aracılığıyla durmadan yeniden başlayan, biçimlerin bu yıkımı bir şey anlatır: güzelliğin anlamı [güzellik duygusu], tekrar edilen ve bir klasisizm yaratan bir ahenk içindeki biçimler deposuyla tatmin olamaz. Bir biçimin yalnız kendisi için tekrar edildiği andan itibaren, güzellik için artık hiçbir değeri kalmaz. Güzellik duygusu uyandırabilmek için, yıkım, çatlak gerekir, tıpkı güzelliğe sövüp sayan Rimbaud'nun söylediği gibi. Güzelliğe yapılan bu sövgüde aynı zamanda çirkinlik imkânı da açılır. 19. yüzyıldan beri *Çirkinliğin Estetiği* başlığını alan yazılar vardır. En azından tam olarak bu başlığı taşıyan Almanca bir eser biliyorum. Salt işlevsel değil, ama kuvvetli anlamda itici olan güzellikte, güzelliğin aydınlık yanında haber verilenin karanlık yanı haber verilmektedir. Belki ikisini asla hakikaten ayıramayız; bence Manet'nin

Lecture'ünün temsil ettiği şey budur. İşte bunun içindir ki çirkinlik çoğu kez büyüleyici olabilir.

Az önce güzelliğin evrensel olduğunu, aramızdan her birinin onu tanıyabileceğini söylediniz, ama güzelliğin tanınmasının bir çiraklıktan geçebileceğini düşünüyor musunuz?

Evet, elbette. O verili değildir zira çoğu kez bir bireyin eğitiminde önerilen şeyler yararlı, işlevsel biçimlerdir. Bir birey asla güzellik evrenine açık olmadan kolayca büyüyebilir, bu çok sık görülen bir durumdur. Yirmili yaşların ötesinde, çok geç zamana kadar benim durumum buydu. Resim hakkında bazı şeyler biliyordum ama resim benim için henüz sadece Batı insanlık kültürüne ait büyük bir imgeler kataloğuydu. Çin resminden imgelere de sahiptim, ama resimde ve müzikte söz konusu olan güzellik hakkındaki fikrin benim evrenimde yeri yoktu. Bu bir ortam, meşguliyet meselesidir. Bir çiraklık dönemi vardır, ama güzel olanla olmayanı öğrenmeyiz. Öğrendiğimiz sanatın, sanatçıların, sanat biçimlerinin, müziğin, bir sanat tarihinin olduğudur. Bu eserlerin her birine nasıl yaklaşılabileceği, nasıl ayırt edilebilecekleri ve özellikle de bu eserlerin her birinin tükenmez

olduğu gösterilebilir. Hakiki bir güzellik eğitiminin yapması gereken şudur: bazı üretimlerin, sanatinkilerin, tükenmez olduğunu göstermek, daha zengin oldukları için değil, ama bir öte, sonsuz duygusu tarafından canlandırıldıkları için. Bunun var olduğu, bunun nasıl var olduğu öğrenilebilir ve böylelikle hakiki anlamda öğrenilebilir olmayana nüfuz edilebilir. Bu çıraklık bize aksi takdirde belki de asla ele almayacağımız bir boyutu açar. Güzellik duygusunun, insani varlıklar olarak içimizde mevcut olduğu kesinliği bana bu gece sizinle konuşmak için rehber oldu, aynı Platon ve Kant gibi güzelliğe kafa yormuş olan büyük filozoflara rehber olduğu gibi. Bu güzellik duygusu üstü kapatılmış, bastırılmış bir şekilde mevcuttur, ama, belki mutsuzluğa ve ıstıraba batmış olanlar dışında herhangi biri azıcık da olsa bu konuda bir şeyler bildiğini teslim etse bu yeterlidir. Bu başlangıç yatkınlığı olmadan hiçbir şey öğrenemeyecektir ve bu asgari yatkınlığı ben “güzel” kelimesinde ve söz konusu olanın “sevimli” olmadığını anlamamız olgusunda bulmak istiyorum.

Az önce sizce iç güzelliğin olmadığını söylediniz, ama o zaman onu nasıl adlandırabilirsiniz?

Hayır, var olmayan iç güzellik değil, var olmayan, iç. İç gü-

zelliğin olmadığını değil, bu iç güzelliğin dıştan görülür olduğunu söyledim ben. Böylece için var olmadığını kastediyorum, iç yoktur. Bizim iç diye adlandırdığımız, sayesinde dışın bir öteye doğru açıldığı şeydir. Ama iç ve dış karşıtlığı hiçbir anlama gelmez, sadece arı hayal gücüdür, dışsal olana karşıt içsel kişi olacak bir hayaletin içte temsilidir. Böyle bir şey yoktur, içte bir iskelet, bir mide, vardır, maddi olmayan bir ruh değil. Ruh nedir? Büyük Yunan filozofu Aristoteles bize, ruhun bedenin biçimi olduğunu söyler, eğer beden güzelse, o zaman ruh da güzeldir ve bunun tersi de yine aynı şekilde doğrudur. Gerçekten çirkin, güzellikten nasibini almamış bir insanın jestinde, bakışında, niyetinde ve yine sevgisinde bir güzelliği açığa vurabildiğini düşünün, eğer görünüşünün üzerinde aşırı olarak seviyor ya da seviliyorsa. Bu, güzelliğin görünüşte değil, görünüş aracılığıyla belli belirsiz ve muhtemelen görünüşe rağmen görünen şeyde bulunduğunu söylemenin vakti olacaktır.

Güzellikten sanki Tanrı'dan söz ediyormuşsunuz gibi bahsediyorsunuz, sanırım her ikisi de tam bir yanılsama. Sadece güzellik yanılsamasından söz etmiş oldunuz.

Onun hakkında yarattığımız bazı temsillere göre Tanrı'nın bir yanılsama olması konusunda sizinle hemfikirim. Buna karşılık Tanrı ile güzellik arasında çok büyük bir fark olduğunu belirtmek isterim. Tanrı'yı bir şahsın temsiliyle temsil ederiz ve bu andan itibaren işler Tanrı'nın aleyhine döner, ama güzellik ne bir kişidir ne de bir şey, lafın kisası o nerdeyse hiçbir şeydir.

Güzellik üstüne yaptığınız bütün bu çok ilginç saptamalarda, bir mutlak, bir hakikat bulmanın imkânsızlığı var yine de. Sizin ondan insanların Tanrı'dan söz ettiği gibi söz ettiğinizi düşünüyorum.

Gerçekten de öyle, ondan belki de bazılarının Tanrı'dan söz ettiği gibi söz ediyorum, aynı büyük dinlerdeki büyük mistiklerin pek çoğunun Tanrı'dan ve güzellikten bahsetmiş oldukları gibi. Öyle.

Bu güzelliğin ve bu Tanrı'nın birer yanılsama olduklarını söyleyerek bitirmenizi isterdim.

Hayır, aslında tam tersine. Elbette, eğer size gösterdiğim tablolardan birini alırsanız, söz konusu olan bir anlamda yanılsamaya yönelik bir araçtır.

Ona baktığınız zaman yanılısamayı oraya yansıtan sizsiniz.

Hiç de değil, o bana bir tuval üstündeki renk lekelerinden ve biçimlerden başka bir şey gösterir, bu kesinlikle yanılısma düzlemine ait değildir. Ben başka bir şey görüyorum ve siz de, zira bana tüm sanat eserlerini tahrip etmek isteyen bir put kırıcıymışsınız gibi gelmiyor.

Ben sanat eseri yapıyorum aslında.

O zaman bunun bir yanılısma olmadığını gayet iyi bilirsiniz.

Tam da yaptığım için, bir yanılısamanın söz konusu olduğunu söylüyorum.

Ama, hayır, çünkü başka konferanslar da yapmak gerekecek, ve sadece çocuklar için de değil, bu oğlan artık çok genç değil her ne kadar benim kadar yaşlı olmasa da. Önümüze gelen her şey için kullandığımız şu yanılısma lafından da kurtulmak lazım artık. Hiç de aynı şeyler olmadıkları halde, hem bir serap karşısında, hem Tanrı'dan konuşurken hem

Bir gün tanrının var olup olmadığından emin olabilecek miyiz?

Hayır. Asla. Çünkü mesele bu değil. Eğer tanrı, dinlerde söylendiği gibi, varsa, bu tam da kendisinden emin olunamayacak, kendisinden emin olmanın, kendisini bilmenin söz konusu olmadığı tek varoluştur. Söz konusu olan sadece ona güvenmektir.

*

Sanırım düşüncemize hâkim olması gereken fikir; adilin, bu kez nitelik anlamında olmak üzere, adil olma olgusunun, herkese, ona ne borçlu olduğumuzu bile bilmeden vermek olduğudur.

*

Sevgi her zaman meçhul ile, birinin “esrar” ı ile ilişkilidir. Bir zamanlar, “aşkla birbirine bağlanma” demek için, “birine inanç duymak [birine inancını vermek]” denirdi. Burada şunu ya da bunu yapmak için bir bağlanma değil, ama her şeyden önce, başkasıyla olma, başkası için olma söz konusudur, başkasının (var)olması ve başkasının öyle olması ile biricik bir ilişki içinde.

*

Güzellikte, söz konusu olan hakikattir. Sınanabilir bir hakikat değildir bu ama kendisine doğru çağrıldığımız, bizden öteye giden bir arzu içinde kendisine uzandığımız şey olarak hakikattir.... “Güzel hakikinın parıltısıdır.” Bu, hakikinın parladığı anlamına gelmez yalnızca, hakikat, hakikat olmasına ek olarak, parıldar, ışıır.

J.L.N.

ISBN 978-605-86256-5-9

20 TL